

Teiden varsilla ja vesireiteillä

Lempäälän kulttuuriympäristöohjelma

Eija Teivas

Teiden varsilla ja vesireiteillä

Lempäälän kulttuuriympäristöohjelma

Eija Teivas

LEMPÄÄLÄN KUNTA

Kustantaja:

Lempäälän kunta

Etukannen kuvat:

Keskustaa koillisesta – Skyline Foto Finland 2004

Osien välilehtien kuvat:

Sivu: 9: Marjamäen torppa – Eija Teivas

Sivu: 31: Lempäälän vanha asema – Eija Teivas

Sivu 101: Aimalan Kierikka – Maarit Riitijoki

Takakannen kuva:

Lempäälän kirkon ympäristöä 1900-luvun alussa
– Postikortti Jorma Peltomaan ja Esko T. Koirasen kokoelmista.

Taitto:

Ritva Mäkelä

Kirjapaino:

Esa Print Oy
Tampere 2006

Pohjakartat © Maanmittauslaitos, lupa nro PISA/012/2006

ISBN 951-98136-6-7 (nid.)

ISBN 951-98136-7-5 (pdf)

Sisällysluettelo

Esipuhe	5
Johdanto	6
Tiivistelmä	8
OSA 1 Menneisyys - Lempäälän kulttuuriympäristön vaiheita	9
1. Lempäälän sijainti ja rajat	10
2. Luonnon tarjoamat edellytykset	11
2.1 Maisema ja vesistöt	11
2.2 Kallioperä	12
2.3 Maaperä	12
2.4 Kasvillisuus	12
3. Eri aikojen jäljet	13
3.1 Varhaisimpien asujien jäljet	13
3.2 Maatalouskulttuurin aika	14
3.3 Rautatien tulon ja teollistumisen aika	15
3.4 Sota-aika ja jälleenrakennuskausi	16
3.5 Kasvu nauhataajamaksi	16
4. Rakennuskulttuuri	17
4.1 Rakennusmateriaalit ja -tekniikka	17
4.2 Tyylit	18
4.3 Asuinympäristöt	22
4.4 Julkiset rakennukset	24
4.5 Liikenteen ympäristöt	26
4.6 Teollisuus ja kauppa	28
4.7 Vapaa-ajan ympäristöt	30
OSA 2 Nykyisyys – Lempäälän arvokkaat kulttuuriympäristöt	31
5. Inventointien sisältö ja menetelmät	32
5.1 Tavoitteet ja merkitys	32
5.2 Kulttuuriympäristöt ja maisema-alueet sekä rakennuskohteet	32
5.3 Arkeologiset kohteet	34
5.4 Perinnemaisemat	35
5.5 Luontokohteet	36
6. Lempäälän arvokkaat kulttuuriympäristöt	37
6.1 Keskustasaari	40
6.2 Lounais-Lempäälä	52
6.3 Kaakkois-Lempäälä	65
6.4 Koillis-Lempäälä	74
6.5 Keski-Lempäälä	82
6.6 Pohjois-Lempäälä	92
6.7 Länsi-Lempäälä	97
OSA 3 Tulevaisuus – Kulttuuriympäristön vaaliminen	101
7. Miten kulttuuriympäristöä vaalitaan?	102
7.1 Mistä tunnistetaan arvokas kulttuuriympäristö?	102
7.2 Maiseman hoito	103
7.3 Rakennetun ympäristön vaaliminen	104
7.4 Arkeologisen perinnön hoito	105
7.5 Perinnemaisemien hoito	105
7.6 Omaehtoinen toiminta	106

7.7	Kaavoituksen keinot	107
7.8	Rakennusvalvonnan rooli	109
8	Toimintaohjelma 2006-2011	111
8.1	Tiedotus, tiedon keruu ja hallinta	111
8.2	Kulttuuriympäristöjen vaaliminen	113
8.3	Mitä seuraavaksi?	115
8.4	Seuranta	115
9.	Mistä tietoa, neuvoja ja rahoitusta?	116
9.1	Paikalliset toimijat	116
9.2	Maakuntatason toimijat	117
9.3	Koko maata palvelevat tahot	119
10.	Yleisiä edellytyksiä	122
10.1	Kansainväliset sopimukset	122
10.2	Kulttuuriympäristöä koskevat lait ja asetukset	122
10.3	Valtakunnalliset ja alueelliset päätökset, ohjelmat, strategiat ja sopimukset	123
11.	Kirjallisuutta ja lähteitä	125
Liite 1	Sanastoa	127
Liite 2	Kyselylomake	129

Esipuhe

Lempäälän kunta on viime vuosina kasvanut hyvin voimakkaasti, ja alueellemme on tullut paljon uusia asukkaita muualta. Pääteiden ja rautatien varsille muodostunut nauhamainen taajama on vähitellen laajentunut ja kuroutunut tiiviimmäksi. Maaseudun ja taajaman rajapinta elää ja muuttuu voimakkaasti rakentamisen myötä.

Maaseutu ja erilaiset kulttuuriympäristöt ovat Lempäälän vetovoimatekijä, joka on myös kirjattu Lempäälän kuntastrategiaan: ”Lempäälä on valtavylien ja reittivesien risteyskohta, jossa maaseutu ja kaupunki kohtaavat.” Tulevaisuuden haasteenamme on eri aikakausilla syntyneiden kulttuuriympäristöjen arvojen säilyttäminen vanhaa korjatessa ja uutta rakennettaessa.

Kulttuuriympäristöohjelman tavoitteena on ollut kulttuuriympäristöön liittyvän tiedon kokoaminen ja saattaminen sellaiseen muotoon, että sitä voivat myös kuntalaiset hyödyntää. Ohjelmaan on tämän johdosta liitetty asiointia helpottavia yhteystietoja, sanastoa ja menettelyohjeita. Paikkakunnalle muuttaneet uudet asukkaat saavat ohjelmasta rautaisannoksen Lempäälän kulttuurihistoriaa, joka auttaa ymmärtämään ympäristömme erityispiirteitä.

Kulttuuriympäristöohjelmaan on kerätty tietoja Lempäälän kulttuuriympäristön historiasta, vanhoista rakennuksista, kulttuurimaisemista, kiinteistä muinaisjännöksistä, asutushistoriallisista muistomerkeistä ja nykytilanteesta. Koko Lempäälän kunnan alueella tehtiin rakennetusta ympäristöstä laadittuja selvityksiä täydentäviä ja ajantasaistavia maastokäyntejä. Lisäksi kartoitettiin paikallisesti merkittäviä kohteita kyselyiden avulla. Mielenkiintoisia kohteita löytyi niin runsaasti, että osa jouduttiin tässä vaiheessa merkitsemään myöhemmin tarkempaa selvittämistä vaativina kohteina.

Lempäälän kulttuuriympäristöohjelman on laatinut konsulttityönä arkkitehti Eija Teivas ja maastotöiden osalta avustanut arkkitehti Maarit Riitijoki. Työtä on ohjannut laajapohjainen ohjausryhmä. Pirkanmaan ympäristökeskuksesta on ohjausryhmässä ollut ylitarkastaja Leena Lusa ja Pirkanmaan maakuntamuseosta tutkija Ulla Lähdesmäki. Pirkanmaan Liiton asiantuntijajäsenenä on toiminut Marita Palokoski. Lempäälä-Seuran edustajana on toiminut ansioitunut paikallishistoriallisia kirjoja kirjoittanut Ritva Mäkelä. Lempäälän kunnan edustajina olivat tekninen johtaja Hannu Heikkilä, rakennustarkastaja Jari Järvenpää, Lempäälä-opiston rehtori Raili Reini, maaseutupäällikkö Matti Miettinen, ympäristönsuojelusihteri Kaija Kuivasniemi ja kaavoitusarkkitehti Virva Ahtola.

Haluan lämpimästi kiittää ohjausryhmää, hankkeeseen osallistuneita asukkaita, asukas- ja kyläyhdistyksiä sekä erityisesti arkkitehti Eija Teivasta.

Olli Viitasaari
Lempäälän kunnanjohtaja

Johdanto

Ihmisen toiminnasta eri aikoina syntyneitä jälkiä nimitetään kulttuuriympäristöksi. Parhaimmillaan kulttuuriympäristö kertoo havainnollisesti seudun elämästä ja ominaispiirteistä usein, selvästi tunnistettavin ajallisin kerrostumin, joiden jatkoksi uudet kerrostumat luontevasti liittyvät. Kulttuuriympäristöön kuuluvat niin arkeologiset kohteet, perinnemaisemat kuin rakennettu ympäristökin.

Kulttuuriympäristön osatekijät

Ihmisen toiminta luonnon ympäristössä

Rakennettu ympäristö
rakennukset ja rakennelmat
pihapiirit, puistot
kadut ja tiet
sillat ja kanavat

Arkeologinen perintö
entisajan ihmisten toiminnasta syntyneet jäljet maassa ja vesistöissä

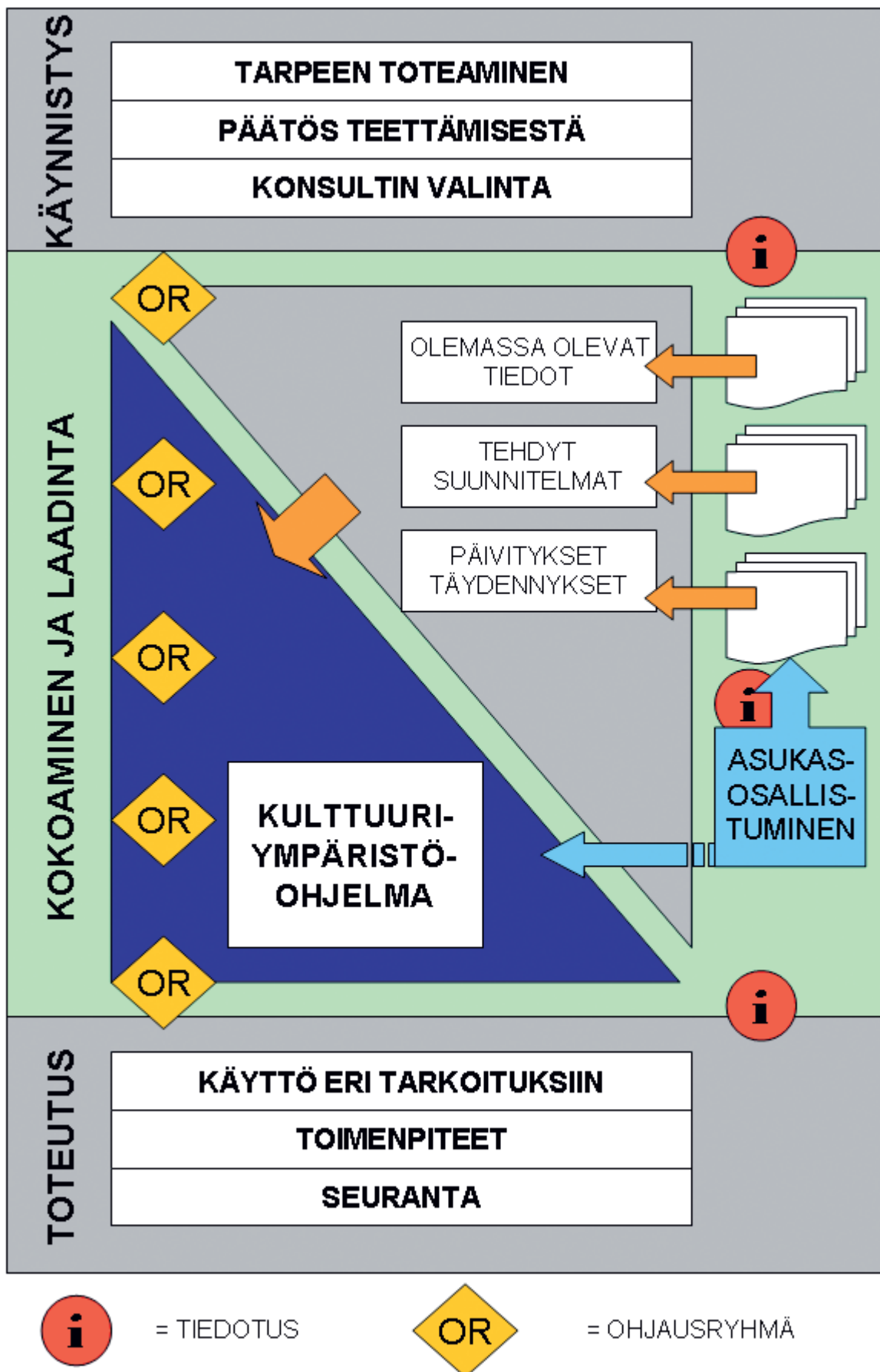
Perinnemaisemat
perinnebiotoopit
rakennettu perinnemaisema

Lempäälän kulttuuriympäristöohjelma esittelee ympäristön kehitysvaiheita ja kokoaa yksiin kansiin useista eri lähteistä tiedot niistä kulttuuriympäristöistä, jotka on todettu arvokkaiksi. Ohjelman tärkein osa on linjata eri tahojen tehtävät, joita tarvitaan arvojen säilyttämiseksi. Kolmiosainen rakenne käsittelee menneisyyttä, nykyisyyttä ja tulevaisuutta. Ympäristöministeriön 1997 käynnistämän ”kulttuuriympäristö kuniaan” -kampanjan myötä laaditut ohjelmat ovat vakiintuneet edellä kuvattuun muotoon.

Ohjelman laatimisen taustalla on vuoden 2000 alusta voimaan tullut maankäyttö- ja rakennuslaki (MRL), joka edellyttää kulttuuriperinnön huomioon ottamisen kaikessa maankäytön suunnittelussa ja rakentamisessa. Koska vastuu ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille, pitää tietoa olla myös asukkaiden saatavilla. Inventoinneista ohjelman kartoille ja arkikieliseen tekstiin koottu tieto edistää tiedon kulkua.

Konsulttityönä laaditun kulttuuriympäristöohjelman on tilannut Lempäälän kunta, ja työtä on ohjannut laajapohjainen, rakennus- ja kulttuurialan asiantuntijaryhmä. Asukkaat ovat osallistuneet järjestämällä alueittain keskustelutilaisuuksia, joissa on paitsi kerrottu hankkeesta, myös kerätty paikallista tietoa ympäristöstä ja asukkaiden itsensä arvostamista asioista. Monet opettajat ovat käsitelleet asiaa kouluissa, joten mukana on myös oppilaiden näkökulmia. Ohjelman laatimiseen kytkettiin ajantasaisen tiedon saamiseksi myös rakennetun ympäristön inventointia. Alueet on kierretty paikat ja historian hyvin tuntevien henkilöiden kanssa.

Hyvin hoidettu, ajallisesti kerrostunut, paikkakunnan omaleimaisuudesta kertova kulttuuriympäristö on elinkeinoelämälle ja asukkaille tärkeä voimavara. Tätä tavoitetta kulttuuriympäristöohjelma tukee.

Kaavio hankkeen vaiheista

Tiivistelmä

Lempäälän kulttuuriympäristöohjelmahankkeen tuloksena on asukkaille, yhdistyksille, kouluille ja kunnan eri toimijoille tehty käsikirja, jossa

- lisätään tietoa oman, paikallisen kulttuuriympäristön muodostumisesta
- kootaan yksiin kansiin olemassa oleva ja ohjelmaa varten päivitetty tieto kulttuuriympäristön arvokkaista osatekijöistä
- annetaan ohjeita kulttuuriympäristön hoitoon
- kerrotaan eri toimijoista ja rahoitusmahdollisuuksista
- osoitetaan tehtäviä eri toimijoille kulttuuriympäristön arvojen vaalimiseksi
- esitellään kulttuuriympäristöön liittyvää sanastoa.

Lempäälän kulttuuriympäristön muodostumiseen ovat kautta aikojen vaikuttaneet varsin paljon erilaiset kulkuväylät: maantiet, rautatie, laivaväylät ja kanava. Varhaisimmat asukkaat ovat tulleet jo kivikaudella riistan perässä todennäköisesti harjua ja vesireittejä seurailleen. Suotuisa maaperä ja lämmin, paikoin lehtomainen ilmasto houkuttelivat viljelevää väestöä asettumaan rautakaudella seudulle. Laajat kalmistot rantojen läheisyydessä kertovat pitkäaikaisesta, kenties katkeamattomasta asumisesta nykyaikaan asti. Nykyinen keskusta kasvoi Hämeenlinnasta alavirtaan kulkevan vesireitin ja muinaisen Hiidentien risteyskohtaan, johon jo keskiajalla oli rakennettu kivikirkko. Kiinnostusta lisäsivät myös koskien hyvät myllynpaikat.

Maatalouskulttuuri näkyy edelleen hyvin Lempäälän kymmenissä vanhoissa kylissä ja vielä keskustassakin. Talonpoikaistilojen perinteinen rakentamistapa, viljelymaisemat ja muutama ryhmäkyläkin ovat säilyneet parhaiten Aimalan-Nurmen alueella ja perinnemaisemineen melko hyvin myös etelässä. Lukuisat edustavat kartanot ja rusthollit sekä niistä itsenäistyneet torpat taas ovat ominaisia varsinkin keskustan itäpuolisille alueille, jossa on myös muutama kuivatettu järvi ja paljon hevoslaitumia. Kivikkoiset metsäalueet pohjoisessa ja idässä sekä lännessä Säijässä ovat enimmäkseen yhä harvaan asuttuja kylien takamaita.

Kulkuväylien arvokkaita kulttuuriympäristöjä ovat Hiidentien ja Kuokkalankosken lisäksi Lempäälän kanava ja Rikalan kesken jäänyt kanava, joka liittyy 1700-luvun suuriin vesiväylähankkeisiin. Rautatie taas on tuonut mukanaan asemia ja ratavartijan asumuksia sekä 1900-luvun alusta lähtien myös huvilasuutusta. Nämä kaikki näkyvät edelleen radan tuntumassa koko kunnan pituudelta. Radan varteen sijoituivat myös keskustan teollisuuslaitokset 1900-luvun alkupuoliskolta.

Viime vuosisadan alun seuratoiminta ja koululaitoksen kehitys näkyvät edelleen käytössä olevina rakennuksina. Sotien välillinen vaikutus on ollut suuri: kansalaissodan tuhopoltot lisäsivät 1920-luvun muutenkin vilkasta rakentamista, ja nykyisen nauhakaupungin toinen pää kasvoi Vuoreksen asevarikon toiminnan ympärille talvi- ja jatkosotien myötä. Väliin jäävän alueen täyttyminen alkoi kartanoilta lunastetuista jälleenrakennuskauden asuinalueista Kuljussa ja pappilassa; alueiden yhtenäisyys ja kertovuus ovat tosin kärsineet.

Nykyaika näkyy Lempäälässä muun muassa eri aikojen rinnakkaisina teinä, joista suurimmat eivät enää vain yhdistä, vaan myös erottavat alueita toisistaan. Keskustan uudet kerrostalot muuttavat pienimittakaavaisen kirkonkylän ilmettä yhä kaupunkimaisemmaksi. Pohjois-eteläsuuntaiselle akselille kasvaneet laajat pientaloalueet kertovat myös suuren kaupungin läheisyydestä. Haasteena on suurten muutostarpeiden sovittaminen olemassa olevaan kulttuuriympäristöön. Aikaisemmat kehitysvaiheet ja arvot on tunnettava, jotta uudisrakentaminen voisi täydentää omalta osaltaan luontevasti kulttuuriympäristön jatkumoa.

OSA 1

Menneisyys - Lempäälän kulttuuriympäristön vaihteita

Lempäälän seutua yli kaksisataa vuotta sitten. Lähde: Alanen, T., Kepsu, S., Kuninkaan kartasto Suomesta 1776-1805. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Tampere 1989.

1. Lempäälän sijainti ja rajat

Kunta sijaitsee Kokemäenjoen vesistöön kuuluvan Valkeakosken reitin varrella. Naapurikuntia ovat Tampere pohjoisessa, Pirkkala luoteessa, Vesilahti lounaassa, Viiala etelässä, Valkeakoski ja Kangasala idässä.

Lempäälä kuului keskiajalla laajaan Suur-Pirkkilaan, josta se Vesilahden kanssa erosi 1300-luvulla. Vesilahden ja Lempäälän irtauduttua toisistaan viimeistään 1439 pitäjän rajat pysyivät satojen vuosien ajan muuttumattomina. Rajamuutoksia tuli vasta 1900-luvulla, kun kunnan eteläisimmät kylät, Taipale, Alkkula ja Tolvila siirtyivät 1932 uuteen Viialan kuntaan. Luoteisosaan taas liitettiin Vesilahden Säijänmaa 1964.

Lempäälän sijainti. Kunnan pinta-ala on 309 km², josta 11,6 % on vettä. Etäisyys keskustasta Tampereen keskustaan on 23 km.

2. Luonnon tarjoamat edellytykset

Viljavat maat harjun läheisyydessä ovat olleet helposti muokattavina käytössä jo rautakaudella. Vaihmalanharjulla on tuolta ajalta asuinpaikka ja kalmisto, ja satoja vuosia viljeltyjä peltoja sen eteläpuolella – Hannu Vallas 2001.

2.1 Maisema ja vesistöt

Maisemamaakuntajaossa Lempäälä kuuluu Keski-Hämeen viljely- ja järvisetuun, jonka ominaispiirteitä ovat vesistöt, kumpuilevat viljelymaات ja pitkittäisharjut. Kyseiselle maisemamaakunnalle tyypillinen rakennettu ympäristökin on kuin Lempäälän kuvaus: keskiaikainen kirkko, useita kartanoita ja suuri määrä talonpoikaistiloja.

Maisema vaihtelee kunnan sisällä etelän vesistön varrella sijaitsevista, alavista maisemista pohjoisosien karuille metsäylängöille. Matalimmat kohdat ovat Säijänselän rantaviivalla, joka on n. 77 m merenpinnan yläpuolella. Korkein kohta on 193 m merenpinnasta kohoava Vuoresvuori Tampereen rajalla. Läheltä tarkasteltuna maasto on etelässäkin melko jyrkkäpiirteistä lukuun ottamatta kuivattuja järvenpohjia.

Tasaisimmat peltoalueet on saatu kuivatuista järvistä. Veden pintaa laskettiin koskia perkaamalla. Kuvassa on kuivattu Koivistonjärvi ja oikeassa ylänurkassa Sotavallan kartano harjun kupeessa. – Hannu Vallas 2001.

Pohjoiset metsäalueet ovat karuja ja kivikkoisia. - Hannu Vallas 2001.

Lempäälän järvet kuuluvat Kokemäenjoen vesistöön. Kuokkalankoskien ja kanavan kautta kulkevat sekä Längelmäveden reitin että Hämeenlinnan reitin vedet luoteeseen kohti Pyhäjärveä.

2.2 Kallioperä

Kallioperä antaa maastolle muodon, jota maaperä täydentää. Kallioperän happamuus tai emäksisyys puolestaan vaikuttaa maaperän viljavuuteen. Lempäälän pisimpään asuttujen ja viljeltyjen alueiden kallioperä on usein emäksistä, kuten gabroa ja liuskeita. Pohjoisilla ja itäisillä metsäalueilla on enimmäkseen happamia syväkivilajeja kuten graniittia ja granodioriittia. Kallio on lähinnä pintaa juuri näillä alueilla.

2.3 Maaperä

Maaperä on syntynyt jääkauden sulamisvesien lajittelmista maa-aineksista kallioperän päälle. Lempäälässä kulkee yksi selkeä harjujakso kaakosta luoteeseen keskustan läpi. Harjun ja järvien ympäristöt

koostuvat hienojakoisista maalajeista, lähinnä savesta ja paikoin vähäisessä määrin siltistä. Valtaosa pohjoisista metsäalueista on moreenia, jota kalliopaljastumat täplittävät. Pohjois- ja itäosien metsät ovat myös tavattoman kivikkoisia. Laajat kivikot eli pirunpellot merkitsevät muinaista, Yoldiameren aikaista vesirajaa.

2.4 Kasvillisuus

Lempäälä kuuluu kasvillisuudeltaan vuokkovyöhykkeeseen ja Etelä-Hämeen lehtokeskukseen. Viimeksi mainitulle on tyypillistä mm. luonnonvaraisten jalopuiden kuten vaahteroiden ja niinipuiden eli metsälehmusten esiintyminen sekä pähkinäpensaat, joita tavataan ainakin Kuokkalassa, Hauralassa ja Kelhossa. Vaahterat ovat tunnusomaisia erityisesti Lempäälän keskustalle ja Lastusten kulttuurimaisemalle sekä Sääksjärven Lehtivuorelle. Kynäjalavia esiintyy etenkin Toutosenselän rannoilla. Aivan etelässä, Peuraudessa, Rikalassa ja Väänteenvuolteen tuntumassa on tervaleppäkorpia. Yleisesti ottaen pohjoiset ja itäiset metsäalueet ovat eteläosia karumpia.

Ote maaperäkartasta. Perttunen, Marjatta 1976. Suomen geologinen kartta 1:100 000: Maaperäkartta, lehti 2114 Toijala. © Geologinen tutkimuskeskus.

3. Eri aikojen jäljet

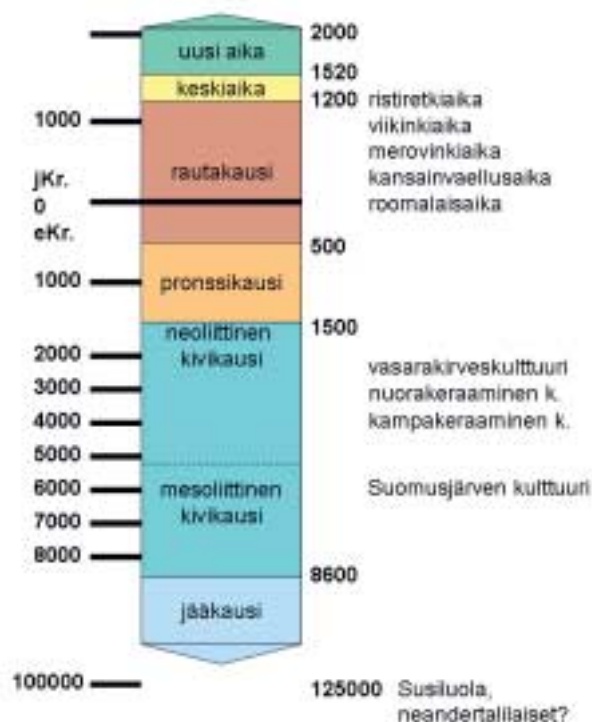
3.1 Varhaisimpien asujen jäljet

Jääkauden jälkeen ensimmäiset asukkaat tulivat Suomeen riistan perässä kaakosta ja etelästä ja myöhemmin lännestä.

Kivikaudella asuinpaikat valittiin lämpimiltä järvenrannoilta hyvien pyyntimaiden läheltä. Osa oli käytössä vain osan vuodesta. Jälkiä kivikauden asukas jätti hyvin vähän; toisinaan merkkeinä on vain työkaluja tai niiden työstöjätteitä, kenties myös tulisijojen pohjia ja saaliseläinten luita. Kivikaudella oli käytössä ruumishautaus, ja ympärivuotisten asuinpaikkojen yhteydessä saattaa olla ruumiskalmistojakin. Lempäälästä tunnetaan muutama kivikautinen asuinpaikka, jotka kaikki sijoittuvat harjukangasontun tuntumaan. Mottisissa, Innilässä ja Kelhossa asuinpaikkoja on yksi, Hauralassa kaksi. Aimalassa asuinpaikan yhteydessä on myös ruumishautoja, mikä on Pirkanmaalla varsin harvinaista. Yksittäisiä irtolöytöjä on tehty muualtakin, mm. Naarankalmanmäeltä.

Pronssikaudella haudastavat muuttuivat ja maanviljelyä aloitettiin. Kuivaspään Naarankalmanmäellä on Lempäälän ainoa varmasti pronssikautinen muinaisjäänne, joka sijoittuu rautakautisen röykkiöryhmän yhteyteen.

Rautakausi näkyy Lempäälässä monella tavalla. Maanviljelyn yleistyessä asuinpaikat vakiintuivat ja ympäristöä muokattiin aikaisempaa enemmän. Vesireittien läheisyys oli eduksi paitsi viljavan maan, myös kaupankäynnin vaatimien kulkuyhteyksien vuoksi. Pronssikauden lopulla polttohautaus oli vielä uusi käytäntö, josta rautakaudella tuli vallitseva. Kalmistot sijaitsivat asutuksen lähellä. Lempäälässä asutus on ollut pitkäaikaista ja tiheää, mistä kertovat mm. Mottisen asuinpaikka ja polttokenttäkal-

Aikajana

mistot. Edustavin rautakauden muinaisjäänne on kuitenkin Päiväniemen laaja röykkiöalue, josta on tiedetty jo 1700-luvulla. Muinaisuskonnon rituaaleista kertovia kuppikiviä tavataan Sukkilassa, Ahtialassa ja Lempoisissa.

Paistinkulmalla sijaitsee todennäköisesti merovingiajan lopulla, n. 800 jKr. käyttöön otettu Pirunlinna. Rakennelma sijaitsee mäellä kaukana asutuksesta, joten pakolinna se tuskin on ollut; linnoitusta

Aimalankangas oli kivikauden asukkaalle ihanteellinen asuinpaikka: sijainniti pyyntimaidon ja kalastuksen kannalta tärkeän vesistön rannalla, lämmin, loiva etelärinte ja hyvin kuivana pysyvä maaperä. – Eija Teivas

Lempäälän kirkosta löydetty vuorikristalliriipus (KM hist. 84060:18) on peräisin ristiretkiajalta. Maasta löytyneet, yli sata vuotta vanhat esineet kuuluvat muinaismuistolain mukaan valtiolle. – Tampereen museot, Jyrki Luukkonen.

on todennäköisesti käytetty puolustukseen ja vihollisen häirintään levottomina aikoina ennen Ruotsin vallan vakiintumista.

3.2 Maatalouskulttuurin aika

Asutuksen vaiheita keskiajalta isojaon aikaan

Suurin osa nykyisistä, parhaista viljelymaista oli raijattu jo keskiajalla. Asutus keskittyi sarkajaon aikana ryhmäkyliin, joiden nimet ovat edelleen käytössä. Lempäälä on 1500-luvulla ollut Tyrvään ohella seudun tiheimmin asuttuja alueita, mikä selittyy pitkälti viljavilla mailla ja edullisella sijainnilla vesireittien ja harjuun tukeutuvien maanteiden varrella. Erämetsällä käytiin Näsijärven rannoilla, jossa Lempäälänkin kylillä oli omistuksia. Kylät ovat olleet muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta melko pieniä, muutaman talon ryhmiä.

Kylien rakenteen muuttaneen isojaon toimitukset aloitettiin Lempäälässä 1761 ja saatiin suureksi osaksi päätökseen saman vuosisadan loppuun mennessä. Suurimman jakokunnan, mm. Aimalan ja Hauralan kylät sisältävän Nurmikunnan isojako saatiin toimitetuksi vasta 1837. Jaon seurauksena talot siirtyivät yleensä ryhmäkylästä sopivan tilaisuuden tullen peltolohkojensa lähelle. Sarkajaon aikana kyläntonttia ympäröivät pellot oli jaettu talojen kesken kapeihin sarkoihin, joita saattoi olla useita kymmeniä eri puolilla kylää; isojako antoi siis mahdollisuuden viljellä mitä parhaaksi katsoi ja kylvää omaan tahtiin. Osa pienemmistä kylästä jäi lähes ennalleen, kuten Ruuhola, Lahdenkylä, Ahtiala ja Perälä. Suuresta Kuokkalan kylästä muutettiin kauemmas varsin myöhään. Kylään jäi kuitenkin niin monta taloa, että tiiviin ryhmäkylän rakenne on vielä paikoin aistittavissa. Kartanot, ratsutilat ja virkatalot eivät yleensä olleet ryhmäkylissä, vaan ne olivat ns. yksinäistaloja, joiden sijaintiin isojako ei vaikuttanut.

Esihistoriallisen ajan jäljet eli muinaisjäännökset ovat tärkeimpiä tietolähteitä kirjoitettua historiaa edeltävältä ajalta. Päivääniemen kalmistoa käytetään opetuskohteena. – Pirkanmaan maakuntamuseo, Eija Haapalainen

Helposti muokattavat ja viljavat maat otettiin ensimmäisenä viljelykäyttöön. Lempäälän perimätiedon mukaan vanhin kylä on Haurala, jossa oli puillekin työkaluille sopiva maaperä harjujakson tuntumassa. – Hannu Vallas 2001.

Ahtialan kylä näkyy kuvan oikeassa reunassa, jossa tie tekee jyrkän mutkan. Ennen koskien perkausta Ahtialanjärven ranta oli huomattavasti kylää lähempänä. – Hannu Vallas 2001.

Pitäjän metsäiset ja kivikkoiset pohjois- ja itäosat olivat jokseenkin asumattomia vielä 1700-luvun puolivälissä. Kaskipeltoja, niittyjä ja metsälatoja saattoi takamailtakin löytää. Vesireitin kannakselle, harjua kulkevan tien varteen ja vuolaan kosken varrelle kasvoivat pitäjän keskustan muodostaneet kylät, Lempainen ja Kuokkala. Keskiajalla rakennettu kirkko oli ainoa julkinen rakennus ja pitäjän keskus 1800-luvun loppupuolelle asti.

3.3 Rautatien tulon ja teollistumisen aika

1800-luvulta itsenäisyyden alkuaikoihin

Lempäälässä on ollut melko runsaasti torppia, sillä kartanoita ja suuria talonpoikaistiloja oli myös useita. Torpat sijoituivat 1700-luvulta alkaen hajalleen tiiviiden kyläryhmien ulkopuolelle, määrä lisääntyi etenkin 1800-luvulla. Vanhimmat kartanoiden torpat olivat vielä melko lähellä, myöhemmin asutettiin metsämaita yhä kauempana. Lempäälässä etenkin pohjoiset ja itäiset osat ovat olleet torpparialueita. Kylien ulkopuoliseen asutukseen vaikutti myös 1800-luvulla alkanut teollistuminen. Lempäälässä teollistumisen jäljet ovat lähinnä välillisiä; omaa teollisuutta oli 1800-luvulla hyvin vähän. Kirkonkylässä ja lähistöllä sijainneet sahat ja myllyt sekä jokunen tiilitehdas houkuttelivat työväkeä, jotka asettuivat asumaan kirkonkylään viljelykelvottomaan mäkimaastoon kuten käsityöläisetkin, ja muualla työssä käyvien, tilattomien mäkitupa-alueita kasvoi radan varteen myös Kuljussa.

Tampereen vaikutus näkyi paitsi maantieliikenteen vilkastumisena, myös kaupunkilaisten rakentamina huviloina 1900-luvun vaihteessa. Vuonna 1876 valmistuneella rautatiellä oli asiaan suuri vaikutus, sillä kesänviettoon tultiin yleensä junalla. Tiheintä huvila-asutus on ollut Hulaudessa ja keskustan länsirannalla sekä Moisiossa. Myös Sääksjärven ja Ruotasjärven rannoille rakennettiin huviloita jo 1900-luvun alussa. Nykyisen Lempäälän alueella oli

Lautakatto on entinen Kuljun torppa. – Maarit Riitijoki

parhaimmillaan lähes kymmenen rautatieseisaketta, ja keskusjohtoisesti suunnitellut rautatien rakennukset antoivat mallia rakentamisen uusimmista virtauksista. Radan varteen kasvoi teollisuutta vasta itsenäisyyden aikana.

Nykymuotoisen kunnallishallinnon synnyttyä 1860-luvulla kunnat hankkivat tarpeisiinsa tilan tai pari keskeisimmästä kylästä. Lempäälän kirkonkylän Kiiliäisen ja Ryynikän maista ja rakennuksista saatiin niin ensimmäisen koulun, kirjaston kuin kunnantuvankin sijoituspaikat. Venäjän vallan lopulla Lempäälässä oli eri puolilla pitäjää jo kuusi koulua, joista kaksi yksityisten perustamia.

Useiden suurpalojen jälkeen Lempäälä sai oman paloaseman 1931. Nurmen VPK oli toiminut omista tiloissaan jo pitkään sitä ennen.

Maakaupan vapauduttua kaupankäynti sallittiin myös maalaiskunnissa. Palvelujen lisääntyessä kirkonkylän elämä vilkastui. Myös erilaisten uusien yhdistysten, kuten raittiusyhdistyksen, työväenyhdistysten, nuorisoseurojen ja suojeluskuntien rakennuksia nousi Lempäälään 1900-luvun ensimmäisillä vuosikymmenillä. Kunta oli kuitenkin ilmeeltään vielä selvästi maaseutua kirkonkylää myöten.

Lempäälän kirkonkylää idästä 1930-luvulla. Maisemat ovat vielä hyvin avoimia. – Ilmakuva veljekset Karhumäki, postikortti Jorma Peltomaan ja Esko T. Koirasen kokoelmasta.

3.4 Sota-aika ja jälleenrakennuskausi

Talvi- ja jatkosodat ovat seurauksineen vaikuttaneet Lempäälän rakenteeseen ja ilmeeseen paljon. Sääksjärvelle oli tullut sekä vakituista että huvila-asutusta jo pysäkin rakentamisen aikoihin 1916. Varsinaisen sysäyksen Sääksjärven kehitykselle antoi Vuoreksen sotilasalue, jossa kävi töissä satoja ihmisiä. Sotien jälkeinen rakennuskausi ja asuttaminen näkyvät Lempäälässä mm. keskustassa pappilan maille, jonne palstoitettiin suurehkoja rintamamiestalo-alueita. Valtion ja seurakunnan lisäksi kartanot ja suuret tilat joutuivat luovuttamaan maata rintamamiesten ja siirtoväen asuttamiseen. Laajimmat rintamamiestalo-alueet rakennettiin Kukkolan ja Kuljun kartanon luovuttamille maille Asemakylässä, Pالمässä ja Veräjantaustassa, joissa oli yhteensä vähintään parisataa taloa. Uudet tilat taas raivattiin usein pohjoisille metsämaille, jossa tilaa vielä oli. Karjalaiset rakensivat myös oman Haparaisten seurantalons.

Suurten ikäluokkien kasvaessa tarvittiin lisää kouluja, ja Lempäälässäkin suuri osa kouluista on rakennettu juuri 1950-luvulla. Kyliin perustettiin uusien asukkaiden myötä myös runsaasti uusia kaupunkeja. Kuljussa oli jopa kymmeniä pieniä kauppa-
liikkeitä ryhminä teiden varrella.

3.5 Kasvu nauhataajamaksi

Nauhataajama alkoi kasvaa keskustan ja Sääksjärven välillä viime sodista alkaen. Lempäälän ja Tampereen rajalle Sääksjärven aseman vaiheille muodostunut taajama veti puoleensa ensin OTK:n jakeskustuksen ja myöhemmin paljon muutakin teollisuutta, sillä tontteja oli saatavilla ja Tampere lyhy-

en juna- tai automatkan päässä. Ensimmäisten kerrostalojen valmistuttua 1960-luvulla Sääksjärvi muistuttikin paljon Tampereen lähiöitä. Rintamamiestalo- ja siirtolaisalueet vilkastuttivat puolestaan Kuljua. Suurten ikäluokkien aikuistuuessa 1960-luvulla haja-asutusalueille suuntautunut muuttoliike kääntyi keskustajajamiin, Lempäälässä myös Kuljuun ja varsinkin Sääksjärvelle.

Radalla ja 1960-luvulla parannetuilla tieyhteyksillä sekä luonnollisesti Tampereen läheisyydellä on ollut suuri vaikutus myös teollisuuden tuloon Lempäälän keskustan tuntumaan ja entisen kolmostien varteen. Ensimmäinen osayleiskaava tehtiin kunnan keskustaan 1960-luvulla, ja silloin luotu perusrakennus näkyy keskustan ilmeessä edelleen huolimatta 1900-luvun lopun suurista muutoksista. Kunnan uudet pientalovaltaiset asuinalueet ovat kasvaneet Tampereen suuntaan johtavien teiden varsille kuroen umpeen nauhataajaman solmukohtien välejä. Asutus on levinnyt myös jonkin verran etelän ja lännen suuntaan. Uusi, suuri asuinalue on tulossa Tampereen rajalle Vuorekseen Tampereen ja Lempäälän yhteisenä hankkeena. Vuoreksen alue sijoittuu poikkeuksellisesti sivuun Lempäälän kasvuakselilta.

Myös maaseutu muuttuu. Maatilojen erikoistuuksessa ja tilakoon kasvaessa ovat toimivat tilat Lempäälässäkin vähentyneet, peltoala ei juurikaan. Karjatilajoja on hyvin vähän, mutta hevostiloja melko runsaasti varsinkin Lempäälän itäosissa. Nykyaika näkyy tiloilla entistä suurempina talousrakennuksina. Käytöstä jääneet talousrakennukset uhkaavat kadota maisemasta. Avoimet maisemat vähenevät laiduntamisen loputtua, ja vesakoituminen lisääntyy.

Keskustan ilme on muuttunut oleellisesti kerrostalovaltaisempaan suuntaan viime vuosikymmenen aikana. Muutospaineissa osa ajallisista kerrostumista on vaarassa hävitä kokonaan, ellei niihin kiinnitetä erityistä huomiota.

Lempäälän nykyistä keskustaa. - Skyline Foto Finland 2004.

4. Rakennuskulttuuri

4.1 Rakennusmateriaalit ja -tekniikka

Puu on havumetsävyöhykkeellä ollut aina luontevin rakennusmateriaali. Helposti saatava ja työstettävä, kantava ja lämpöä eristävä suora hirs on sopinut pohjoiseen ilmastoon paremmin kuin tiili tai savi. Jo kivikauden työvälillä on pystytty veistämään hirsirakenteen vaatimat nurkkasalvokset. Hirrestä tehtiin valtaosa asumiseen liittyvistä rakennuksista ja suuri osa julkisistakin aina 1920-luvulle asti. Maaseudulla hirsirakennetta suosittiin 1950-luvulle saakka. Pystyhirsirakennetta tehtiin jonkin verran 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa, mutta se ei hatarana koskaan syrjäyttänyt vaakasuuntaista lamasalvosta.

Lempäälässäkin lamasalvos on ollut vallitseva rakennustapa aina 1900-luvun puoliväliin asti. Pystyhirsirakenteita tunnetaan jonkin verran: Kuljun Nikkilän tilalla on komea ja harvinainen paksuista pyöröhirsistä tehty pystyhirsimakasiini, jonka suunnittelija Carl Bengts suunnitteli paljon muitakin, 1900-luvun alun kansallisromantiikan suosimia pyöröhirsirakennuksia Kuljun seudulle. Tiilellä täytettyjä ristikkorakenteita ei Lempäälässä tiittävästi ole. Muita, varsin harvinaiseksi jääneitä rakenteita ovat puupölkkyistä savella muurattu seinärakenne, jollainen on keskustassa ns. Kantolan talossa, sekä kokonaan savesta poljetut seinät, jollaiset on edelleen Mottisen ja Säijän Lehtiniemen navetoissa. Savirakenteet eivät kestä sadevettä, joten ne on tavan mukaan suojattu kalkkirappauksella.

Puuta säästävä rankorakenne korvasi hirren kokonaan vasta sotien jälkeen, ja on edelleen suosiossa. Sahateollisuus pystyi jo tuottamaan edullista puutavaraa ja täytteeksi sahanpurua ja kutterinlastua. Puupohjaiset eristeet korvattiin 1960- ja 70-luvuilta lähtien kosteutta sitomattomilla eristemateriaaleilla, joiden vuoksi rakenteen toimintaperiaate muuttui. Vasta 1990-luvulla ovat yleistyneet uudet, puun lailla kosteutta sitovat eristeet. Eri materiaalien soveltuvuus esimerkiksi korjausrakentamiseen on syytä tuntea.

Kivestä on tehty perustusten lisäksi kellareita ja karjarakennuksia, jotka ovat puun säilymisen kannalta yleensä liian kosteita tiloja. Kivinavettoja on Lempäälässä enimmäkseen vaurailta tiloilla, mutta myös joillakin entisillä Lastusten torpilla. Kivinavettoja tehtiin työstötekniikan kehittyttyä 1900-luvun vaihteen molemmin puolin. Lempäälän vanhimmat ovat mahdollisesti 1700-luvulta.

Tiiltä on käytetty navettoihin ja myös viljamakasiineihin lähinnä paloturvallisuuden vuoksi. Jo Ruotsin vallan aikana julkiset rakennukset määrättiin rakentamaan kivistä tai tiilestä, mutta Suomessa siihen oli harvoin varaa. Kun Lempäälän kirkkoa muu-

Vaakasuorista hirsistä tehtyä rakennetta kutsutaan lamasalvokseksi, joka tunnettiin jo kivikaudella. Nurkkasalvokset lukitsevat kehikon tukevaksi ja aina kahden hirren yhdistävät puuvaarnat estävät puuta kieroutumasta sivusuunnassa. – Maarit Riitijoki

Saviseinissä on usein laitettu siteeksi kerros varpuja silloin tällöin. Muutakin tavaraa näkyy käytetyn. – Eija Teivas

Kaikki ei ole miltä päältä näyttää. Rankorakenteita on päällystetty laudoituksella, rappauksella, tiilimuurauksella ja erilaisilla levyillä. Hirsirakenteita on verhottu yleensä vain laudoituksella ja joskus rapattukin. Kuvassa jälleenrakennuskauden talo Veräjänhaustassa. – Eija Teivas

*Luodon komea kivinavetta on erivärisistä kivistä.
– Maarit Riitjoki*

tettiin ristikirkoksi, tiilet saatiin kartanoiden tiilitehtaasta. Sementtitiili ja harkot yleistyivät 1920-30-luvulla. Omakotitaloja tehtiin yleisesti tiilestä vasta 1950-luvulta lähtien. Tehtaat, muuntamot ja navetat muurattiin yleensä puhtaaksi, mutta arvorakennukset pyrittiin rappaamaan vielä 1960-luvulla. Kattotiiliä tuotiin aluksi painolastina laivoissa, eikä niihin ollut monilla varaa.

Betonin käyttömahdollisuudet lisääntyivät vasta 1900-luvun alkuvuosikymmenillä nykyisenkaltaisen raudoituksen myötä. Valutekniikka mahdollisti suurten yhtenäisten kappaleiden teon, mutta kerrostaloja tehtiin täyselementeistä vasta 1960-luvulta lähtien. Kevytbetoni on tunnettu jo 1930-luvulla, mutta Lempäälässä sitä lienee käytetty vasta myöhemmin. Kuitusementtilevyillä vuorattiin vanhoja puurakennuksia varsinkin 1960- ja 70-luvuilla, ja samasta materiaalista valmistettiin myös kattolevyjä.

Rautaa on käytetty tehtaiden pilareissa ja kattoristikoidissa jo satakunta vuotta, mutta julkisivumateriaalina metalleja on käytetty vasta viimeisten vuosikymmenten aikana. Lempäälässä terästä on julkisivuissa liikerakennuksissa, teollisuushalleissa ja yleisimmin uudehkoissa kuivureissa.

4.2 Tyyli

Rakennustyyli määritellään aina vasta jälkikäteen. Tyylin mukainen rakentaminen on edellyttänyt yhteyksiä Keski-Eurooppaan, jossa suuntaukset pää-

*Keskustan kerrostalot ovat betonirunkoisia.
– Eija Teivas*

asiassa syntyivät ja levisivät hitaasti pohjoiseen. Osaa uusista virtauksista sovellettiin perinteiseen, pohjoisessa kehittyneeseen rakentamistapaan ja materiaaleihin. Lopputulos on yleensä ollut varsin pelkistetty. Suomen rakennusperinne on hyvin samankaltaista Ruotsin kanssa, mikä selittyy pitkällä yhteisellä historialla. Vanhin nykypäiviin säilynyt rakennustyyppi on hirsinen otsa-aitta, joka on säilyttänyt antiikin aikaisen hahmonsäilystekniikan kulkeutuessa havumetsävyöhykkeitä myöten pohjoiseen Välimeren maista. Malli jäi Suomessa käyttöön vuosisadoiksi.

Suomessa voi nähdä jonkin verran roomaanisen tyylin ja gotiikan vaikutuksia, joita Lempäälässä edustaa keskiaikainen kirkko. Katolinen kirkko kehitti rakennustyyppin paikallisiin tarpeisiin korvaamaan puukirkkoja. Malli on todennäköisesti saanut vaikutteita Itämeren etelärannikon arkkitehtuurista sieltä tulleiden rakennusmestareiden mukana. Suomessa keskiaikaiset kirkot ovat hahmoltaan hyvin samanlaisia kautta maan, mutta poikkeavat alueittain päätykoristeaiheiden osalta. Tornittomien kirkkojen yhteyteen rakennettiin erillisiä kellotapuleita, joilla niilläkin on alueelliset piirteensä. Tapuleita tehtiin paljon juuri 1700-luvulla, ja niissä on siksi usein barokkipiirteitä Lempäälän tapulin tapaan.

Barokkivaikutteista kustavilaista klassismia edustaa Lempäälässä Lastusten kartanon päärakennus vuodelta 1784. Ajalle olivat tyypillisiä raskaat mansardikatot ja pelkistetty klassinen säännöllisyys esimerkiksi sijoiteltaessa ikkunoita julkisivuun.

Pyhälän viljamakasiini on tehty tiilestä. – Eija Teivas

Antiikin ajoilta periytyvä muoto näkyy edelleen Kerttulan otsa-aitassa Ruuholassa. – Eija Teivas

Lempäälän harmaakivikirkossa on tiilestä tehty päätykoristelu ja ikkunoissa goottilaiset suippokaariholvit. Satakuntalaismallisessa tapulissa alin kerros on nelikulmainen ja kaksi ylintä kahdeksankulmaisia. Katon muodossa näkyy barokin vaikutus. – Postikortti Jorma Peltomaan ja Esko T. Koirasen kokoelmista.

Lastusten kartanon päärakennus on rapattu hirsirakennus. Kuva on 1900-luvun alusta. – Postikortti Jorma Peltomaan ja Esko T. Koirasen kokoelmista.

Vallan vaihduttua vaikutteet uusklassismiin tulivat Pietarin kautta, ja Suomessa alkoi empirenä tunnettu aika. Ihannetapauksessa rakennuksen hahmo oli pitkä ja matala, aumakatto oli loiva ja kuusi- tai kahdeksanruutuiset ikkunat julkisivuissa tasavälein. Räystäslisat olivat voimakkaat ja ullakkokerroksessa usein puolikaaren muotoisia ikkunoita. Symmetrisessä julkisivussa käytettiin rakennetta korostavia antiikin aiheita, kuten pilastereita ja päätykolmioi-

Hakkarin kartanon julkisivussa esittäytyvät empiren tunnuspiirteet. – Pirkanmaan maakuntamuseo, Eija Haapalainen

ta. Ellei ollut varaa kivirakennukseen ja rappauspintaan, korostettiin vaakasuuntaa leveällä vaakalaudoituksella ja vaakalistoilla. Nurkkalaudoitukset jäljittelivät kivihiharkkoja. Kartanot ja suurtilat suosivat edelleen jo Ruotsin vallan ajalta periytyvää keskeissalijärjestelmää eli ns. karoliinista pohjakaavaa. Talonpoikaistaloissa pitäydyttiin paritupapohjassa. Empirestä hyvä esimerkki väritystä lukuun ottamatta on Hakkarin kartanon päärakennus.

Uusklassismin jälkeistä aikaa kutsutaan historismiksi tai kertaustyyliksi, sillä aiheita haettiin sekä gotiikasta että renessanssista. Uusgotiikkaa suippokaarisine ikkunoineen ja pystysuuntaa korostavien muotoineen sovellettiin erityisesti kirkkoihin. Puurakentamisessa se näkyy yhä kuistien vinoristikoina, pystysuuntaa korostavana peiterimalaudoituksena ja pyörökaarilistoina. Talonpoikaistalorakentamisessa uusgotiikka toi viistokulmaiset, ns. mutterikuistit. Lempäälässä uusgotiikkaa näkyy yllättävän vähän.

Uusrenessanssi levisi varsinkin asemien ja koulujen tyyppiirustusten mukana. Kivi- ja puurakennuksissa tyyli ilmeni eri tavalla. Puurakennusten yhteydessä puhutaan nikkarityylistä, sillä lehtisahaa ja sorvia vaativia koristeaiheita oli usein runsaasti. Tyyliin kuului klassismin tapaan listoilla vaakavyöhykkeisiin jaettu julkisivu, jonka alaosassa listoin jäsennellyt kentät, vaakalaudoitettu keskivyöhyke, ehkä koristeelliset konsolit ja peilinauhat räystään alla sekä sorvattuja koristeita ja ”nappuloita” ikkunoiden vuorilaudoissa. Ikkunoissa oli T-karmit ja listoitus oli yleensä seinäpintaa tummempi. Nikkarityyliin sekoittui usein uusgotiikkaa ja 1800-luvun lopun lähestyessä myös jugendia. Tähän vaiheeseen kuuluvat niin Eskolan kauppamuseo kuin Lempäälän kanavanvartijankin rakennus, jotka eivät kumpikaan edusta tyyliä puhtaimmillaan.

Jugend eli Art Nouveau rantautui Keski-Euroopasta Suomeen juuri ennen 1900-luvun vaihdetta ja sekoittui monesti kansallisromantiikkaan. Suuntaus oli ennenkuulumaton: klassiset aiheet ja symmetria hylättiin, ja koristeaiheita haettiin luonnosta ja kansantarustosta. Itä-Karjalaan tehtyjen arkkitehtuurimatkojen tuliaisina saatiin vaikutteita pyöröhirsirakentamisesta, mikä oli todennäköisesti myös Kuljussa toimineen Carl Bengtsin suunnitelmien takana. Jugendin hengessä tehtiin torneja ja kuisteja, ja

Lahdenkylän Ollilan 1800-luvun puolivälissä rakennetun päärakennuksen toinen kuisti on viistokulmainen ns. mutterikuisti. – Maarit Riitijoki

Hävältilän Pietilän päärakennuksessa on tyypillisiä uusrenessanssi-aihteita. Ikkunoiden T-karmimallit ovat myös peräisin 1800-luvun lopulta. – Maarit Riitijoki

Atran taiteilijatalon kuistin ikkunat ja ikkunallis-toitus ovat jugendille tyypillisiä. – Eija Teivas

Sotavallan kartanon päärakennus rakennettiin 1920-luvun alussa, sillä edellinen poltettiin 1918. Kaksikymmenluvun klassismi sopi hyvin juhlalliseen kartanotyylisiin. – Maarit Riitijoki

1700-luvulla suosiossa ollut mansardikatto otettiin toisinaan myös käyttöön. Ikkunoiden yläosan tiheä puitejako paljastaa rakentamisajankohdan ehkä selvemmin. Erityisen kauniita esimerkkejä kansallisromantiikansävyisestä jugendista ovat Perälän talo Kuljussa sekä Atran taiteilijatalo. Lempäälän ensimmäiset kesähuvilat on tehty juuri 1900-luvun vaihteessa.

Klassismi nousi suosioon taas kerran 1920-luvulla. Rakentaminen oli nousukaudella vilkasta, monet torpat itsenäistyivät, ja oppivelvollisuuslaki edellytti uusien koulujen rakentamista. Kun lisäksi Lempäälässä monen kartanon ja tilan rakennuksia tehtiin uusiksi kansalaissodan tuhojen jälkeen, kaksikymmenluvun klassismi näkyy kunnassa melko hyvin. Kattomuoto oli empiren tapaan loiva aumakatto tai sitä selvästi jyrkempi harja- eli satulakatto, mutta mansardikattokaan ei ollut tavaton. Julkisivut olivat joko sileiksi rapatut tai peiterimalaudoituksella vuoratut, joskus myös vaakalaudoitettut, mutta seinää ei enää jaettu vaakalistoilla osiin. Helmassa oli kuitenkin leveähkö vesilista. Antiikin aiheista käytettiin päätykolmioita niin kuisteissa kuin poikkipäädyissäkin. Ovilaseissa ja pienissä ikkunoissa saattoi olla vinoristi. Ikkunat olivat muuten taas säännölliset kuusi- tai kahdeksanruutuiset, ja puolikkaari-ikkunoita eli lunetteja ilmaantui talousrakennustenkin ullakkopäätyihin. Vaikka klassismi 1930-luvulla yksinkertaistui ja hiipui, samoja yksityiskohtia käytettiin pitkään.

Suomeen 1930-luvulla saapunut ja jossain määrin pysyvästi jäänyt kansainvälinen modernismi tunnetaan parhaiten nimellä funktionalismi. Klassiset aiheet ja ornamentit hylättiin kokonaan, samoin kaikenlainen koristeellisuus. Sileiden pintojen ja aukotuksen suhde sommiteltiin harkiten. Selkeät, pelkistetyt muodot ilmensivät yleensä sisällä olevia tiloja. Puhtaita funktiorakennuksia on Lempäälässä vain pari, yksi niistä pyöreänurkkainen huoltoase-

Kuutiomainen asuintalo Kuokkalantiellä on sileine, rapattuine julkisivuineen ja ikkunasommitelmineen tyylikäs esimerkki funktionalismista. – Eija Teivas

Lempäälän keskuskoulu pian valmistumisensa jälkeen 1950-luvulla. – Postikortti Jorma Peltomaan ja Esko T. Koirasen kokoelmista

marakennus, joka oli ajalleen erityisen tyyppillinen.

Sotavuosien aikana rakentaminen tyrehtyi, mutta sodan päätyttyä rakentamistahti oli huimaava. Materiaalipula ja tiukat ajat ilmenivät konstailemattomana asiallisuutena. Jälleenrakennuskauden rintamamiestalot olivat oman aikansa parhaiden arkkitehtien suunnittelema tyyppitaloja, joissa oli useimmiten vesilistaton peiterimalaudoitus ja ullakkorakentamisen mahdollistava jyrkähkö satulakatto. Tiiliä ei ollut tuhlattavaksi useampaan kuin yhteen savupiippuun, joten huoneet rakennettiin sydänmuurin ympärille ja rakennuksesta tuli lyhyt ja noppamainen. Ikkunat jaettiin yhä useammin pystykarmilla kahteen osaan. Suurten koulujen rakentaminen ajoitui 1950-luvulle, jolloin roiskerapatut julkisivut ja liuskekivisokkelit antoivat ajan kouluille ja muillekin rakennuksille tunnusomaisen ulkonäön. Koulujen ikkunat jaoteltiin epäkeskeisesti.

Kuusikymmenluku korosti vaakasuuntaa. Rakennusmassat olivat matalia ja pitkiä. Ikkunoista tehtiin nauhoja, ja väritys oli usein mustavalkoista. Suuret ikkunapinnat saattoivat ulottua seinästä seinään; vasta 1970-luvun energiakriisin myötä alettiin rajoittaa ikkunoiden kokoa. Perinteistä rakennustapaa alettiin pitää vanhanaikaisena ja uusia materiaaleja otettiin käyttöön. Keskustan ensimmäiset kerrostalot ovat ilmeeltään tyyppillistä 1960-lukua, vaikka ajoittuvatkin 1970-luvun puolelle.

Matala rakennustapa jatkui 1970-luvulla, mutta mukaan tuli hyvin jyrkkäkattoisiakin asuintaloja. Mustavalkoinen väritys muuttui tummiksi, voimakkaiksi väreiksi. Julkisivuissa käytettiin paljon punatiiltä, ja puuosissa ja ikkunoissa tummanruskeaa kuultoväriä. Samaan aikaan yleistyivät pesubetonipintaiset elementtikerrostalot, joita Lempäälässä nousi mäelle mäntymetsikköön sekä keskustassa että Sääksjärvellä. Perinteistä vapautunut rakentaminen sovelsi huoletta eri maista omaksuttuja muotoaiheita ja materiaaleja, kuten kaariholveja ja valkoista lohkotiiltä. Paunun asuinalueella näkyy juuri 1970-luvun rakennustapa. Keskustan ilme alkoi olla hyvin sekalaista.

Seurakuntakeskuksen pelkistetyt, vaakasuuntaa korostavat muodot ja mustavalkoinen väritys ovat tyyppillisiä 1960-luvulle. – Eija Teivas

Vaaleat värit palasivat 1980-luvulla. Rakentaminen oli vilkasta, ja etenkin liikerakennuksissa käytettiin lukuisia eri muotoaiheita ja materiaaleja. Omakotirakentaminen perustui yhä enemmän talotehtaiden kasvaviin mallistoihin. Rakennusten koko kasvoi joka suuntaan. Lama hiljensi rakennustyömaat 1990-luvun alussa, ja julkisissa rakennuksissa alettiin palata hillittyyn ulkoasuun. Kahden viimeisen vuosikymmenen aikana asuinrakennusten yleis-

Paunun alue on rakennettu 1970- ja 80-luvuilla. – Hannu Vallas 2001.

Seppälän tilan pihapiiri Aimalassa on säilynyt perinteiseen tapaan neljältä sivulta rakennusten rajaamana. – Hannu Vallas 2001.

ilme on vaihdellut uusasiallisuudesta kartanoromantiikkaan. Kerrostalojen elementit olivat usein tiilipintaisia ja joskus vaakaraidoitettuja.

Yksinkertaisuus ja jopa askeettisuus ovat leimanneet julkista rakentamista vuosituhaten vaihteen molemmin puolin. Pitkästä aikaa sitten 1960-luvun alettiin taas käyttää suuria lasipintoja, ja lisäksi vinoja seiniä ja puurutilöitä. Omakotitalot ovat yhä suurempia ja toisinaan hyvinkin koristeellisia.

4.3 Asuinympäristöt

Talopoikaistilat ja torpat

Länsi-Suomessa perinteinen maatalon talouskeskus koostui useista, eri tarkoituksiin tehdyistä hirsirakennuksista, jotka aidoilla täydennettynä rajasivat suojaosan pihapiiriin. Asuinrakennuksia saattoi olla parikin, ainakin yksi karjarakennus ja aittoja joka tarkoitukseen. Piha pyrittiin jakamaan mies- ja karjapihaan joko aidalla tai rakennuksella. Palovaaralliset riihi, sauna ja mahdollinen paja sijoitettiin pihan ulkopuolelle, ja niin myös vilja-aitta, jotta jyvät säästyisivät tulipalon sattuessa. Lempoisten kylän tuhoisista paloista säästyi juuri tästä syystä Iluk-

Sotavallan kartanolla on puukuja, kiertopiha ja talouspiha. – Hannu Vallas 2001.

sen aitta, joka sijaitsee edelleen nuorisoseurantalons vieressä. Isojaon jälkeen ahtaista kylistä muuttaneet rakensivat pihansa väljemmiksi. Nykyisin enää harvan tilan pihassa on rakennus kaikilla neljällä sivulla, eikä Lempäälässä ole enää yhtään mies- ja karjapihaan jaettua pihapiiriä.

Rakennukset sijoitettiin yleensä joko peltoalueiden laidalle tai niiden keskellä olevalle kumpareelle. Perusmuoto talonpoikaistiloilla oli yksikerroksinen tupa, joihin liitettiin joko pelkkä porstua tai sen lisäksi toinen tupa ovet vastakkain parituvaksi. Pienillä tiloilla ja torpilla yksi porstuallinen asuintupa oli yleinen. Tarpeen mukaan tai varojen salliessa rakennusta oli helppo jatkaa tuvalla tai kamareilla. Museoraitilla nykyisin sijaitseva Puskeman tölli on esimerkki jo 1800-luvulla harvinaistuneesta savutuvasta, jota asukas itse jatkoi toisella tuvalla.

Kartanot, virkatalot ja ratsutilat

Kartanoksi nimitettiin aikoinaan ainoastaan säätyläisten omistamia, verovapaita tiloja eli rälssitiloja. Lempäälässä kartanot olivat myös rustholleja eli ratsutiloja, mutta oli myös talonpoikaisia ratsutiloja, jotka nekin nauttivat verovapautta. Rakentamisen ja maanviljelyn uudistukset tulivat seudulle juuri

Hävältilän Pietilän vilja-aitta, Puntalan riviaitta ja Tiuran luhti ovat Lempäälässäkin tavallisia aittamuotoja. Kyse on itse asiassa neliömäisistä aittahuoneista, jotka seisovat joko yksinään tai rakennettuna rinnakkain ja päällekkäin. – Maarit Riitijoki

Sääksjärven keskustassa on sekä piste- että lamellitalojen ryhmiä. – Hannu Vallas 2001.

aateliskartanoiden ja virkatalojen – myös pappiloiden – kautta. Parhaiten tieto kulki, jos omistajat itse asuivat tiloillaan. Sotilasvirkataloilta edellytettiin tiettyä asumisen tasoa, eikä kartanoiden sopinut olla vaatimattomampia. Rusthollit tai virkatalot eivät välttämättä aina poikenneet talonpoikaisesta rakentamisesta, mutta kartanoihin ero oli selvä: kartanoiden päärakennukset olivat suuria ja usein kaksikerroksisia, ja ne tehtiin ajan tyyllivirtausten mukaisiksi. Lukuisat erilliset rakennukset muodostivat edustuspihan ja siitä erillään olevan talouspihan. Juhlallisuutta korostettiin puukujilla, kiertopihoilla ja symmetrialla yleensä. Rälssitiloilla saattoi jo 1700-luvun lopulla olla myös puisto tai puutarha, Lempäälässä esimerkiksi Lastusissa. Useista talonpoikaistiloista muodostetuilla kartanoilla oli yleensä paljon maata.

Nykyisen Lempäälän alueella on muutama 1600- ja 1700-luvulla syntynyt kartano, keskiaikaisia ei ole. Kartanoita oli 1700-luvun vaihteessa nykyisen Lempäälän alueella kuusi: Kulju, Lastunen, Innilä, Sotavalta, Kukkola ja Lopenkartano. Kaikki olivat rustholleja, ja vain Lopenkartano säteri – ts. omistajan asumakartano. Laikan, Hietaniemen ja Kelhon

rustholleja ei aina ole katsottu kartanoiksi. Hakkari oli rustholli. Sotilasvirkataloja oli kaksi, joista Tiurlan Tiura on edelleen olemassa; Lempoisten Nikkilä on hävinnyt.

Taajamien asuin ympäristöt

Maaseutuvaltainen Lempäälä koostui vielä 1900-luvun alussa suurimmaksi osaksi tiloista ja torpista. Vasta käsityöläisten ja rautatien ja sahojen tuoman tilattoman väestön myötä ilmaantui rakennettuun ympäristöön mökkejä ilman viljelymaata kirkonkylän taajama-asutukseksi. Näiden lisäksi tuli huvila-asutusta, joka oli osittain ympärivuotista.

Omakotitaloista on puhuttu oikeastaan vasta 1920-luvulta alkaen. Omakotitalo oli 1900-luvun alkupuolelta aina 1950-luvulle asti useimmiten melko jyrkkäkattoinen, yhden savupiipun ympärille rakennettu yksi- tai puolitoistakerroksinen rakennus, jossa saattoi olla koko alustan kokoinen kellari. Ullakolle mahtui lisähuoneita. Varsinkin sota-ajan jälkeisen asutopulan aikana yläkerrassa oli usein toinen asunto. Talusrakennuksia oli vähän, ehkä vain yksi. Sisäänkäynti oli sivusta tai aidatun pihan puolelta.

Keskustassa asuin ympäristöt olivat monipuolisia jo 1930-luvulla. Kuvassa on mäkitupa-asutusta kanavan vierisellä mäellä ja huvila-asutusta rannassa. Seassa on maatiloja. – postikortti Jorma Peltoaan ja Esko T. Koirasen kokoelmista.

Ensimmäinen kirkko on ilmeisesti sijainnut Aimalassa lähellä Littusen tilaa. Kirkon tuhouduttua tulipalossa uuden paikka valittiin perimätiedon mukaan laskemalla pyhimysten kuvia ajelehtimaan lautalla. Kivikirkon puinen edeltäjä lieneekin rakennettu nykyisen paikalle 1400-luvun alussa. Kiviseksi kirkko muutettiin samaan aikaan 1500-luvun vaihteessa, jolloin monia muitakin kirkkoja alettiin rakentaa kivistä. – Ilmakuva Veljekset Karhumäki, postikortti Jorma Peltomaan ja Esko T. Koirasen kokoelmista.

Suurten muutosten 1960- ja 70-luvut toivat rivi- ja kerrostaloja niin keskustaan kuin Sääksjärvellekin. Uudet rakennustyytit muodostivat uudenlaisia asuin-kortteleita joissa oli yhteisiä oleskelu- ja leikki-paikkoja. Omakotitalojen kattomuodot vaihtelivat hyvin jyrkistä tasakattoihin, ja puulämmityksestä päästyä huonejako vapautui. Taloista tehtiin aikaisempaa monimuotoisempia. Myös pihat muuttuivat; käynti oli enää harvoin pihan puolelta.

Nurmen rukoushuone erottuu selvästi ympäristöstään. – Eija Teivas

4.4 Julkiset rakennukset

Kirkko

Lempäälässä on yksi varsinainen kirkko. Etäisyydet kirkolle lienevät olleet kohtuulliset eikä merkittäviä asutustaajamia ole ollut aivan kaukaisimmilla rajoilla. Alue muutoksetkaan eivät ole tuoneet uusia kirkkoja tai kappeleita kuntaan. Lempäälän kirkko on rakennettu katolisella ajalla pyhän Birgitan nimikkokirkoksi. Uskonpuhdistus toi kirkkoon suomenkieliset saarnat ja kuulijoille penkit, ja lopulta 1830-luvulla suosittu ja saarnan kuulemisen kannalta käytännöllisemmän ristikirkon muodon. Hahmoltaan Lempäälän kirkko ei enää olekaan tyyppillinen keskiaikainen kirkko. Kellotorni ei keskiaikaiseen kirkkoon sopinut, ja erillinen satakuntalaismallinen tapuli rakennettiin kirkon viereen 1700-luvulla. Korjauksin ja muutoksin kirkko palveli ai-noana seurakunnallisena rakennuksena 1900-luvulle asti.

Ensimmäinen rukoushuone oli Nurmen rukoushuone, joka valmistui 1923. Kerho- ja hartaustilaisuudet lisääntyivät sotien jälkeen, ja tiloista alkoi olla pulaa. Lempäälään rakennettiinkin sekä yksityinen Lastusten rukoushuone 1953 että Kuljun seurakuntatalo 1955. Uusi seurakuntatalo saatiin keskustaan kirkon viereen 1963 ja Ristimäen hautausmaalle siunauskappeli 1971. Leiririppikoulun yleistyessä 1970-luvulla tuli

tarve leirikeskukseksi, joka valmistui 1976. Sääksjärven väkiluvun kasvaessa saatiin sinnekin oma seurakuntakeskus 1978. Sekä Kuljun että Sääksjärven seurakuntatalon salit on vihitty kirkkoiksi.

Muut uskontokunnat ovat näkyneet Lempäälän rakennetussa ympäristössä vasta 1950-luvulta lähtien, kun helluntaiseurakunnan rukoushuone Betel valmistui Tarikanmäkeen. Jehovan todistajien valtakunnansali nousi Kuljuun 1988 ja uusiin tulokas on Hakkarin yrittäjätalossa toimiva moskeija. Nämä rakennukset erottuvat muusta rakennuskannasta melko vähän.

Koulut

Vanhin koulu, jossa lempääläläisten oli mahdollista käydä, oli Hatanpään kartanon omistajan perustama ns. Ahlmanin koulu, joka toimi taloista vuokrauissa tiloissa eri puolilla Tampereen seutua 1800-luvun alkupuolelta asti, Lempäälässä vuodesta 1817 alkaen. Kunnalliselle kansakoululle vuokrattiin tilat aluksi Miemolan Rantakartanosta 1873. Koululle, kirjastolle ja kunnan kokouksille korjattiin tilat Ryynikän talosta seuraavaksi vuodeksi, mutta talo paloi jo pari vuotta myöhemmin ja samalle paikalle rakennetut koulut vielä kahdesti sen jälkeenkin. Nurmen kulmalle ja Kuljuun perustettiin myös kansakoulut ennen 1900-luvun vaihdetta. Kuljun koulu oli aluksi Kuljun kartanon omistajan alustalaisten lapsille perustama yksityinen koulu, joka toimi Puskiaisten torpassa. Kuokkalan kansakoulun perustamiseen 1907 taas vaikutti Ahlströmin sahan työntekijöiden lasten suuri määrä.

Piirijakoasetus vuodelta 1898 määräsi muodostamaan koulupiirit, jossa koulumatka sai olla enintään 5 kilometriä. Jos lapsia oli koulupiirissä vähintään 30, oli sinne perustettava koulu. Sarvikkaan eli Rantoisten ja Sotavallan koulut perustettiin asetuksen johdosta.

Kun oppivelvollisuuslaki 1921 lisäsi koululaisten määrää, piti kouluja saada lisää. Tähän rakennuskauteen kuuluvat mm. Innilän ja Lastusten koulut sekä Säijän koulu, joka tuolloin kuului Vesilahteen. Kouluja rakennettiin kuitenkin eniten sotien jälkeisille suurille ikäluokille 1950-luvulla, jolloin kouluja valmistui peräti kahdeksan. Suurin osa niistä oli rapattuja, monikerroksisia rakennuksia, kuten Kirkonkylän, Sääksjärven ja Kuljun koulut, sekä Messukylän ja Hervannan yhteinen Hervannan koulu.

Kelhon koulun vanha osa on valmistunut 1921 korvaamaan palanutta Sotavallan koulua. – Maarit Riitijoki

Kirkko ja kunnantalo ovat monessa kunnassa lähellä, niin myös Lempäälässä. – Eija Teivas

Kansakoulujen lisäksi rakennettiin kanavan varteen yhteiskoulu 1958. Kotiteollisuuskoulu on myös toiminut 1900-luvun alkupuolelta asti. Koulujen arkkitehtuuri noudatti kunkin ajan arkkitehtuurisuunnauksia, mutta koska ne suunniteltiin usein kouluhallituksen tyyppiirustusten mukaan, samankaltaisia kouluja oli ympäri maata. Koulujen ilme muuttui huomattavasti 1960- ja 1970-luvuilla, kun niistä tehtiin mieluiten matalia ja leveärunkoisia Moision koulun tapaan. Hakkarin 1983 valmistunut koulu edustaa modernia kokonaisuutta, johon kuuluu sekä koulu, liikuntahalli että paloasema. Pedagogiset ta-

Sääksjärven koulussa on kolme selvästi erottuvaa kerrostumaa: 1930-luvun entinen asuntola-keittola, 1950-luvun koulu ja 2000-luvun alussa valmistunut laajennusosa.

voitteet otettiin huomioon ryhmittelemällä luokat so-
luiksi. Kouluja on sittemmin laajennettu nopeimmin
kasvavilla alueilla; vuonna 2005 meneillään on Kul-
jun koulun laajennus.

Hallintorakennukset

Yhteiset asiat hoidettiin kirkonkokouksissa siihen
asti, kun nykymuotoinen kunnallishallinto perusteti-
tiin 1869. Lempäälässä kuntakokouksia pidettiin
aluksi kirkossa, sitten lukkarilla ja vuosi kerrallaan
eri taloissa. Ilukselta saatiin lopulta käyttöön kun-
nantupa. Oma kunnantalo saatiin entisen Kiiliäisen
tilan mailta 1916. Kunta sai nykyiset tilat käyttöönsä
kirkkoa vastapäätä 1960. Valtion virastotaloksi riiti
pieni, rapattu talo keskustassa, kunnes asemalle
saatiin uusi, suuri virastotalo 1970-luvulla.

Hoitoalan rakennukset

Ensimmäiset kunnalliset hoitolaitokset toimivat
asuinrakennuksista muutetuissa tiloissa.

Monet alkuvaiheiden rakennukset ovat jo hävin-
neet: Hollon sahan isännöitsijän talossa toiminut las-
tenkoti ja kunnalliskodiksi muutettu Ihamaan rust-
hollin päärakennus. Kunnalliskodin sairasosasto oli
ainoa vuodeosasto siihen asti, kunnes uusi terveys-
keskus valmistui 1973. Keskustassa oli toki jo Ruot-
sin kummikuntien keräämin varoin 1949 valmistu-
nut terveystalo, ensimmäinen siihen tarkoitukseen
tehty. Kulju sai terveysaseman 1964.

Myös muita tiloja muutettiin uuteen käyttöön: yk-
sityinen invalidilasten ja –nuorten hoitolaitos, Ki-
valakodit, toimi vuodesta 1959 Miemolan Harvia-
lassa ja laajeni 1964 Kirjakan kappalaisen pappi-
laan, jonne toiminta siirtyi myöhemmin kokonaan.
Pappilan vanhojen rakennusten seuraksi on noussut
useita uusia, toiminnan vaatimia rakennuksia.

Seurantalot

Yhdistystoiminta virisi maassa 1800-luvun lopulla.
Lempäälässä 1900-luvun alussa perustetut yhdistyk-
set tarvitsivat toimintaansa tiloja, joissa järjestettiin
mm. huvitilaisuuksia toiminnan rahoittamiseksi.
Seurantaloja rakennettiin ahkerasti, kaikki päätei-
den varsille: nuorisoseuratalo, työväentalo, mant-
taalitalo, Kuljun työväentalo, koulunakin toiminut
itäpiirin työväentalo Ämmänristinmäellä, sekä
Sääksjärven Sos.dem.yhdistyksen talo, joka on entin-
nen kauppa. Karjalaisuus näkyy Kuljussa – Hapa-
raisten nuorisoseuran rakennus valmistui sotien jäl-
keen sakkolalaisen siirtoväen omaksi seurantaloksi.
Seurantalojen käyttö on 1960-luvulta lähtien vähen-
tynyt ja osa onkin otettu muuhun käyttöön.

4.5 Liikenteen ympäristöt

Maantiet

Tärkein tie Lempäälässä on ollut Hämeenlinnasta
Akaan kautta Tammerkoskelle johtanut ehkä jopa
tuhatvuotias Hiidentie, joka kulkee kunnan halki ete-
lä-pohjoissuunnassa. Teiden levennyksistä ja oikaisuis-

*Kivalakodit Kirjakassa 1970-luvulla. - Postikortti
Jorma Peltomaan ja Esko T. Koirasen kokoelmis-
ta.*

*Lempäälän manttaalitalo sijaitsee hyvin näkyväl-
lä paikalla keskustassa. Talo on edelleen kokous-
käytössä. - Postikortti Jorma Peltomaan ja Esko T.
Koirasen kokoelmista.*

*Mattilassa kulkevat vierekkäin vanha Hulaudentie
rannan tuntumassa, siitä itään 1960-luvulla val-
mistunut maantie ja äärimmäisenä rautatie. – Han-
nu Vallas 2001.*

ta huolimatta vanhaa tielinjaa on yhä monin paikoin
nähtävissä mm. Mattilan alueella, Kuokkalan kosken
lähistöllä ja Sääksjärvellä. Toinen tärkeä reitti on Val-
keakosken suunnasta kirkolle johtanut tie, joka kaa-

kosta tullessa seuraa harjujaksoa. Varsinainen maantie kulki Pälkäneen kautta. Perinteiset kylätiet ovat mutkaisina tosin vaarallisia, mutta yllättävine näkymineen myös varsin viehättäviä. Tällaisia ovat Köpinsalmen yli Vesilahdelle johtava Saarikunnantie, Akaan kautta Hämeenlinnaan johtanut Hulauden tie, Aimalan kautta kiertävä Lahdenkyläntie ja Maisenrannan kylätiet.

Tien summittaisen iän voi päätellä juuri sen suhteesta maastoon ja vanhoihin tiloihin; mutkittelevat, kyliä ja tilakeskuksia sivuavat tiet ovat iäkkäimpiä. Suorat ja leveät, maastoleikkausten ja pengerrysten avulla tasatut tiet asumattomilla metsätaipaleilla ovat yleensä enintään muutaman vuosikymmenen ikäisiä.

Suurimmat muutokset tiestössä tapahtuivat 1960- ja 70-luvuilla liikenteen voimakkaan kasvun myötä koko maassa. Lempäälässä vanha Tampereentie jäi paikallisliikenteen käyttöön 1960-luvun lopulla uuden, suoran Turuntien valmistuttua. Seuraava vaihe oli Tampere-Hämeenlinna-moottoritien rakentaminen valmiiksi. Lempäälää halkoo nyt useita erikäisiä ja -tasoisia väyliä.

Maanteiden varsilla piti olla säännöllisin välimatkoin kestikievereita matkustajille. Ensimmäinen maininta krouvista ja majapaikasta Lempäälässä on peräisin 1500-luvun lopulta. Kuljun kartano oli isonvihan jälkeen pitkään kestikievarina, kunnes se siirtyi 1732 Lempoisten Antilaan. Hakkariin kievari siirtyi 40 vuotta myöhemmin, mutta krouvi jäi Antilaan. Tästä on muistona pullonpohjilla koristeltu makasiini Manttaalitaloa vastapäätä. Vielä 1844 uusia kievareita perustettiin Rikalan Uotilaan ja Moision Jutilaan. Kievarit lopettivat toimintansa liikenteen autoistuessa 1920-luvun vaiheilla. Huoltoasemista tuli uusia pysähdyspaikkoja pääteiden varsille. Yksi huoltoasematyyppi oli yksinkertainen, rapattu, funktionalistinen rakennus, joita Lempäälässäkin on yksi. Kokeellista 1960-luvun rakennustekniikkaa ja muotoilua edustaa entisen Gulfin muovista ja lasikuidusta tehty huoltoasema vanhan kolmostien varressa. Moottoritiellä ajavien houkuttelemiseksi tarvitaan yhä näkyvämpiä rakenteita. Tällainen on Pirkanhovi, joka toimii myös maamerkinä.

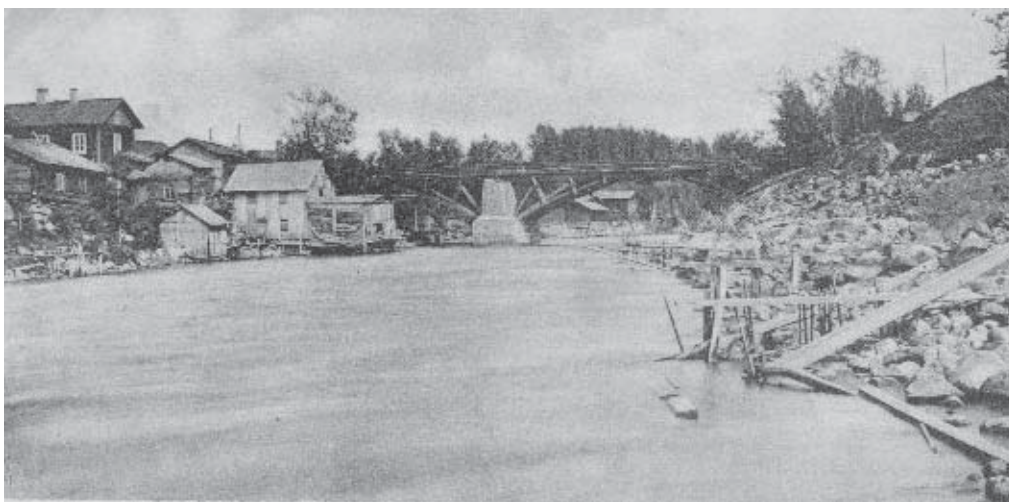
Pirkanhovi on etelästä saapuville portti Lempäälään. – Pirkanmaan maakuntamuseo, Eija Haapalainen

Kuvassa Lempäälän asemasta näkyy myös pohjoispäädyssä ollutta puistoa ja kioski. - Postikortti Jorma Peltomaan ja Esko T. Koirasen kokoelmista.

Rautatie

Rautatie Hämeenlinnasta Tampereelle valmistui 1876. Lempäälässä asema rakennettiin aivan keskustaan radan valmistumisen aikaan ja Sääksjärvelle vuonna 1916. Asemien lisäksi kunnan alueella oli peräti kahdeksan pysäkkiä ja seisaketta. Perinteisestä asemaympäristöstä puistoineen ja asuinrakennuksineen on keskustassa jäljellä enää itse asema, joka toimii nykyisin museona ja käsityökeskuksena. Radan varressa on muutama ratavartijan asunto. Yhteyksien paran-

Kuokkalankosken puusilta oli vilkkaasti liikennöity. Myllyjen ja muiden rakenteiden jäänteet ovat nykyisin historiallisen ajan muinaisjäännöksiä.

– Antero Hyvärinen. Postikortti Jorma Peltomaan ja Esko T. Koirasen kokoelmista.

tamiseksi rakennettu rautatie myös rajoittaa liikku-
mista sen poikki.

Sillat

Vanhimmat sillat tehtiin puusta. Siltojen kunnossapito oli työlästä, ja tärkeimmät sillat pyrittiin tekemään kivistä, jos maaperä oli sillä kohdalla riittävän kantavaa. Lempäälä oli kuuluisa varsinkin Kuokkalankosken sillasta, jonka kiviarkut ovat edelleen jäljellä. Silta oli uusittu 1859, mutta paikalla mainitaan olleen silta jo keskiajalla. Puiset sillat piti uusida melko usein, ja varallisuuden mukaan niitä tehtiin kivistä varsinkin 1800-luvulla. Lempäälässä ei kivihoivasiltoja ole; Mattilassa Kravin ylittävissä sillassa on nykyisin rumpu. Teräsrakenteet mahdollistivat suuria jännevälejä, ja terässilloja tehtiin erityisesti 1900-luvun alussa. Vanha Kuokkalankosken teräsrakenteinen rautatiesilta on muutettu kävelysillaksi uuden valmistuttua. Käytetyimmäksi aineeksi vaihtui betoni 1900-luvun kuluessa. Puu on nyttemmin uudelleen otettu käyttöön siltamateriaalina kevyen liikenteen kohteissa, kuten Moisiojoen sillassa.

Siinä missä maantiesilloja vielä viime vuosisadan alkupuolella tarvittiin lähinnä vain vesistöjen ylityksiin, lisääntynyt liikenne tarvitsee nykyisin siltoja nimenomaan rautateiden ja vilkkaimpien väylien ylityksiin ja risteyksiin.

Laivaliikenne ja kanavat

Kokemaenjoen vesistön lukuisat kosket ovat estäneet laivaliikenteen rannikolle. Suurisuuntaiset suunnitelmat asian korjaamiseksi laadittiin jo 1700-luvulla, ja Lempäälässä se edellytti kanavan rakentamista. Rikalan kanavan työt aloitettiin 1770-luvulla ja lopetettiin sodan vuoksi 1789. Kesken jääneen kanavan voi vielä nähdä maastossa. Niinpä Lempäälän kosket olivat Tampereelta Hämeenlinnaan johtavan vesireitin pullonkaula vielä höyrylaivaliikenteen alkaessa 1800-luvun lopulla; tavarat ja matkustajat piti siirtää maitse kannaksen yli koskien toiselle puolelle mennessä. Kanava rakennettiin lopulta nykyiselle paikalleen 1800-luvun lopun nälkävuosien hätäaputoimien, ja se valmistui 1873. Kivetty-

Lempäälän kanava ennen levantämistä. - Postikortti Jorma Peltomaan ja Esko T. Koirasen kokoelmista.

Muuntajat sijoitettiin aluksi tiilirakenteisiin muuntamoihin. Nurmen entisen koulun lähellä on yksi jäljellä olevista muuntajista, jotka yleensä ovat maamerkkejä maisemassa. – Eija Teivas

ne penkereineen väylä kävi ahtaaksi alusten koon kasvaessa, ja kanavaa levennettiin 1960-luvulla. Kanavanvartijan talo on aseman ohella esimerkkinä 1800-luvun julkisesta rakentamisesta.

Tietoliikenne ja sähkönsiirto

Suuria voimalaitoksia ei Lempäälässä koskesta huolimatta ole koskaan ollut. Sähköä tuotettiin aluksi itse höyryvoimalla, mutta jo 1920-luvulla sähkö ostettiin Nokia Oy:ltä. Sähkönsiirto ja puhelinlinjat ovat aluksi näkyneet maisemassa tolppina ja muuntajina, jotka useimmat ovat olleet tiilirakenteisia. Kun muuntajat nykyisin tarvitsevat lähinnä teräksisen kotelon, monet maamerkkeinä toimineet muuntajat on purettu. Lempäälässä on jäljellä ainakin viisi tiilimuuntajaa ja yksi puinen. Tietoliikenteen ja sähköntarpeen lisääntyessä käytetään yhä enemmän maakaapeleita.

Suomen ensimmäinen radiolähetys lähetettiin 1923 Kuljusta Perälän huvilasta, joka sijaitsi lähetyksen onnistumisen edellyttämällä korkealla kumpareella. Matkapuhelinliikenteen vuoksi on kymmenen vuoden aikana rakennettu runsaasti mastoja ja tukiasemia, joiden sijoittelu maisemaan on toisinaan varsin haasteellista.

4.6 Teollisuus ja kauppa

Lempäälän elinkeinoelämä oli pitkään maatalousvaltainen. Varhainen teollisuus liittyi metsäteollisuuteen ja verstaatoimintaan. Keskustan 1900-luvun alkuvuosikymmeninä tulleet yritysistä monet ovat olleet elintarviketeollisuutta: keksitehdas, teurastamo ja leipomo. Lempäälän oma sähköntuotanto toimi vain vuoden verran. Merkittäviksi kasvoivat Piippo Oy ja Kauppisen konepaja Oy sekä 1950-luvulla tullut Katepal Oy. Teollinen toiminta on myöhemmin keskittynyt Sääksjärvelle. Lempäälää ei tunneta minkään erityisen teollisuudenalan keskuksena, mutta kaupankäynti on viime aikoina noussut yhtä tärkeämpään asemaan.

Myllymäen puromylly Säijässä on ainoa säilynyt vesimylly Lempäälässä. Pärekattonen mylly on toimintakuntoinen. – Eija Teivas

Myllyt ja sahat

Vanhimmat ns. teollisuuslaitokset olivat myllyjä ja sahoja. Vesimyllyjä oli kaikissa puroissa, joissa riitti vettä jauhatukseen vaikka vain runsasvetisimpään aikaan. Useimmat olivat kotitarvemyllyjä, mutta Kuokkalassa on ollut myös kruunun maksullinen ns. tullimylly jo keskiajalla. Vuolaassa koskessa on ollut aina useita myllyjä yhtäaikaan. Kuokkalan viimeinen mylly rakennettiin 1900, mutta enää siellä ei ole jäljellä yhtään. Lastustenjoessa on ollut vesivoi-

Kuokkalan myllyriita

”Eletään vuotta 1455. Ylä-Satakunnan kihlakunnan tuomari, Pirkkalan Penttilän herra ja muutamien Kuokkalan tilojen omistaja Pentti Lydekenpoika Diäkn on suututtanut Lempäälän kirkkoherran ja Kuokkalan talonpojat. Hän on rakennuttanut Kuokkalankosken yläjuoksulle myllyn, joka tuottaa häitää kalojen vapaalle kululle sekä kirkkoherran samassa koskessa olevalle myllylle. Talonpojat haastavat Pentti Lydekenpojan vastaamaan teostaan kärräjillä.

Vastaaja kuuluu valtakunnan mahtimiehiin, joten asian ratkaisemiseksi järjestetään tarkastus, jota suorittamaan saapuu arvovaltainen seurue aatelisia.

Seuruetta johtaa Etelä-Suomen laamanni Henrik Bitz ja lisäksi siihen kuuluu mm. Hämeen linnan päällikkö Olavi Niilonpoika joukkoineen. Lempäälän kirkkoherran etua valvomaan tulee itse Turun piispa Olavi Maununpoika Tavast.

Riitakysymys ratkaistaan niin, että ainoastaan kirkkoherra (jonka nimeä ei tiedetä) saa jatkuvan oikeuden pitää myllyä kosken yläpuolella. Pentti Lydekenpojan mylly tuomitaan poistettavaksi.”

– Ritva Mäkelä

mala ja saha vielä 1960-luvulla. Vesivoiman lisäksi käytettiin tuulivoimaa: Sotavallan kartanolla on edelleen tuulimylly keskellä avaraa peltomaisemaa, tosin siivettömänä. Myös Hietaniemessä on ollut tuulimylly.

Höyryllä ja sähköllä toimivat sahat voitiin sijoittaa melko vapaasti, koska enää ei oltu riippuvaisia luonnon edellytyksistä. Vaihmalan Parkosaaren saha toimi 1887-90, Hollon saha vuodesta 1890 parinkymmenen vuoden ajan ja vuonna 1888 perustettu Lempäälään sahamylly kirkon lähellä 1960-luvulle asti. Kapeina ja korkeina rakennuksina myllyt oli helppo tunnistaa.

Muu teollisuus

Varhaiseen teollisuuteen kuuluvat myös tiilitehtaat ja meijerit, joita oli ainakin Lastusen ja Sotavallan kartanoilla. Muun muassa Lempäälän kirkon ristivarret muurattiin oman paikkakunnan tiilistä.

Asevarikko Vuoreksessa vaikutti Sääksjärven kasvuun, jota OTK:n jakelukeskus ja Kiilto Oy jatkoivat. Sääksjärvellä Tampereentien varrella on nykyisin lukuisia eri alojen teollisuusyrityksiä. Myös entisen kolmostien varteen on sijoittunut teollisuutta, mikä tasaa sekä asutusta että liikennettä ahtaan keskustan ulkopuolelle.

Kauppa

Maakaupan vapauduttua 1860-luvulla perustettiin kirkonkylään ensimmäiset kaupat. Kauppaa käytiin asuinrakennuksissa, ja toiminnasta kertoivat lähinnä ylimääräiset, tien puolelle sijoitetut ulko-ovet ja suurehkot ikkunat. Kylille perustettiin kauppoja varsinkin 1900-luvun alkupuoliskolla ja siirtoväen asuttamisen myötä sotien jälkeen, mutta 1960-luvun jälkeen niitä on koulujen tavoin lakkautettu ja rakennukset joko purettu tai otettu muuhun käyttöön. Kuljussa on ollut erityisen paljon pieniä kauppoja. Kaupat ovat aina olleet tärkeitä keskustan elävyydelle, ja nykyisinkin Lempäälän keskustassa on usei-

Lempäälän vanhimpiin kuuluvan Eskolan kaupan rakennus vuodelta 1902 ja ajokalupajan sepän asunto ovat edelleen olemassa Kuokkalantiellä. Liikkeiden sijainti oli hyvä maantien kulkiessa kylän kautta. – Eija Teivas

ta, yhä suurempia kauppoja. Nykypäivän kaupankäynti suuntautuu kuitenkin yhä useammin suuriin ostoskeskuksiin taajamien ulkopuolelle automatkosten päähän. Lempäälässä Marjamäen alueelle suunniteltu ostoskeskus on tästä tyypillinen esimerkki.

4.7 Vapaa-ajan ympäristöt

Keinumäet ja helavalkeapaikat

Maatalousyhteiskunnan aikana varsinkin nuorten oli tapana kokoontua mäennyppylöille kyläkeinuissa keinumään. Muun muassa nykyisen Nurmen lavan paikalla on ollut keinu. Helavalkeat taas liittyivät pahojen henkien karkottamiseen. Tunnettu helavalkeapaikka on ollut Kuljun kartanon takana olevalla kalliolla. Lastusissa Vannulan kalliolla on kokoonnuttu piirileikkeihin.

Kesähuvilat, mökit ja leirikeskukset

Rautatie ja osin myös laivaliikenne toivat Tampereelta kaupunkilaisia kesänviettoon myös Lempäälään. Ensimmäisiin huviloihin kuuluu Atran jugendtyylinen taiteilijatalo vuodelta 1903. Huviloita oli paljon etenkin keskustasaaren länsirannalla että Hulausjärven rannoilla sekä jonkin verran Sääksjärvellä ja Kuljussa. Keskustasta huvilat ovat rakentamisen tiivistyessä vähentyneet. Erityisen komeita olivat Terijoelta 1920-luvun loppupuolella siirretyt puuhuvilat, joita on Lempäälässäkin useita. Kesähuviloiden rakentaminen lisääntyi 1920-30-luvuilla ja mökkien koko pieneni, koska niitä rakensivat jo muutkin kuin vauras sivistyneistö. Tyypillinen tuon ajan pieni kesähuvila oli kapearunkoinen, korkeahko ja mansardikattoinen. Sotien jälkeen tehdyt kesämökit olivat vielä melko pieniä ja vaatimattomia ilman mukavuuksia, mutta nykyiset kesämökit muistuttavat varsin paljon omakotitaloja paitsi varustukseltaan, myös ulkonäöltään.

Yhteisöt alkoivat hankkia kesäpaikkoja perinteisten seurantalosten sijasta. Leirikeskukset ovat paikkakunnalla yleensä merkittäviä kokoontumispaikkoja. Lempäälässä kunnalla on huvila Haljastenno-kassa, leirikeskus Puntalassa ja Rantalassa Ruotasjärven rannalla sauna, joka joudutaan rakentamaan uudelleen kesän 2005 tulipalon jälkeen.

Tampereen helluntaiseurakunnan kesäpaikka on entisellä Kausjärven tilalla. Pirkanmaan virkistysalueyhdistys omistaa Mäyriän virkistysalueen.

Liikuntapaikat ja tanssilavat

Ensimmäiset urheilukentät, esimerkkinä Mottisen kenttä, olivat yleensä seurojen talkoilla rakentamia. Kunnan velvollisuuksien lisääntyttyä kentät on tehty koulujen yhteyteen kunnan ylläpidettäviksi. Vanhim-

Fagerlundin huvila Hulaudentiellä. Vilkkaiden maanteiden varsille tarvittiin portit, ja pylväättä on edelleen jäljellä. – Eija Teivas

pia urheilukenttiä ovat Sääksjärven, Kuljun ja Nurmen kentät, joista viimeksi mainittu on palokunnan rakentama.

Lempäälässä on ollut useita tanssilavoja vielä 1950-luvulla. Vapaapalokunnan Nurmen lava on lavatanssiperinteen hiivuttua noussut uudelleen suosioon 1990-luvulla vuosia kestäneen tauon jälkeen, ja on nykyisin ainoa perinteinen tanssilava kunnassa. Seurantalaloilla on luonnollisesti myös tanssittu. Nykynuorten kokoontumispaikkoja ovat erilaisten nuoris- ja kerhotilojen lisäksi rannat ja pysäköintipaikat.

Nurmen lavalla tanssitaan edelleen. Samalla paikalla on aikoinaan keinuttu kyläkeinuissa. – Eija Teivas

OSA 2

Nykyisyys – Lempäälän arvokkaat kulttuuriympäristöt

*Aimalan-Nurmen kulttuuri-
maisema on
yksi Lempäälän
valtakunnalli-
sesti merkittä-
vistä kulttuuri-
maisemista. –
Hannu Vallas
2001.*

5. Inventointien sisältö ja menetelmät

5.1 Tavoitteet ja merkitys

Kulttuuriympäristöistä ja niiden osatekijöistä kerätään tietoa inventointien avulla. Tieto palvelee paitsi maanomistajia ja asukkaita, myös maankäytön suunnittelua, rakentamisen ohjausta sekä suojelutavoitteiden määrittelyä. Inventointeja tehdään maisema-alueista ja laajoista kulttuuriympäristökokonaisuuksista, rakennetun ympäristön yksittäisistä kohteista, arkeologisista kohteista ja perinnemaisemista havainnoimalla ja dokumentoimalla. Maastossa tehtävän ns. kenttätöyön lisäksi tietoa kerätään arkistoista, kirjallisuudesta ja paikallisilta asukkailta. Inventointeihin kuuluu kohteiden arvojen määrittely eli arvottaminen yleisesti sovitulla perusteella.

Syksyllä 2005 tiedot Lempäälän arkeologisista kohteista olivat hyvin ajan tasalla. Perinnemaisemien inventointi on vuodelta 1997 ja päivityksen tarpeessa. Rakennettua ympäristöä on inventoitu eri tarkkuuksilla sekä yleis- että asemakaavoitushankkeita varten ja ohjelman laadinnan yhteydessä myös muilta alueilta. Viimeksi mainittu riittää yleiskaavan perusselvityksiksi. Osalle ohjelmaan merkityistä kohteista on tehty ns. pikainventointi, joka ei riitä kaavoituksen lähtötiedoiksi; nämä kohteet on merkitty kartoille eri värillä kuin inventoidut.

5.2 Kulttuuriympäristöt ja maisema-alueet sekä rakennuskohteet

Arvokkaalla **kulttuuriympäristöllä** tarkoitetaan aluetta tai alueen osaa, jolla on historiallisia, rakennushistoriallisia tai maisemallisia arvoja ja lisäksi

mahdollisesti arkeologista perintöä ja perinnemaisemia. Ks. myös sanastoa ohjelman lopussa.

Arvokkailla **kulttuurimaisemilla** tarkoitetaan kulttuuriympäristöjä, joilla rakennetun ympäristön arvojen lisäksi on arvokkaita maisemallisia ominaisuuksia. Arvoalue voi olla kulttuurimaiseman pieni osa, joka erottuu omaksi kokonaisuudekseen esimerkiksi maanomistuksen tai rakennuskannan yhtenäisyyden perusteella.

Maankäyttö- ja rakennuslain mukaan kulttuuriarvoista on aina tehtävä tarpeelliset selvitykset kaavoja laadittaessa, jolloin mukaan on otettava myös paikallisesti merkittävät kohteet. Luokittelusta tulaa todennäköisesti joskus luopumaan. Rakennetusta ympäristöstä on olemassa maakunnallisia ja valtakunnallisia inventointeja, jotka on julkaistu raportteina 1990 ja 1993, ja joiden tarkistukset ovat meneillään. Paikallisesti arvokkaita ympäristöjä on inventoitu kunnan toimeksiannosta eri aikoina ja eri alueille.

Valtakunnallisesti merkittävien kohteiden määrittely kuuluu Museovirastolle. Lempäälässä on vuoden 1993 inventoinnissa ollut viisi valtakunnallisesti merkittävää kulttuuriympäristöä. Ympäristöministeriön asettama maisema-aluetyöryhmä on lisäksi määritellyt valtakunnallisesti merkittäviä maisemakokonaisuuksia, joista yksi ulottuu Vesilahdelta Lempäälän alueelle.

Maakunnan liitto (Pirkanmaan liitto) määrittelee maakunnallisesti merkittävät maisemakokonaisuudet ja -nähtävyydet sekä pitkälti kuntatason inventointeihin perustuen myös rakennetun ympäristön kohteet. Tietoja päivitetään maakuntakaavaa varten.

Kuntakohtaisissa inventoinneissa luetteloidaan lisäksi paikallisesti merkittäviä kohteita. Lempäälässä on rakennetusta ympäristöstä tehty selvityksiä 1977 ja 1978, ja Kuokkalasta erikseen 1982, jotka kaikki olivat päivittämisen tarpeessa. Keskustasaa-
resta on tehty selvitys 2002, jota on tarkennettava kaavoituksen pohjaksi. Lisäksi inventointeja on tehty Ihamaan-Putkiston-Vaihmalan alueelta 2001, Vuoreksen alueelta 2002 ja 2005, sekä Maakalasta ja pappilan lähistöltä 2005. Lisäksi on olemassa kylä- ja maisemasuunnitelmien yhteydessä tehtyjä selvityksiä, joissa ei ole käytetty määrämuotoista inventointimenetelmää.

Tätä ohjelmaa varten vuoden 1978 raportin kohteet päivitettiin ja muutama aikaisemmin tunnetun kohde inventoitiin yleiskaavatason vaatimalla tarkkuudella ns. kiinteistöinventointina. Kulttuuri-
maisemat inventoitiin kokonaisuuksina. Uudet kohteet löydettiin arkisto- ym. lähteiden, yleisötilaisuuksien sekä suurpiirteisen maastossa tehdyn kartoituksen avulla. Kohteiden suuren määrän vuoksi valtaosa uusista kohteista jäi tarkemman inventoinnin ulkopuolelle, ja ne merkittiin liitteenä oleville kartoille inventoitavina kohteina. Asemakaavoitusta tai esimerkiksi purkulupien käsittelyä varten tarvitaan yleensä myös rakennuskohtainen inventointi, jolloin arvokkaiden kohteiden kiinteistöinventointia täydennetään täyttämällä myös rakennuskohtaiset inventointilomakkeet. Arvokkaita kohteita on voinut jäädä huomaamatta, ja toisaalta tarkempi inventointi voi pudottaa kohteita pois luettelosta. Kartoille on merkitty alueiden ja kohteiden lisäksi myös mm. vanhoja tielinjoja, jotka auttavat hahmottamaan ympäristön kehitystä. Peltoalueet on merkitty tärkeiksi, jos ne ovat maiseman kannalta olennaisia ja lisäksi vähintään 200 vuotta viljeltyjä.

Rakennetun ympäristön inventoinnissa punnitaan kohteiden **rakennushistorialliset, historialliset ja maisemalliset eli ympäristöarvot**.

Arvojen perusteita ovat:

– **tyypillisuus**. Esimerkiksi alueelle tai rakentamisajalle ominainen sijoittelu tai rakennustapa. Esimerkkinä Lempäälän rautatieasema ja jotkut kantatilojen ja torppien pihapiirit.

– **harvinaisuus**. Kohde voi olla harvinainen vaikka ikänsä, rakennustekniikkansa tai käyttötarkoituksensa perusteella. Esim. entinen Gulfin huoltoasema ja Mottisen savinavetta.

– **säilyneisyys**. Kohde on säilynyt rakentamis- tai muutosajankohtansa asussa. Esim. Perälän huvila Kuljussa. Säilyneisyydellä ei tarkoiteta kuntoa.

– **edustavuus**. Kohde on erityisen komea esimerkki tietystä tyylistä tai rakennustavasta. Esim. Hakkarin päärakennus.

– **yhtenäisyys**. Alue voi olla yhtenäinen, kun sen rakennuksissa ja esimerkiksi sijoittelussa on riittävästi samanlaisia piirteitä. Esim. Keskustan 1900-luvun alun huvilat ja talot.

– **kerroksisuus**. Alueella tai kohteessa on nähtävissä useiden eri aikakausien vaiheita. Esim. Luodon tilan pihapiiri.

– **sopusointuisuus**. Kokonaisuus on sopusointuinen ilman ympäristöön sopimattomia osia. Aimalan Penttilän rakennuskanta on sopusointuinen kokonaisuus.

– **avainkohde**. Kohde on avain esimerkiksi jonkin alueen ymmärtämiseen. Tällainen asema on Kuokalan sillan jäänteillä, ja ne onkin esitelty juuri alueen osana.

– **vaihtelevuus**. Etenkin alueet ja maisemat voivat olla vaihtelevia.

– **monipuolisuus**. Kohteella tai alueella on useita arvokkaita ominaisuuksia. Lastusten kulttuurimaisema on monipuolinen.

– **symbolimerkitys**. Kirkoilla ja muistomerkeillä on yleensä symbolimerkitys.

– **kertovuus**. Kohteen tai alueen alkuperä, käyttötarkoitus ja/tai vaiheet ovat edelleen hyvin nähtävissä tai kohdetta käytetään yhä alkuperäiseen tar-

Perälän huvila on arvokas kriteereillä tyypillisuus, säilyneisyys, kertovuus ja edustavuus. – Maarit Riitijoki.

koitukseensa. Kelhon koululla on kertovuutta.

– **opetus- ja tutkimusarvo.** Kohde on antoisa tutkimuskohteena tai esimerkkinä opetuksessa. Kuokkalan museoraitilla on opetus- ja tutkimusarvoa.

Sama kohde voi olla arvokas useilla eri perusteilla. Inventoinnissa erityisen tärkeiksi katsotaan kertovuus ja säilyneisyys. Moni kohde on jätetty luetteloimatta, jos rakentamisajankohta on muutosten johdosta vaikea tunnistaa. Suurin osa kohteista on peräisin ajalta ennen 1970-lukua, jonka jälkeen rakennettuja alueita ja kohteita on vielä vaikea objektiivisesti arvioida. Arvokkailla kohteilla ei ole kuitenkaan ikärajaa, kuten ei muinaisjäännöksilläkään. Harvinaisuuden perusteet täyttyvät toisaalta jo noin sata vuotta vanhoista rakennuksista, sillä Suomen nykyisestä rakennuskannasta vain enintään 5 % arvioidaan olevan rakennettu ennen vuotta 1921.

5.3 Arkeologiset kohteet

Esihistoriallisesta ajasta kertovat sekä yksittäiset esineet eli irtolöydöt että kiinteät muinaisjäännökset. Kiinteillä muinaisjäännöksillä ei ole ikärajaa. Kiinteitä muinaisjäännöksiä eli arkeologisia kohteita ovat muinaiset hautaröykkiöt, kalmistot, asuinpaikat, kalliomaalaukset, uhrikivet ja muut palvontapaikat, linnavuoret, kirkkojen, kappeliin, luostareiden ja muiden huomattavien rakennusten rauniot, kulkutiet, sillat ja kiinteät luonnonesineet, joihin liittyy historiallisia muistoja.

Lempäälän muinaisjäännöksiä on tunnettu jo 1700-luvulla. Kaivauksia on tehty 1800-luvun loppupuolelta asti. Ensimmäinen koko kunnan kattava perusinventointi tehtiin 1940 ja seuraava vuonna 1994.

Historiallisen ajan muinaisjäännöksiä inventoitiin 2002, ja yksittäisiä kohteita on löytynyt inventointien jälkeenkin. Keväällä 2005 Lempäälästä tunnetaan 35 arkeologista kohdetta.

Arkeologisessa perusinventoinnissa tutkitaan olemassa olevat arkistotiedot, tarkastetaan tunnetut muinaisjäännökset maastossa ja etsitään uusia. Inventointi ei sisällä kaivauksia, mutta koekuoppia voidaan tarvittaessa tehdä. Kaivauksia tehdään, jos muinaisjäännöstä halutaan tutkia. Arkeologisia inventointeja tekevät mm. Museoviraston ja maakuntamuseon arkeologit. Ajantasainen tieto on syytä tarkistaa maakuntamuseosta, sillä kohteita löytyy jatkuvasti lisää.

Muinaisjäännökset ovat lain nojalla automaattisesti rauhoitettuja ilman päätöksiä heti, kun ne on löydetty. Löytäjän velvollisuus on ilmoittaa kohteesta maakuntamuseolle tai Museovirastolle. Kohteet luokitellaan rauhoitusasteen perusteella:

Luokka I

Kohteet katsotaan valtakunnallisiksi muistomerkeiksi, joiden säilyminen on turvattava kaikissa olosuhteissa. Jos kohteita tutkitaan, ne on pyrittävä ennallistamaan.

Luokka II

Kohteiden arvon selvittämiseksi tarvitaan tarkempia tutkimuksia. Tutkimustulosten perusteella ne siirretään joko I tai III luokkaan.

Luokka III

Kohteet, joita kokonaan hävinneinä tai tutkittuina ei ole tarpeen pitää enää rauhoitettuina.

Päivääniemen kalmisto on Lempäälän pisimpään tunnettu muinaisjäännös. – Pirkanmaan maakuntamuseo, Eija Haapalainen.

Kirjallisuutta:

- Elämää kulttuuriympäristössä. Pirkanmaan maakuntamuseo, kulttuuriympäristöyksikkö. 2005.
- Jussila, Timo, Pirkanmaan historiallisen ajan muinaisjäännökset 2002, 1-2. Pirkanmaan maakuntamuseo, kulttuuriympäristöyksikkö.
- Pirkan maan alta. Arkeologisia tutkimuksia. Tampereen museot 1999, 2001-2005.
- Pirkanmaan kiinteät muinaisjäännökset. Pirkanmaan liiton julkaisu B 36, Tampere 1996.
- Museovirasto: Hiidenkiuas ja tulikukka, opas arkeologisen perinnön hoitoon. Jyväskylä 1999.
- Pirkanmaan 3. Seutukaava (vahvistettu 1997), ja Pirkanmaan 1. maakuntakaava (hyväksytty 9.3.2005, vahvistettavana)
- Sipilä, Marja: Lempäälä, Arkeologinen perusinventointi 1994. Tampereen museot, Maakunnallinen yksikkö.

Innilän haka on laaja ja monipuolinen alue, jolla tavataan monta eri perinnemaisematyyppiä: niitty, haka, rantaniitty, kallioketo ja metsälaidun. – Maarit Riitijoki

5.4 Perinnemaisemat

Perinnemaisemilla tarkoitetaan alkutuotannon tai muiden perinteisten maankäyttötapojen synnyttämiä maisemia, joihin kuuluvat sekä rakennukset ja rakennelmat että luonto. Perinnemaisemat voidaan jakaa rakennettuihin perinnemaisemiin sekä perinnebiotooppeihin.

Perinnebiotoopilla tarkoitetaan perinteisen niitto- ja laiduntalouden muovaamia luontotyyppisiä, kuten niittyjä, hakamaita ja metsälaitumia. Perinnebiotooppien arvoon vaikuttavat perinteisten maankäyttötapojen jatkuvuus ja niiden synnyttämä kasvillisuus ja lajisto sekä uhanalaiset ja harvinaiset lajit.

Valtakunnallinen perinnemaisemien inventointiprojekti käynnistyi 1992 ympäristöministeriön aloitteesta ja rahoituksella. Pirkanmaalla perinnemaisemaintentoinnin teki alueellinen ympäristökeskus vuosina 1992-1997, ja tulokset julkaistiin Pirkanmaan ympäristökeskuksen raportissa Pirkanmaan perinnemaisemat. Kohteet löydettiin haastattelemalla paikallisia luontoharrastajia, muita asiantuntijoita ja paikallisia asukkaita; tutkimalla luontoinventoinnit, tekemällä kuntakyselyitä sekä maastokäyntejä. Maatalouden ympäristötukihakemusten kautta löytyi vielä 1997 joitakin uusia alueita. Lempäälässä ei kohteiden tilannetta ole tarkastettu noin 10 vuoteen. Päivitykset tekee alueellinen ympäristökeskus, jolle tulisi toimittaa tieto myös mahdollisista uusista kohteista.

Perinnebiotoopit luokitellaan seuraavasti:

- **Valtakunnallisesti arvokas (V)**

Ryhmään kuuluvat alueet, joilla perinteinen laidunus tai niitto on jatkunut yli 50 vuotta ja jatkuu edelleen, tai joilta perinteinen maankäyttö on lakannut,

mutta jotka ovat säilyneet edustavina tai lajistoltaan monipuolisina ja niillä esiintyy valtakunnallisesti tai alueellisesti uhanalaisia lajeja tai ne ovat tyyppiltään hyvin harvinaisia.

- **Maakunnallisesti arvokas (M)**

Ryhmässä ovat kohteet, joilla perinteinen tai lähes perinteinen maankäyttö on jatkunut pitkään ja jatkuu edelleen. Kohteet, joilla perinteinen maankäyttö on lakannut, mutta kasvillisuus on kuitenkin säilynyt edustavana.

Umpeenkasvaneet kohteet voivat olla arvokkaita, jos ne ovat lajistoltaan monipuolisia tai niillä esiintyy alueellisesti uhanalaisia lajeja tai ne ovat tyyppiltään harvinaisia.

- **Paikallisesti arvokas (P)**

Paikallisesti arvokkaiksi katsotaan kohteet, joita laidunnetaan tai niitetään edelleen, mutta käyttö ei ole perinteisen kaltaista (niitä on esim. lannoitettu). Monipuolisesta kasvillisuudesta on jäljellä pieniä sirpaleita. Ryhmään kuuluvat myös entiset pellot, joille on kehittynyt monipuolista niittykasvillisuutta.

Lempäälässä on kaksi maakunnallisesti merkittävääsi luokiteltua kohdetta, loput kuusi ovat paikallisesti merkittäviä. Tyyppiltään kohteet ovat lähinnä niittyjä, hakoja ja metsälaitumia. Lähes kaikki sijaitsevat kunnan eteläosassa.

Kirjallisuutta:

- Liedenpohja-Ruuhijärvi, Maritta et al.: Pirkanmaan perinnemaisemat. Pirkanmaan ympäristökeskus 1999.
- Maaseudun kulttuurimaisemat. Ympäristöministeriö, Maatalouden tutkimuskeskus 1997.

Ahtialanjärvi on Natura 2000 -alue aivan keskustan tuntumassa. Ahtialan kylä hämöttää vastarannalla. – Eija Teivas

5.5 Luontokohteet

Lempäälässä on tehty luontoselvitys 1989. Luontokohteista on inventoitu erikseen harjualueita ja kallioalueita. Lisäksi on perustettu luonnonsuojelualueita ja Natura 2000-alueita.

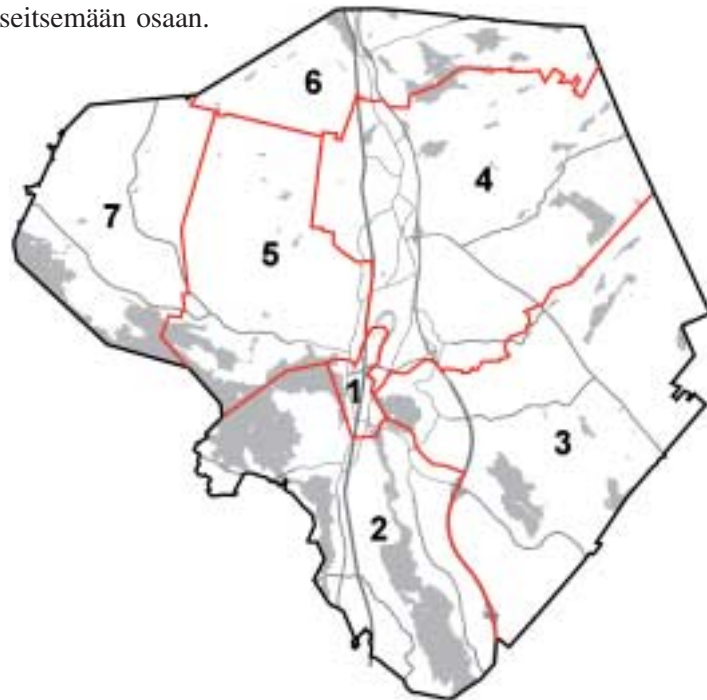
Arvokkaista luontokohteista merkitään kartoille vain ne luonnonsuojelulain nojalla rauhoitetut kohteet, jotka kuuluvat arvokkaaseen kulttuuriympäristöön tai ovat hyvin lähellä sellaista. Tekstissä on lueteltu kaikki kohteet.

Kirjallisuutta:

– Länsirinne, Tapani: Lempäälän luontokohteet. – Lempäälä 1989.

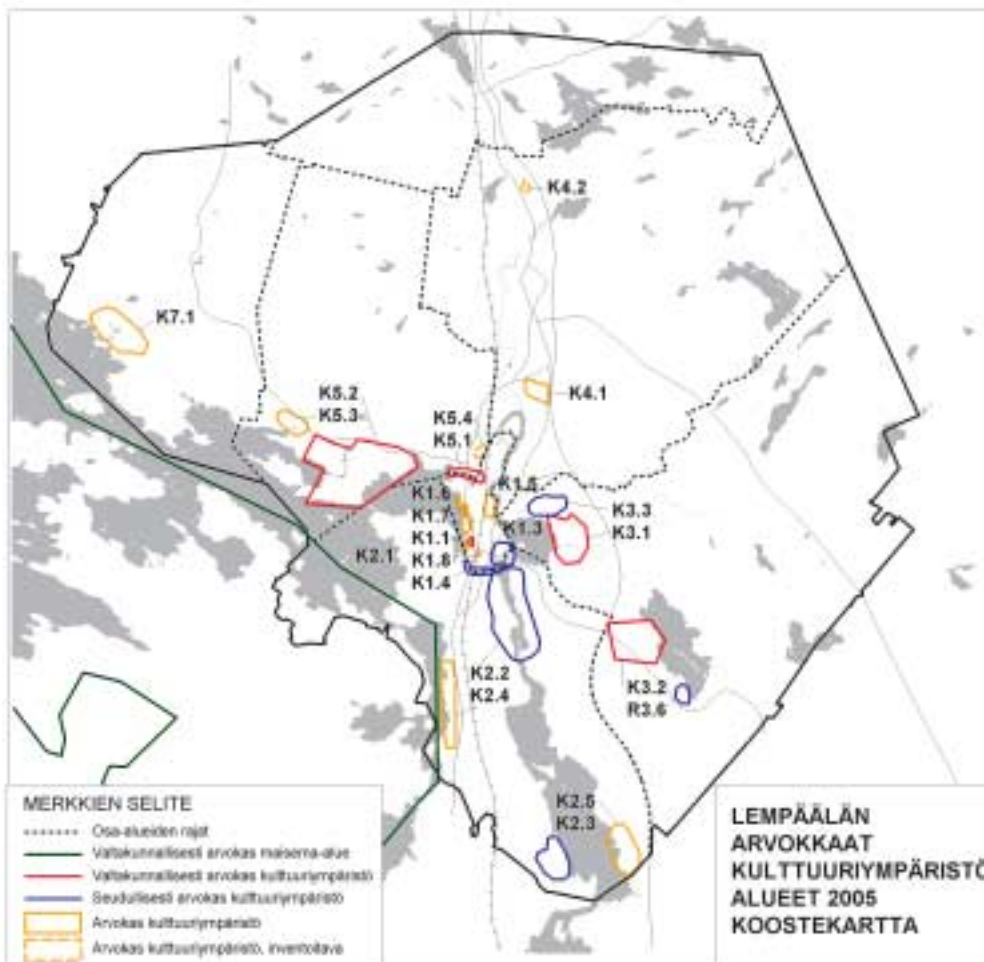
6. Lempäälän arvokkaat kulttuuriympäristöt

Lempäälä on inventointia varten jaettu seitsemään osaan.

Kartta aluejaosta

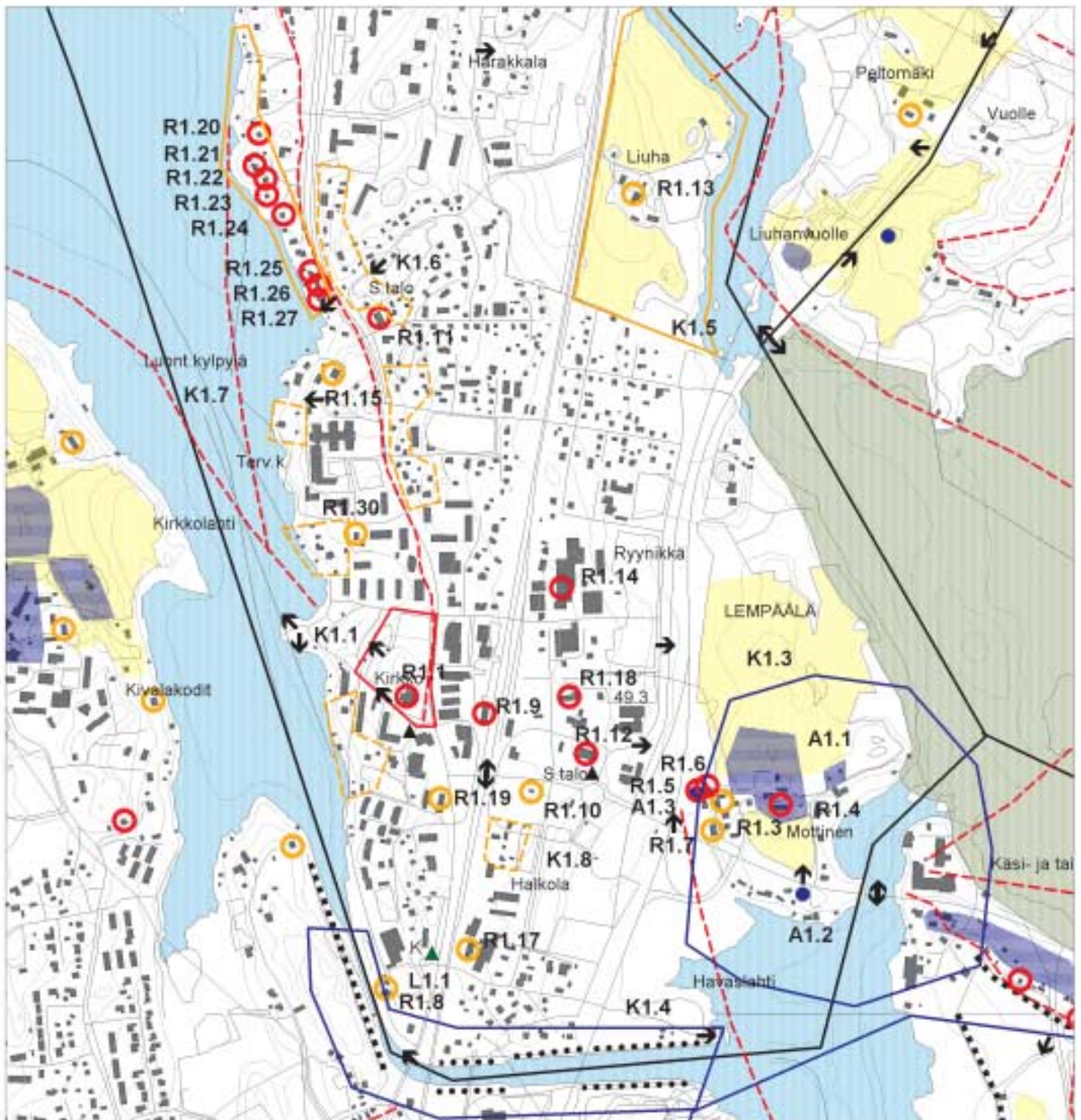
1. Keskustasaari
2. Lounais-Lempäälä
3. Kaakkois-Lempäälä
4. Koillis-Lempäälä
5. Keski-Lempäälä
6. Pohjois-Lempäälä
7. Länsi-Lempäälä

Kohteiden merkinnöissä esiintyvät lyhenteet:

- A = Arkeologinen kohde
- K= Kulttuuriympäristö, arvo- tai maisema-alue
- R= Arvokas rakennuskohde
- P= Perinnemaisema
- L= Luontokohde, kallioalue

RKY 1993 -merkintä tarkoittaa, että alue tai kohde mainitaan raportissa Rakennettu kulttuuriympäristö, valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993.

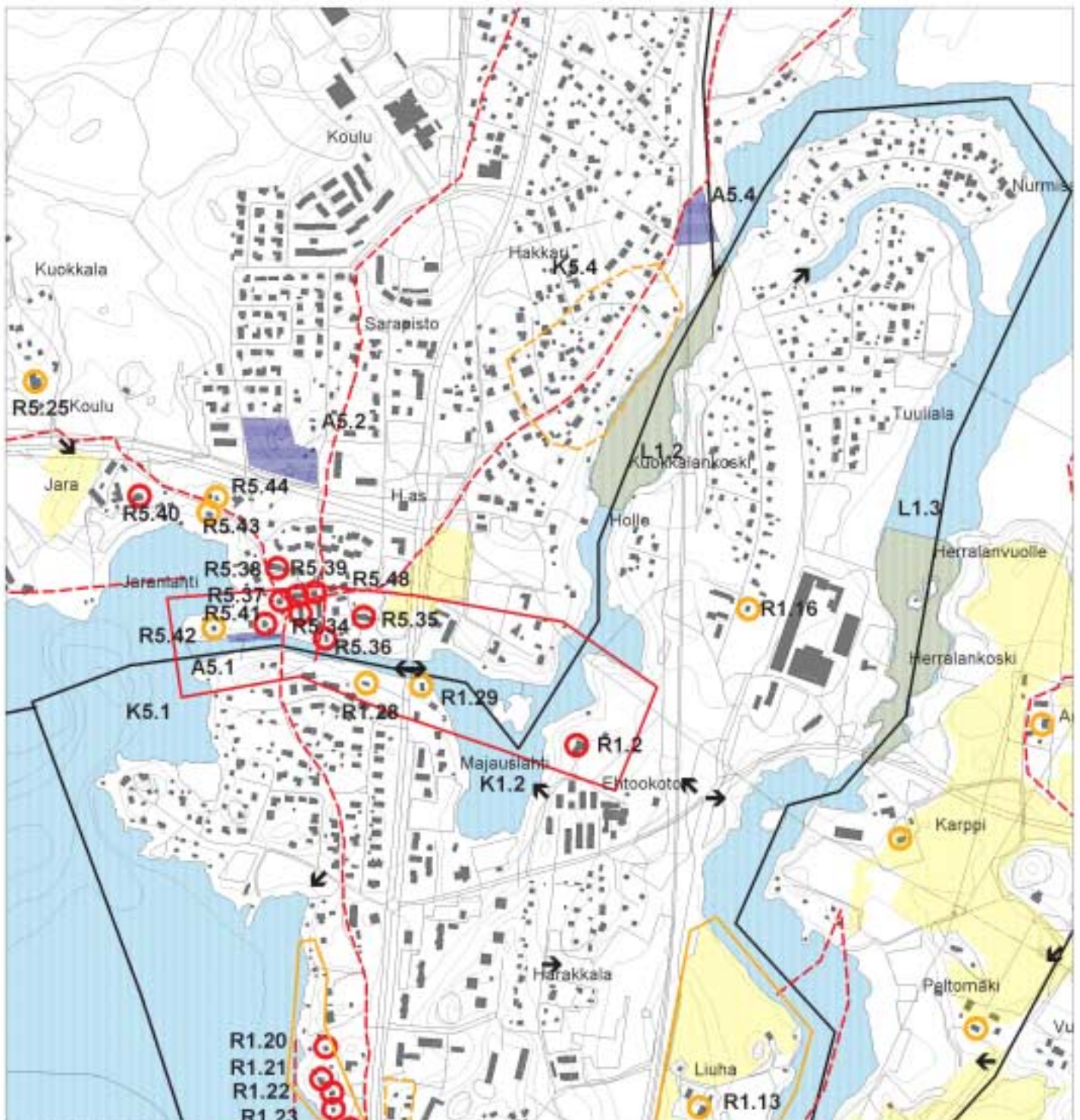
MERKKIEN SELITE

- Osa-alueen raja
- Valtakunnallisesti arvokkaan maisema-alueen raja
- Valtakunnallisesti arvokkaan kulttuuriympäristön raja (1993)
- Seudullisesti arvokkaan kulttuuriympäristön raja
- Arvokkaan kulttuuriympäristön ohjeellinen raja
- Arvokkaan kulttuuriympäristön ohjeellinen raja, inventoitava
- Kulttuurihistoriallisesti arvokas rakennus tai rakennusryhmä
- Todennäköisesti arvokas rakennuskohde, inventoitava

1a KESKUSTASAARI

- Arkeologinen kohde
- Arkeol. kohde, muinaisjäännösalue
- ▲ Merkittävä yksittäispuu
- Luontokohde
- Perinnemaisema tai luontokohde
- ▲ Muistomerkki
- Tärkeä näkymä
- Maisemaa rajaava selväpiirteinen metsänreuna
- Maisemassa merkittävä puurivi
- - - - - Vanha tielinja tai talvitie
- Tärkeä peltoalue

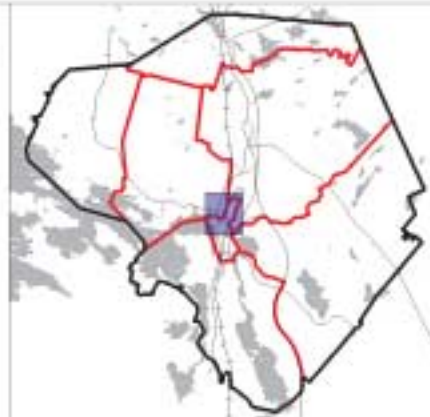

MERKKIEN SELITE

- Osa-alueen raja
- Valtakunnallisesti arvokkaan maisema-alueen raja
- Valtakunnallisesti arvokkaan kulttuuriympäristön raja (1993)
- Seudullisesti arvokkaan kulttuuriympäristön raja
- Arvokkaan kulttuuriympäristön ohjeellinen raja
- Arvokkaan kulttuuriympäristön ohjeellinen raja, inventoitava
- Kulttuurihistoriallisesti arvokas rakennus tai rakennusryhmä
- Todennäköisesti arvokas rakennuskohde, inventoitava

1b KESKUSTASAARI

- Arkeologinen kohde
- Arkeol. kohde, muinaisjäännösalue
- ▲ Merkittävä yksittäispuu
- Luontokohde
- Perinnemaisema tai luontokohde
- ▲ Muistomerkki
- ➔ Tärkeä näkymä
- Maisemaa rajaava selväpiirteinen metsänreuna
- Maisemassa merkittävä puurivi
- Vanha tielinja tai talvite
- Tärkeä peltoalue

6.1 Keskustasaari

Keskustasaari on kunnan pitkänomainen, valtaosin rakennettu ydin, jota tiet ja rautatiet halkovat. Alue rajautuu lännessä Kirkkojärveen, pohjoisessa Kuokkalankoskiin, idässä Herralanvuolteeseen ja Ahtialanjärveen sekä etelässä Lempäälän kanavaan. Alueen eteläosassa kulkee kapea harju kaakosta luoteeseen vanhan Lempoisten kylän kautta. Osa saaren itäreunasta on viljelymaana. Keskusta kuuluu seudun pisimpään asuttuihin alueisiin: harjun tuntumassa on asumisen jälkiä jo kivikaudelta, ja rautakaudella siellä on ollut pitkäaikainen asuinpaikka ja kalmistoja.

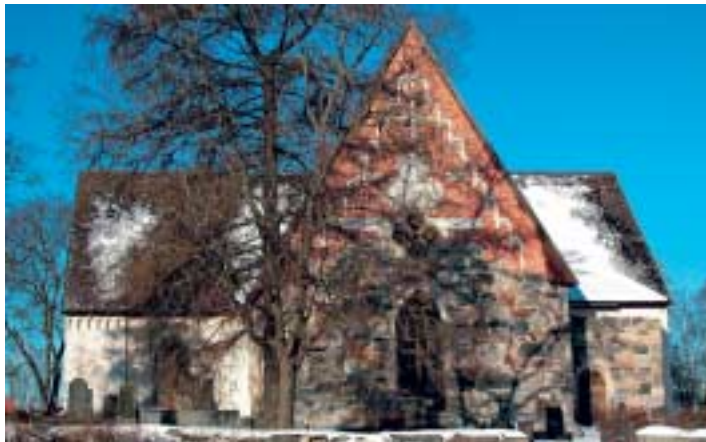
Lempäälän keskustasaarella on kivikaudelle ulottuva asutushistoria, jossa maa- ja vesiliikenteellä on aina ollut merkittävä osuus. Moni kulttuurihistoriallisesti merkittävistä kohteista liittyy kiinteästi kulkuväyliin, jotka hallitsevat keskustan nykyilmettä. Suhteellisen pieneltä alueelta voi yhä lukea Suomen liikennehistorian vaihteita keskiajalta luotijunien aikakaudelle.

Ydinkeskustan perusrakenne on kirkonkylän 1960-luvun rakennuskaavan mukainen: hallinnollinen ja liikekeskusta sijoittuvat kirkon ja rautatien väliselle alueelle, ja pitkänomaisten, matalahkojen kerrostalojen massat seuraavat löyhästi pääkadun linjaa jättäen kadun varrelle tilaa. Radan varren sotien jälkeen kehittynyt teollisuus on osittain siirtymässä pois keskustasta palveluiden ja kerrostaloalueiden tieltä. Maatalous, koko kirkonkylän synnyn edellytys, sinnittelee yhä saaren itäreunalla. Laajimmat pientaloalueet saaren keski- ja pohjoisosissa ovat alun perin jälleenrakennuskauden rakennuskantaa, jota on uusittu ja muutettu niin, että ilmeeltään yhtenäisiä alueita on vaikea enää osoittaa. Kirkonkylille tyypilliset, vapaasti kasvaneet pienipiirteiset asuinalueet mäkien rinteillä sekä Lempäälälle ominaiset viime vuosisadan alun huvilat ovat uusien rakennusten puristuksessa vähitellen häviämässä. Kirkon ja Hiidentien edustaman keskiajan ja jälleenrakennuskauden väliset kerrostumat ovat muutenkin melko ohuita ja vaarassa jäädä nykyisen kaavan toteutuessa lähes vaille edustajia. Suurin osa rakennuskannasta on 1900-luvun neljän viimeisen vuosikymmenen ja 2000-luvun alun hyvin sekalaista palvelu- ja asuinrakentamista. Varsinkaan myymälähalleja ja viimeaikaisia liikenneväylien muutoksia ei aina ole pystytty istuttamaan ympäristöönsä ongelmitta. Lempäälän valtti, vesistömaisemat, ovat suurelta osin peittyneet joko rakennusten tai puuston taakse.

Kulttuurimaisemat ja arvoalueet

K1.1 Lempäälän keskiaikainen kivi-kirkko RKY 1993

Keskiaikainen kirkko on rakennettu todennäköisesti aikaisemman puukirkon paikalle. Ympäristöön kuuluu tapuli, hautausmaa ja kirkon eteläpuolelta rantaan johtava tie, joka on vähintään 200 vuotta vanha. Hautausmaa on ollut käytössä jo 1700-luvun alussa ja se aidattiin kiviäidalla 1770-luvun puolivälissä. Hautausmaata on laajennettu 1800-luvulla, 1920-luvulla ja vielä sotien jälkeen pohjoiseen ja länteen. Läpikäytäviä on poistettu ja portteja uusittu. Kirkkotoria rajaa 1963 valmistunut seurakuntatalo, joka on tyylikäs 1960-luvun edustaja. Tapulin vieressä on kansalaisodan muistomerkki.

Lempäälän kirkko ja tapuli. – Pirkanmaan maakuntamuseo, Eija Haapalainen

K1.2 = K5.1 Kuokkalankosken kulttuurimaisema RKY 1993

Suurin osa Kuokkalan kulttuurimaisemasta on välittömästi keskustasaaren ulkopuolella, joten se esitellään varsinaisesti alueen 5 yhteydessä.

Mottisen kulttuurimaisema on liikenteellisessä solmukohdassa. – Hannu Vallas 2001.

Osa Lempoisten entistä, vuoden 1839 palon jälkeen rakennettua ryhmäkylää sijaitsee Hiidenvuolteen suulla Valkeakoskientien pohjoispuolella. Tiet erottavat alueen keskustasta. Rakennusryhmän ympärillä peltoaukeat viettävät sekä etelään että pohjoiseen. Alueella on asuttu jo kivikaudella ja rautakaudellakin pitkiä aikoja. Tilojen omistajia tunnetaan 1540-luvulta asti. Vanhoista tiloista jäljellä on Tarikan ja Mottisen rakennuksia sekä Iluksen aitta. Rakennettu alue on ryhmäkylän tapaan tiivis. Yhtenäisyyttä heikentävät myöhemmät rakennukset, joissa on käytetty ympäristöstä poikkeavia materiaaleja ja rakennustapaa. Lähinnä Valkeakoskientietä on entinen terveystalo. Alueella on historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja.

K1.3 Mottisen kulttuurimaisema

Lempäälän kanavamiljöön puurivit näkyvät ilmastakin. - Hannu Vallas 2001

Vuonna 1873 valmistunutta Lempoisten kanavaa rakennettiin jo nälkävuosien aikana yhdistämään Vanajavesi noin kaksi metriä matalammalla olevaan Pyhäjärveen. Kirkonkylään tehty kanava mahdollisti paitsi säännöstelyn, myös tärkeän vesiliikenneyhteyden Hämeenlinnan ja Tampereen välillä Pirkanmaan pisimpään asuttujen seutujen halki. Kanavaa levennettiin ja sulkulaitteet koneellistettiin 1958. Uittojen loputtua liikenne on ollut pääosin henkilöliikennettä, ja kanavan kautta kulkevat mm. Hopealinjan laivat. Kanavan reunoille on istutettu nurmikenttää ja puurivejä. Kanavanvartijan talo edustaa hyvin aikansa julkista rakentamista. Kolmelta silältä avautuu näkymiä vesistöihin. Kanavalla ja sen ympäristöllä on liikennehistoriallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja.

K1.4 Lempäälän kanavamiljöö

Keskustasaaren itälaidalla sijaitsevan tilan omistajia tunnetaan 1540-luvulta asti. Ainakin 200 vuotta viljeltyt pellot ja edelleen laidunnettu rantahaka – mahdollinen perinnebiotooppi – täydentävät kulttuurimaisemaa, joka näkyy hyvin tielle nro 190. Rantanäkymät ovat suurelta osin avoimet.

K1.5 Liuhan kulttuurimaisema

Liuhan kulttuurimaisema pohjoisesta. - Skyline Foto Finland 2004

K1.6 Tampereentien varhainen asutus

Lempäälän vanhin tilojen ulkopuolinen asutus sijoittui aluksi mm. Tampereentien varren kivikkoisille rinteille. Asukkaat olivat pääosin käsityöläisiä, rautatieläisiä ja sahojen työväkeä. Sekä asuin- että talusrakennukset ovat tyypillisesti pienikokoisia ja monessa pihapiirissä on kiviaitoja.

1900-luvun alun huviloita kirkon lähistöllä. – Eija Teivas

K1.7 1900-luvun alun huvilat ja talot

Lomanviettäjäiden huvilat saaren länsirannalla ovat Lempäälän keskustalle ominainen piirre. Osa taloista tehtiin vakituisiksi asunnoiksi, mutta rakentamistapa oli huvilamainen. Huvilat eivät muodostaneet kovin yhtenäistä aluetta, vaan ne sijaitsivat hajallaan. Rakennusten pihapiiriin on paikoin istutettu jalopuita, mm. tammia ja lehmuksia. Varsinkin pappilan viereinen ranta-alue on ilmeeltään varsin yhtenäistä 1920-30 -luvun puuhuvila-aluetta. Alueella on historiallisia ja rakennushistoriallisia arvoja. Osa rakennuksista on inventoitu.

K1.8 Käsityöläiskuja

Muutamien asuintalon ja puutarhan muodostama ryhmä on osa Lempäälän 1900-luvun alkupuolen liikekustannusta. Rakennuksissa toimi mm. kirjapaino ja kirjakauppa. Rakennusten yhteyttä jo purettuun keskustaan ei voi enää havaita. Alueella on Lempäälän kirkonkylän vaiheiden kannalta historiallisia arvoja.

Käsityöläiskujan rakennuksia kerrostalokatveessa. – Eija Teivas

Tampereentien varressa on yhä pienikokoisia, 1900-luvun alkupuolella rakennettuja asuintaloja melko yhtenäisenä ketjuna. – Eija Teivas

Rakennuskohteet

Pyhälle Birgitalle omistettu puuholvinen kivikirkko on nykytiedon mukaan rakennettu 1500-luvun alussa, todennäköisesti 1504. Alun perin suorakaiteen muotoinen, yksilaivainen kirkko muutettiin ristikirkoksi 1833-38 A.F. Granstedtin suunnitelmiensa mukaan. Arkkitehti Berndt Blom suunnitteli uuden sisustuksen 1895 ja Ilmari Launis sisävärityksen 1924. Kirkon viimeisimmän korjauksen 1984 suunnitteli arkkitehti Eila Piironen-Havas. Korjauksessa poistettiin vuosien 1895 ja 1924 muutokset. Tapuli on kirkon eteläpuolella kirkkotorilla. Satakuntalaismallinen tapuli on kolminivelinen, ja sen rakensi 1787 Mikko Lajander. Tapulia on korjaustöiden yhteydessä muutettu kahdesti, 1878 ja 1967. Nykyinen väritys on peräisin Seppo Rihlaman 1967 tekemistä korjaussuunnitelmista.

Vuonna 1902 hirrestä rakennettu, jugend-piirteinen päärakennus toimi kirkkoheran pappilana 1960-luvun alkuun vuosisatoja vanhalla pappilan paikalla. Sittenkin paikka on ollut leirikäytössä. Rakennus on säilynyt ulkoasultaan hyvin ja sisätiloiltaan kohtalaisesti. Pihapiirissä ei enää ole yhtä varastoa lukuun ottamatta talousrakennuksia eikä puutarhaa, ja koskinäkymät ovat kasvaneet umpeen. Lähistöllä on sotien jälkeen rakennettu pikkupappila sekä 1969 valmistunut ja useasti laajennettu palvelutalo Ehtookoto. Pappilalla on historiallisia, rakennushistoriallisia ja maise-mallisia arvoja. Pappila kuuluu Kuokkalankosken kulttuurimaisemaan.

Arkkitehti Berndt Blomin suunnittelema pappilan päärakennus on edustava esimerkki aikansa arkkitehtuurista. – Eija Teivas

Tarikan tiivis pihapiiri tuo raitille vanhan kylän tunnelmaa. – Eija Teivas

Lempiöisten kylän vanhimpaan rakennuskantaan kuuluu Tarikan tilan neljältä sivulta rakennuksilla rajattu pihapiiri. Pihassa on kaksi perinteistä hirsistä asuinrakennusta 1800-luvulta ja talousrakennus. Tila on oleellinen osa Mottisen kulttuurimaisemaa ja Lempiöisten vanhaa kylänraittia.

Mottisen tilan alueella Lempiöissä on asuttu jo kivikaudella, ja siellä on myös rautakauden asumiseen liittyvä polttokenttäkalmisto. Yhä maatalouskäytössä oleva kantatila sijaitsee sarkajaon aikaisella paikallaan ryhmäkylän jäänteiden ja Mottisen kulttuurimaiseman olennaisena osana. Suojaisaa pihapiiriä rajaavat kolmelta sivulta tilan perinteinen päärakennus 1840-luvulta, kellarirakennus vuodelta 1880, liiteri ja sauna. Monipuoliseen rakennuskantaan kuuluu harvinainen saviseinäinen navetta vuodelta 1929 sekä puisia talousrakennuksia, mm. vilja-aitta, puimalato ja pesutupa. Tilalla on pidetty käräjiä vielä sotien jälkeen. Mottisen mailla järjestettiin maatalousnäyttely 1952. Tila on oleellinen osa Mottisen kulttuurimaisemaa.

R1.1 Lempäälään keskiaikainen kivikirkko RKY 1993

R1.2. Lempäälän vanha pappila

R1.3. Tarikka

R1.4. Mottinen

Mottisen talo näkyy Valkeakoskentielle peltojensa takana. – Eija Teivas

Nuorisoseuratalo on tärkeä osa vanhaa kylänraittia. Taustalla Tarikka. – Eija Teivas

R1.5. Iiuksen aitta Lempoisten kylän palosta säästynyt vilja-aitta on nyt jäljellä olevista kylän rakennuksista vanhin, tietyvästi vuodelta 1825. Nuorisoseurantalón vieressä samalla tontilla sijaitsevan aitan porraskivenä on komea kuppikivi. Aitta kuuluu Mottisen kulttuurimaisemaan.

R1.6. Nuorisoseuran talo Lempoisten vanhaan kylään vuonna 1903 valmistunut nuorisoseuran talo on kunnan toiseksi vanhin seuratalo, ja se on edelleen kokoontumiskäytössä. Rakennus vaurioitui kansalaissodassa ja nykyinen ulkoasu on pääosin vuodelta 1923. Talo kuuluu Mottisen kulttuurimaisemaan.

R1.7. Terveystalo Lempoisten kylään johtavan tien varressa on myös Ruotsin kummikuntatoiminnan avustuksin 1949 rakennettu terveystalo, jolla on historiallisista syistä paikallista merkitystä. Toiminnan siirryttyä muihin tiloihin 1973 rakennus on ollut vuokratilona.

R1.8. Kanavanvarvartijan talo Kanavan pohjoisrannalla on koristeellinen, kanavanvarvartijan talo ja siihen liittyvä kaivokoppi. Rakennuksen julkisivuissa on uusgotiikan ja sveitsiläistyylin piirteitä. Rakennuksen ulkoasua on kunnostettu entistäen.

R1.9. Lempäälän vanha rautatieasema Lempäälän vanha rautatieasema on valmistunut 1875 tyyppi- ja piirustusten mukaan. Sitä laajennettiin pohjoispäästä 1908. Ratamuutosten myötä ulkoportaat on poistettu. Asema jäi tyhjilleen uuden virastotalon valmistuttua 1980, ja siirtyi kunnan halltuun 1985. Nykyisin asemalla toimii käsityöharrastajien neuvontapiste ja työväenperinteen museo. Pohjoispuolella sijainnutta puistikkoa ei enää ole. Rakennus on hyvin säilynyt ja sillä on liikennehistoriallisia ja rakennushistoriallisia arvoja.

Rautatieasema on jatkamisesta huolimatta ilmeeltään yhtenäinen. – Eija Teivas

Lempäälän työväentaloa on kunnostettu useaan otteeseen. – Eija Teivas

Lempoisten kylän Anttilan talossa Valkeakoskentien varressa toimi pitkään kesti-
kievari ja jonkin aikaa myös krouvi. Vuonna 1911 rakennettu makasiini on ainoa
kievarista jäljellä oleva rakenne. Noppamainen, tiilinen ja rapattu makasiini on
malliltaan 1900-luvun alkupuolelle tyypillinen. Erikoisuutena on pullonpohjilla tehty
koristelu. Kohteella on liikennehistoriallista, rakennushistoriallista ja maisemallista
merkitystä.

R1.10. Anttilan makasiini

Lempäälän työväenyhdistys rakensi työväentalon 1901 Tarikalta vuokratulle maal-
le Tampereentien varteen. Tontti lunastettiin omaksi 1930. Talo on yksi Suomen
vanhimmista, yhä toimivista työväentaloista. Taloa on laajennettu ja korjattu useana
vuonna, mm. 1922, 1984 ja 1991, ja se on kohtalaisesti tai hyvin säilynyt. Talo oli
puolustuslaitoksen käytössä 1942-44, jolloin se vaurioitui ja korjattiin taas. Koh-
teella on historiallisia ja rakennushistoriallisia arvoja.

R1.11. Työväenta- lo

Suojeluskuntataloksi 1933 rakennettu kaksikerroksinen hirsirakennus sijaitsee Lem-
pääälän keskustassa Valkeakoskentien varressa. Symmetrinen rakennus edustaa 1920-
luvun klassismia. Asfalttipihan reunalla on sotaan lähteneiden muistomerkki vuo-
delta 1992. Kohteella on rakennushistoriallisia, historiallisia ja maisemallisia arvo-
ja.

R1.12. Manttaali- talo

Edelleen toimivan maatilan rakennuskantaan kuuluu mm. makasiini vuodelta 1924,
luhtiaitta vuodelta 1785 ja tuulimoottori vuodelta 1909. Tilan pihapiiri on avarien
peltomaisemien keskellä Lempäälän keskustasaaren itälaidalla.

R1.13. Liuha

Paperinjalostukseen erikoistuneen tehtaan vanhin, tiilinen osa valmistui 1946. Teh-
das oli sahojen jälkeen Lempäälän keskustan ensimmäinen suurehko teollisuusyri-
tys, ja sen voi katsoa aloittaneen Lempäälän teollistumisen. Tehdas on ollut merkit-
tävä työnantaja kunnassa. Viereisiltä tonteilta hankittiin tehtaan käyttöön mm. mak-
karatehdas ja pari asuinkiinteistöä. Tehdasrakennukset ovat tavanomaiset ja ajalle
tyypilliset. Laitosta on laajennettu useaan otteeseen. Tontilla on myös varastohalle-
ja. Suuri osa tehtaasta paloi 1951. Kohteen tiilinen osa on teollisuushistorian kan-
nalta merkittävä.

R1.14. Piippo Oy

Uotin luontaishoitola perustettiin 1926 Pyöräniemeltä ostetulle tilalle. Asuntola teh-
tiin rantaan 1928 ja kolmikerroksinen, tiilinen asuin- ja saunarakennus höyrysaunoi-
neen 1930-luvulla. Asiakkaina oli enimmäkseen kaupunkilaisia. Kylpylä oli sotien
jälkeen 1944 internointileirinä. Lempäälän luontaiskylpylä on yhä toiminnassa. Pää-
rakennuksen huvilamaisessa arkkitehtuurissa on 1920-luvulle tyypillisiä piirteitä.
Talolle johtavan tien varressa on kiviaitaa.

R1.15. Uotin luon- taishoitola

Hollon seisakkeen luona olleessa vahtituvassa on asunut mm. ratamestari. Tontilla
on asuinrakennuksen lisäksi kaksi talusrakennusta. Kohde on ilmeisesti hyvin säi-
lynyt.

R1.16. Hollon vah- titupa

*Uotin päärakennus on säilynyt hyvin ra-
kennusaikansa asussa. – Eija Teivas*

*Ratavartijoiden tyyppipiirustusten mu-
kaan tehdyt tuvat olivat niin pieniä, että
ullakkoportaat tehtiin ulkopuolelle. –
Eija Teivas.*

R1.17. Halkolan päärakennus Halkolan tilan päärakennus 1800-luvulta on paikalla, jonne tila siirtyi Lempoisten palon jälkeen. Talousrakennuksia ei ole. Monitoimikeskuksena toimiva rakennus jää varastoalueelle peltihallien ympäröimäksi. Rakennuksessa on kaksi kuistia.

R1.18. Tenkasen mylly Sotien jälkeen radan varteen kasvaneelle teollisuusalueelle rakennettiin sähkömylly 1959-60. Mylly toimi vain muutaman vuoden, ja rakennuksessa toimi sen jälkeen pitkään kumikorjaamo. Sisätiloissa on tehty rakenteellisia muutoksia, eikä myllyn laitteita ole jäljellä. Rakennuksen kolmikerroksinen, tiilestä rakennettu osa on maisemallisesti merkittävä.

R1.19. Hyvärisen talo Hyvärisen useita vuosikymmeniä toiminut kauppa perustettiin 1900-luvun alussa. Rakennus oli alun perin yksikerroksinen, ja se korotettiin ilmeisesti 1930-luvulla. Tiejärjestelyjen yhteydessä rakennus on jäänyt kuoppaan ja tärkeä katusisäänkäynti vaille käyttöä. Kohde edustaa Lempäälän keskustasta lähes hävinnyttä, 1900-luvun alun puista liikerakentamista.

Tietä on nostettu entisen Hyvärisen kaupan edessä. – Eija Teivas

R1.20 Virtanen Huvilaksi 1920-30-luvulla rakennettu puurakenteinen Vapaakirkon työntekijöiden vapaa-ajanviettopaikka on ollut samassa käytössä vuodesta 1943. Sekä asuinrakennus että rantasauna ovat säilyttäneet hyvin rakennusaikansa asun. Kohde kuuluu alueeseen K1.7, 1900-luvun alun huvilat ja talot.

R1.21 Kaskenmäki Vakituiseen asuinkäyttöön 1900-luvun vaihteessa rakennetut kaksi puista asuinrakennusta ja piharakennus muodostavat alkuperäisen ja ajallisesti yhtenäisen kokonaisuuden. Kohde kuuluu alueeseen K1.7, 1900-luvun alun huvilat ja talot.

R1.22 Karinsivu Puinen asuinrakennus ja sauna on rakennettu kesähuvilaksi 1920-30-luvulla. Aikakauden piirteet ovat säilyneet pääosin hyvin molemmissa rakennuksissa. Kohde kuuluu alueeseen K1.7, 1900-luvun alun huvilat ja talot.

R1.23 Risukko Kohteen kaksi puista asuinrakennusta on rakennettu kesähuvilaksi 1920-30-luvulla. Rakennusten ulkoasu on säilyttänyt hyvin aikakautensa ilmeen. Kohde kuuluu alueeseen K1.7, 1900-luvun alun huvilat ja talot.

R1.24 Vanha kanttorila Asuinkäyttöön 1920-30-luvulla rakennettu puutalo ja sauna ovat säilyttäneet melko hyvin ajankohtansa ilmeen. Kohde kuuluu alueeseen K1.7, 1900-luvun alun huvilat ja talot.

R1.25 Vilpola Aivan Tampereentien reunassa sijaitsevaa 1930-luvun puista asuinrakennusta on muutettu melko paljon, mutta se on edelleen tunnistettavissa vanhaksi. Sauna on säilynyt hyvin. Maisemallisesti tärkeällä paikalla sijaitseva kohde kuuluu alueeseen K1.7, 1900-luvun alun huvilat ja talot.

R1.26 Ahtola Aivan Tampereentiessä kiinni oleva 1920-luvun puinen asuinrakennus on merkittävästi muutettu, mutta on kooltaan ja sijaintinsa vuoksi tärkeä osa alueen maisemaa. Kohde kuuluu alueeseen K1.7, 1900-luvun alun huvilat ja talot.

Puinen, 1930-luvulla rakennettu puinen asuinrakennus on ulkoasultaan täysin muutettu, mutta nykyasu muistuttaa kuitenkin melko hyvin 1930-luvun tyyppillisiä piirteitä. Kohteella on maisemallista arvoa, ja se kuuluu alueeseen K1.7, 1900-luvun alun huvilat ja talot.

R1.27 Kallioranta

Ollilan entinen mäkitupa on viimeisiä keskustan puoleisella rannalla säilyneitä vanhoja rakennuksia, ja se kuuluu olennaisesti Kuokkalan koskimaisemaan.

R1.28 Koskilehto

Huvilamainen puurakennus sijaitsee Kuokkalan uuden sillan korvalla. Palstatilalla oli rakennuksia jo 1916, jolloin se on erotettu Ollilan maista.

R1.29 Nokkala

Rapattun talon runko on harvinaista ns. pölkkymuurausta.

R1.30 Kantola

Koskilehto on yksi Kuokkalan kulttuuri-alueen keskustan puoleisista rakennuskohteista. – Eija Teivas

Rakenteita ei aina voi päältä päätellä. Pölkkymuurattu seinä on rapattu. – Eija Teivas

Arkeologiset kohteet

Paikalla on kivikautinen asuinpaikka ja rautakautinen polttokenttäkalmisto.

A1.1 Mottinen I

Pihassa ja puutarhassa sijaitsevasta rautakautisesta kalmistosta on todettu sekä ruumis- että polttohautoja.

A1.2 Lempoinen II

Laakea kuppikivi on Iluksen aitan portaana. Kivi on todennäköisesti peräisin jostakin lähistöltä.

A1.3 Lempoisten kuppikivi

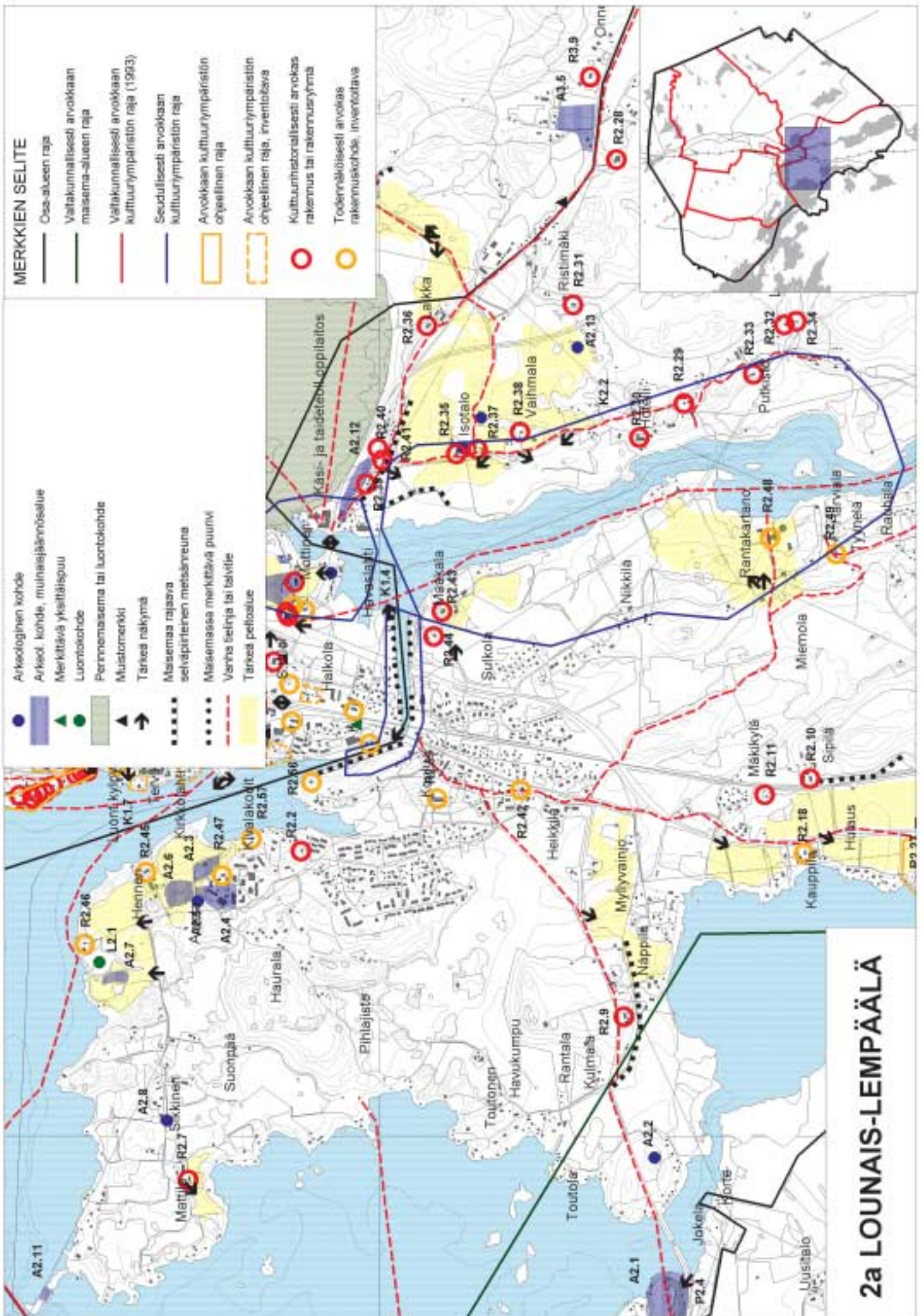
Yksi kuppikivistä on keskustassa Iluksen aitan porraskivenä. – Eija Teivas

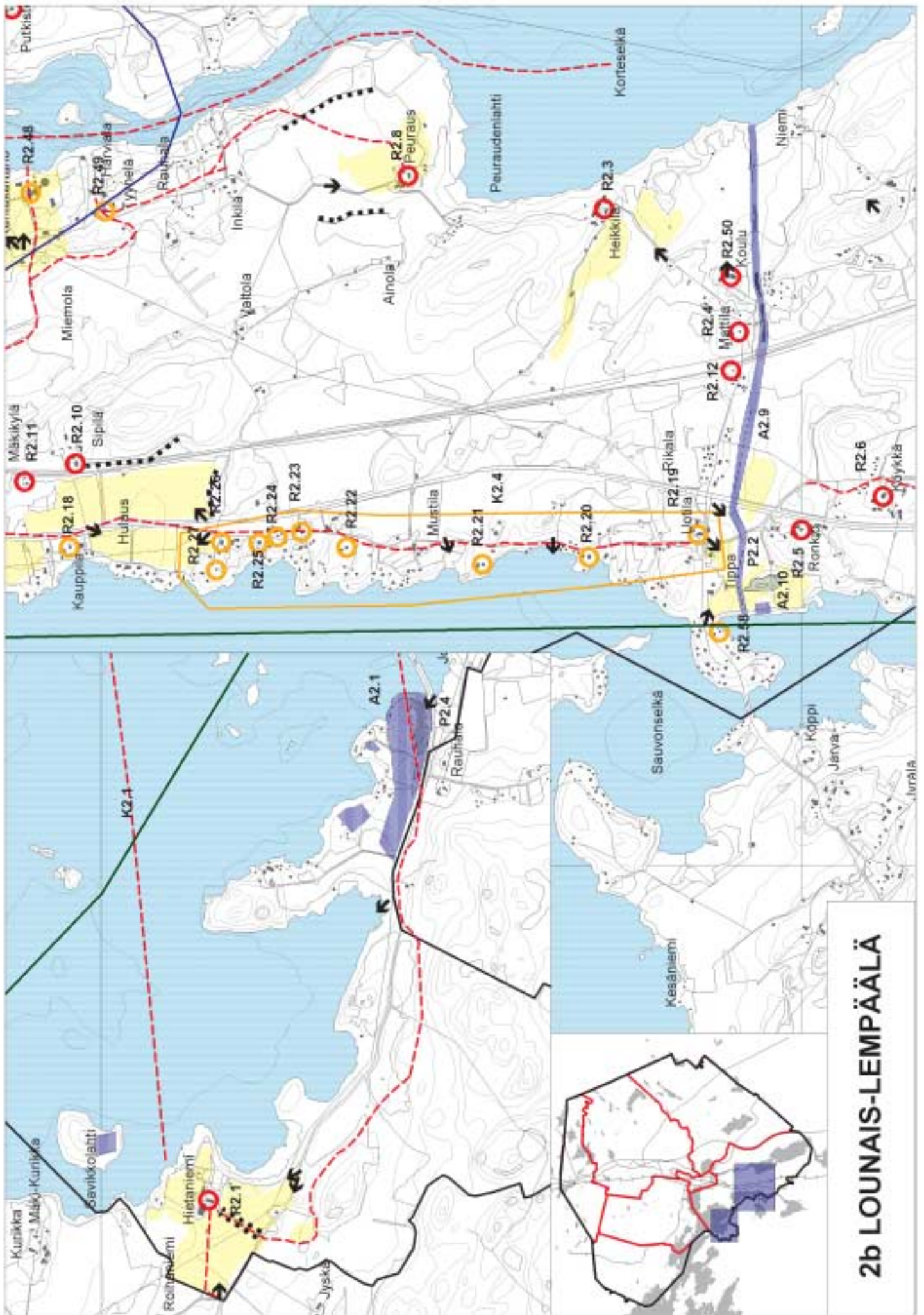
Luontokohteet

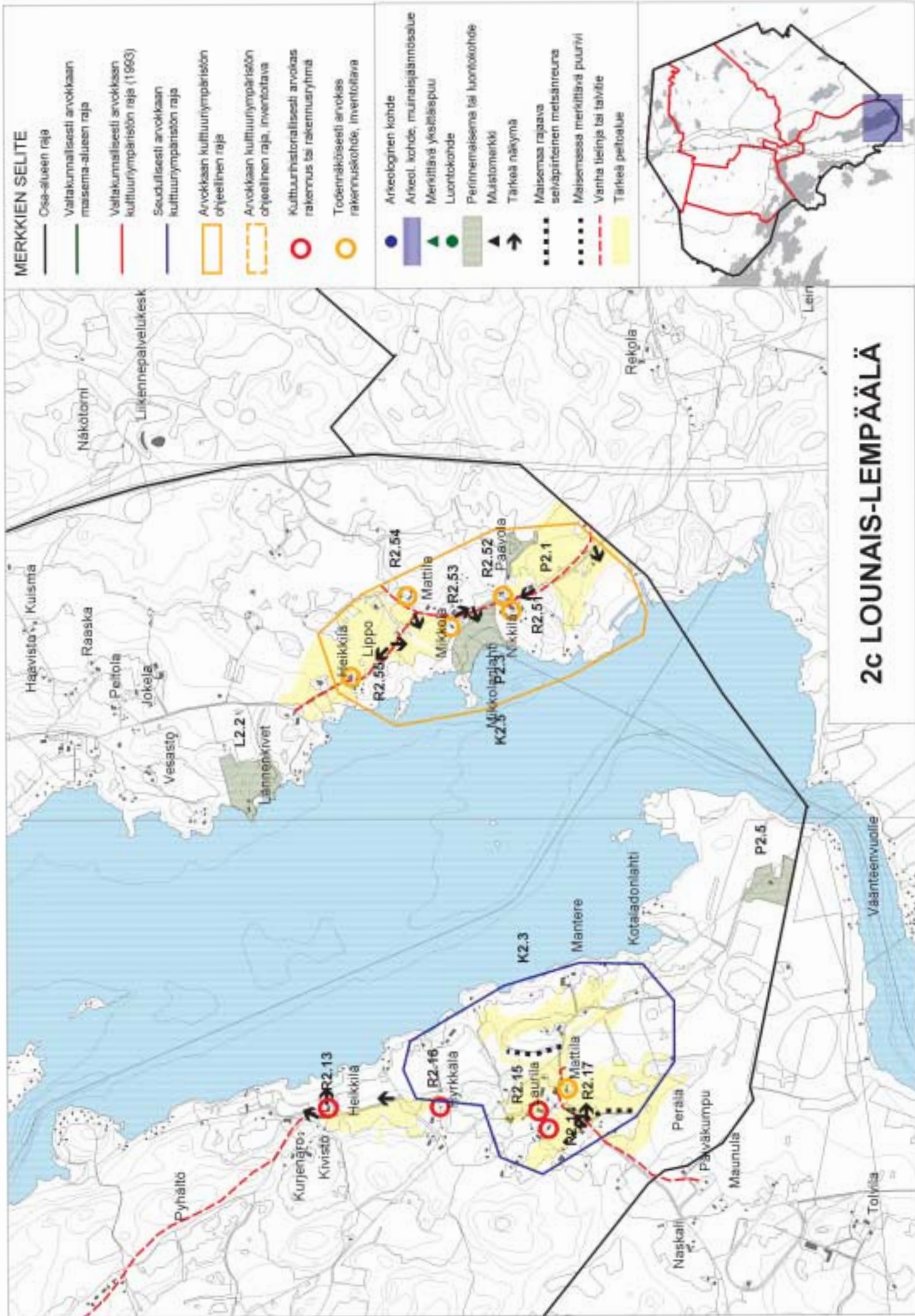
- L1.1. Rauhan tammi** Kanavan läheisyydessä sijaitseva, maisemallisesti tärkeä yksittäispuu.
- L1.2 Kuokkalan-koski** Koskiensuojelulain nojalla suojeltu alue
- L1.3 Herralankoski** Koskiensuojelulain nojalla suojeltu alue

Lue lisää:

- Hinnerichsen, Miia, Lempäälä, Kuokkalan pappilan ympäristön asemakaava-alue. Rakennetun ympäristön inventointi 2005.
- Lempäälän keskustasaaren kulttuurihistoriallinen selvitys. Arkkitehtitoimisto Eija Teivas 2003.
- Lempäälän Ryynikän alueen rakennusinventointi. Arkkitehtitoimisto Eija Teivas 13.03.2003.
- Mäenpää, Pekka, Vanha pappila nyt. Agraariyhteiskunnan pappilat jälkiteollisen ajan Tampereen hiippakunnassa. Diplomityö TTKK Arkkitehtuurin osasto 1992.
- Piipon alue, Lempäälä, Ryynikkä. Tehtaan historiaa. Arkkitehtitoimisto Eero Lahti Oy / Eija Honkasalo 17.12.2002.
- Puuska, Minna, Lempäälän kirkko, kirkkotori ja tapuli. Diplomityö TTKK Arkkitehtuurin osasto 2002.

MERKKIEN SELITE

- Osa-alueen raja
- Valtakunnallisesti arvokkaan maisema-alueen raja
- Valtakunnallisesti arvokkaan kulttuuriympäristön raja (1993)
- Seudullisesti arvokkaan kulttuuriympäristön raja
- Arvokkaan kulttuuriympäristön ohjeellinen raja
- Arvokkaan kulttuuriympäristön ohjeellinen raja, inventoitu
- Kulttuurihistoriallisesti arvokas rakennus tai rakennusryhmä
- Todennäköisesti arvokas rakennuskohde, inventoitu

- Arkeologinen kohde
- Arkeol. kohde, muinaisjäännösalue
- ▲ Merkittävät yksittäispuu
- Luontokohde
- Perinnemaisema tai luontokohde
- ▲ Muistomerkki
- Tärkeä näkymä
- Maisemas rajaava selväpiirteinen metsäreuna
- Maisemassa merkittävät puut
- Vanha tie/raja tai taivite
- Tärkeä peltoalue

2c LOUNAIS-LEMPÄÄLÄ

6.2 Lounais-Lempäälä

Lounais-Lempäälän alue rajautuu etelässä Viialaan ja Valkeakoskeen, lännessä Vesilahteen, pohjoisessa kanavaan ja Valkeakoskentiehen ja idässä uuteen moottoritiehen. Aluetta jakavat pohjois-eteläsuuntaiset Hulausjärvi ja Korteselkä, joka kapenee Hiidenvuolteeksi. Näiden veden virtaavat pohjoiseen. Maasto on pienipiirteistä ja vaihtelevaa. Aivan alueen pohjois- ja koillisrajalla kulkee harjujakso, muuten valtaosa maaperästä on savea, josta kohoaa metsäisiä moreenikumpuja. Lempäälän vanhin kylä, Haurala, kivikautisine asuinpaikkoineen sekä Päivääniemen laaja rautakautinen kalmisto kertovat hyvin pitkästä asutushistoriasta. Hulausjärven länsipuoli Hietaniemen rustholleineen katsotaan kuuluvaksi Vesilahden-Lempäälän kulttuurimaisemaan. Kapealle maakaistalle järvien väliin jää useita, vanhoja kyliä, ja alueen keskellä kohoaa jyrkähkö Pyhällönvuori lintutorneineen. Vanha Hämeenlinnantie kulkee entistä linjaansa vuosisadan vaihteen huviloiden reunustaman rannan tuntumassa. Hiidenvuolteen ja Korteselän itärannalla kulkee myös etelään tie, jonka varrella on mm. golf-kenttä ja aivan Valkeakosken rajalla Lipon kylä. Tiheä taajama-asutus on levinnyt alueen pohjoisosiin ja kyläteiden varsille. Keski- ja eteläosat ovat edelleen maaseutua.

Arvokkaat kulttuuriympäristöt ovat alueella monipuolisia. Arvot liittyvät esihistorialliseen asutukseen, kartanoon ja talonpoikaistiloihin viljelymaisemineen, huviloihin, kouluihin, perinnemaisemiin sekä rautatie-, maantie- ja vesiliikenteen ympäristöihin.

Kulttuurimaisemat ja arvoalueet

Vesilahden-Lempäälän kulttuurimaisema Hietaniemessä on avaraa, vesistöön rajoittuvaa viljelymaisemaa. – Eija Teivas

K2.1 Vesilahden-Lempäälän kulttuurimaisema (Valtakunnallisesti merkittävä maisema-alue)

Kulttuurimaisemasta suurin osa on Vesilahden puolella, mutta itäisin osa ulottuu Lempäälän puolelle Hietaniemeen ja Päivääniemeen aina Näppilän salmeen ja Hulausjärveen asti. Laajat, loivasti kumpuilevat viljelymaisemat levittäytyvät Toutosen etelärannalla vanhan Vesilahteen johtaneen tien varrella. Päivääniemen harvinaisen suurta kalmistoa on käytetty rautakaudella pitkän aikaa. Kalmiston alueella on myös perinnemaisemaksi luokiteltu Päivääniemen niitty. Kalmistolta länteen näkyy Hietaniemen entisen rusthollin tilakeskus kuusikujineen avoimessa viljelymaisemassa paikalla, jonne tila siirtyi viereisestä Herrainsaaresta 1800-luvun alussa.

Hiidenvuolteen kulttuurimaisema luoteesta. – Skyline Foto Finland 2004

K2.2 Hiidenvuolteen kulttuurimaisema

Alue sijoittuu Hiidenvuolteen molemmin puoliin. Maisemaan kuuluvat länsirannalla Maakalan ja Miemolan kylien viljelymaisemat ja itärannalla Vaihmalan, Ihamaan ja Putkiston kylät kapealla kaistaleella Lipontien ja vuolteen välissä. Kylissä on hyvin säilynyttä, vanhaa rakennuskantaa. Hiidenhelmen eli entisen Ihamaan rusthollin maille perustetun kunnalliskodin entiset pellot ovat nykyisin golf-kentän käytössä. Kentältä avautuu kauniita maisemia kapealle Hiidenvuolteelle.

Perälän kulttuurimaisemaa etelästä. Kylän taloja risteyksessä. – Hannu Valas 2001

Perälän kylän kantatilat sijaitsevat väljässä ryhmässä pienehkön peltoaukean keskellä sarkajaon aikaisella paikallaan. Junttilan, Mattilan ja Kauppilan tilojen päärakennukset ovat 1900-luvun alkupuolelta ja säilyttäneet ilmeensä hyvin. Viljelymaisemalle ovat tyypillisiä lukuisat peltojen metsäsaarekkeet ja laitumet. Maisemat Liponselälle ovat kasvaneet umpeen.

K2.3. Perälän kulttuurimaisema

Vanha Hämeenlinnan tie, todennäköisesti muinainen hiidentie, polveilee sorapintaisena lähellä Hulausjärven rantaa metsäisessä maastossa. Maantie muuttui paikallistieksi 1968, kun uusi tie valmistui. Hyvin säilynyt tieosuus alkaa etelässä Saarikunnantien risteyksestä Rikalan Uotilan tilan kohdalta ja päättyy liittyessään nykyiseen Turuntiehen. Läheltä kulkevan rautatien ansiosta tien varteen on 1900-luvun alusta alkaen rakennettu sekä asuinrakennuksia että kesähuviloita, joista monet tuhoutuivat vuonna 1918. Jäljellä on edelleen muutamia vuosisadan alun piirteet säilyttäneitä huviloita sekä tiloja hevoslaitumiseen. Näkymiä avautuu paikoin järvelle ja paikoin pienille peltoaukeille. Kapean tien varrella on paikoin matalaa kiviaitaa ja huviloiden portinpylväitä.

K2.4 Hulaudentie

Hulaudentie on todennäköisesti muinaisen hiidentien katkelma, joka oli sittemmin yleinen maantie 1960-luvun lopulle asti. – Eija Teivas

Lipon avaraa kylämaisemaa pohjoisesta. Taustalla näkyy Mikkola ja Kaskenmäki. – Eija Teivas.

Valkeakosken rajalla sijaitsevassa Lipon kylässä on perinteistä rakennuskantaa viidellä kantatilalla tien varrella. Alueella on lisäksi perinnemaisemiksi luokiteltuja laitumia Liponselän rantamaisemassa. Entisellä kylätontilla Rantakaskenmäen juurilla sijaitsevien Nikkilän ja Paavolan rakennusten muodostamasta portista mutkittelee kylätie. Pohjoiseen mennessä avautuvat kauniit maisemat Liponselälle laiduntun yli. Mikkolan rakennukset ovat kummulla tien laidassa, ja avointa rantalaidunta on myös sen pohjoispuolella. Kelhoon johtavan tien alkupäässä on Mattilan tila, ja kulttuurimaisemassa pohjoisimpana Heikkilä.

K2.5 Lipon kulttuurimaisema

Rakennuskohteet

R2.1 Hietaniemi

Hietaniemi kuuluu valtakunnallisesti merkittävään maisema-alueeseen (Vesilahden-Lempäälän kulttuurimaisema). Tila on ollut rustholli jo 1600-luvulla, jolloin rakennukset sijaitsivat Herrainsaareissa aivan rannan tuntumassa. Kartanon pihapiiri rakennettiin nykyiselle paikalleen avoimeen rantamaisemaan 1800-luvun alkupuolella, jolta ajalta on peräisin useaan otteeseen kunnostettu suuri kivinavetta. Päärakennusta on merkittävästi muutettu, mutta tilaan kuuluu navetan lisäksi hyvin säilyneitä palveluväen asuinrakennuksia 1900-luvun alusta sekä aitta ja lato. Pihaan johtaa pitkä kuusikuja vanhalta Vesilahdentieltä.

R2.2 Atran taiteilijatalo

Taiteilija Kaarlo Enqvist-Atra rakennutti Kirjakan kappalaisen puustellin maille huvilatyyppisen talon ateljeineen arkkitehti G.E.Aspin suunnitelmien mukaan. Atran taiteilijatalo edustaa Lempäälässä 1900-luvun alussa yleistynyttä huvila-asutusta ja ajalle ominaista kansallisromanttisvaikutteista jugendia. Tyylipiirteet ovat hyvin säilyneet mm. ikkunoiden puitejaossa ja kehyksissä, kaakeliuuneissa ja takorautaisissa vetimissä.

Atran taiteilijatalon kuistin ikkunoiden mallissa on ripaus kansainvälistä jugendia. – Eija Teivas.

Tipan aitan lattialankkujen päät pistävät esiin seinien alta 1700-luvun tyyliin (pistolattia). Seinät levenevät ylöspäin, eli ne ovat liuhalla. – Eija Teivas.

R2.3 Heikkilä, Häihenmatka

Heikkilä on yksi Häihenmatkan kylän kantatiloista, ja sen pihapiiri sijaitsee lähellä Kortteselän rantaa peltoaukean reunassa. Perinteiseen, monipuoliseen rakennuskantaan kuuluu vanhan ja uuden päärakennuksen lisäksi mm. kivinavetta, paja ja komea tiilimakasiini 1920-luvulta.

R2.4 Mattila, Rikala (Tipan aitta)

Mattilan tila on antanut nimensä ensin rautatiepysäkille ja sitä kautta Lempäälän koko eteläosalle. Tilan mailla on 1740-luvulta peräisin oleva otsa-aitta, jota on käytetty rakennettaessa Rikalan kesken jäänyttä kanavaa 1700-luvun loppupuolella. Aitassa on pistolattia, sisäänpäin aukeava ovi ja liuhalle rakennetut seinät.

R2.5 Ronkio

Ronkio on yksi Rikalan kylän kantatiloista, joka on muuttanut kylätontilta isojaon jälkeen jonkin verran kaakkoon. Tilan rakennuskanta on monipuolista, ja siihen kuuluu mm. vanha asuinrakennus, kaksi aittaa, sauna ja paja. Suurin osa rakennuksista on tehty 1920-luvun jälkeen. Tilaan kuuluu perinnumaisemaksi luokiteltu niitty avoimella rantapellolla ja Rikalan kylän autoitunut kylätontti. Pohjoisrajana on toinen historiallisen ajan muinaisjäänös, Rikalan kesken jäänyt kanava.

R2.6 Köykkä

Köykkä on Rikalan kantatila, joka muutti kylätontilta isojaon jälkeen, ja sijaitsee nyt vanhan ja uuden tien välissä. Tilan päärakennus vuodelta 1911 on säilynyt melko hyvin ajankohtansa asussa, ja kuten myös suunnilleen saman ikäinen muonamiehen talo. Kaksi otsa-aittaa on 1780-luvulta. Suurempi aitoista on siirretty Inkilästä 1880-luvulla.

Köykän aitat olivat maalaamattomia viime vuosiin asti. Molemmat ovat otsaaittoja, mutta vain suuremmassa on posket. – Maarit Riitijoki

Sukkilan Mattilassa on suuri päärakennus hyvin rehevän puiston keskellä. – Eija Teivas.

Mattila on yksi Hauralan kantatiloista, ja se muutti isojaon jälkeen nykyiselle paikalleen. Runsaaseen ja monipuoliseen rakennuskantaan kuuluu mm. suuri, 1890 valmistunut ja 1926 muutettu päärakennus, vaarinpirtti mahdollisesti 1800-luvun alkupuoliskolta, suuri navetta, sauna-pesula 1900-luvun alusta ja kaksi vanhaa aittaa. Toinen aitoista on 1700-luvulta, toinen 1800-luvun lopulta. Eteläpuolen puutarhassa on symmetriaa korostavia puustutuksia ja miespihaa rajaa matala kivaita.

R2.7 Mattila, Sukkila

Peuraus sijaitsee Kortteselän pohjoisrannalla isojakoa edeltävällä paikallaan. Toimivalla karjatilalla on avoimessa pelto- ja laidunmaisemassa pihapiiri, jossa on perinteistä, monipuolista rakennuskantaa. Vanha aitta saattaa olla jopa 1600-luvulta.

R2 8 Peuraus

Näppilän tiivis, kolmelta sivulta rajautuva pihapiiri sijaitsee luontevasti metsän reunassa peltojen laidalla. Päärakennuksen ilme on säilynyt pääosin hyvin rakennusaiheensa asussa, ja sen julkisivujäsentely alkuperäisine ikkunoineen ja yksityiskohtineen ilmentää rakennusaikansa nähden jonkin verran vanhempaa arkkitehtonista tyyliä. Kohtalaisesti säilyneet sivurakennus ja liiteri täydentävät pihapiiriä. Viljelty pelto ja vanha kivenavetta kertovat pitkästä asutushistoriasta.

R2.9 Näppilä

Sipilä on Hulauden kylän kantatila, joka siirtyi isojaon jälkeen kylästä nykyiselle paikalleen metsän laitaan. Rautatie rakennettiin pihapiirin ja peltojen väliin. Pihapiiriä rajaavat vanha päärakennus, väentupa ja uusittu päärakennus kolmelta sivulta. Muuhun perinteiseen rakennuskantaan kuuluu mm. aitta 1700-luvulta, toinen aitta 1800-luvulta ja riihi-kuivaamo.

R2.10 Sipilä

Entinen ratavartijan talo on neljän rakennuksen muodostama, rautatierakennusten tyyppi- ja piirustusten mukaan rakennettu kokonaisuus Tampere-Hämeenlinna-radalla. Jatkettu asuinrakennus, sauna, piharakennus ja maakellari ovat hyväkuntoisia ja säilyneet hyvin ajankohtansa asussa.

R2.11 Entinen ratavartijan talo

Entinen ratavartijan talo talousrakennuksineen on kokonaisuus, joka alkaa olla harvinainen. – Maarit Riitijoki.

Junttilan, entisen Laurilan päärakennus edustaa hyvin 1900-luvun alun arkkitehtuuria. – Eija Teivas.

- R2.12 Ratavartijan talo** Ratavartijan talo talousrakennuksineen edustaa yksinkertaisen vahtituvan 1870-luvun mallia, ja on säilynyt erittäin hyvin rakennusajankohtansa asussa. Rakennusryhmä muodostaa harvinaistuneen, vahtituvalla tyypillisen kokonaisuuden, josta puuttuu vain kellari.
- R2.13 Heikkilä, Pyhältö** Heikkilä sijaitsee sarkajaon aikaisella paikallaan Pyhällön entisellä kylätontilla Pyhällöntien varrella. Eteläpuolella avautuu avointa niittyä. Rakennuskantaan kuuluu nykyisellään päärakennus 1920-luvulta, riviaitta ja rantasauna. Tilan entinen navetta vuodelta 1913 on aivan tien toisella puolella, jossa se muodostaa porttiaiheen pihapiirin ja sen kuusiaidan kanssa. Perinteinen, kaksikuistinen päärakennus on maisemallisesti keskeisellä paikalla.
- R2.14 Kauppila, Perälä** Kauppila on yksi Perälän kantatiloista, ja se sijaitsee kylämaisemassa pellon ja metsän rajalla. Päärakennus hirsinavetta ja piharakennus ovat todennäköisesti 1920-30-luvulta. Pihassa on myös otsa-aitta ja pihan ulkopuolella riihi.
- R2.15 Junttila** Junttilan tila on Perälän Laurilasta erotettu tila, johon kuuluvat Laurilan entinen päärakennus, navetta ja pari talousrakennusta. Laurila taas oli erotettu Mattilasta 1744. Päärakennus on rkm Heikki Tiitolan suunnittelema vuodelta 1904, ja se on säilynyt erittäin hyvin aikakautensa asussa. Betonista ja tiilestä tehty talli on vuodelta 1926. Tilalta oli kotoisin oikeusneuvos Otto Laurila, joka toimi esittelijänä Suomen hallitusmuodon vahvistamistilaisuudessa 1919. Rakennukset ovat olennainen osa Perälän kylän kulttuurimaisemaa.
- R2.16 Hyrkkälän aitta** Hyrkkälään aikanaan kuulunut aitta on noppamainen, hirsinen vilja-aitta, jossa on nurkkalaudat ja följareita seinä tukemassa.
- R2.17 Mattila, Perälä** Perälän Mattilan päärakennus vuodelta 1935 on rkm Männistön suunnittelema. Kantatilan omistajia tunnetaan 1540-luvulta saakka. Tila on ollut jokseenkin samalla paikalla jo sarkajaon aikaan, ja se kuuluu Perälän kulttuurimaisemaan.
- R2.18 Kauppila, Hulaus** Kauppilan kantatila sijaitsee vanhalla kylätontilla, avoimessa rantapeltomaisemassa Turuntien varrella. Hirsinen päärakennus edustaa vinoristi-ikkunoineen 1920-luvun klassismia. Pihapiiriin kuuluu talousrakennuksia ja tulotien varrella aitta.
- R2.19 Uotila** Rikalan kylän tila, joka sijaitsee maisemallisesti keskeisellä paikalla vanhan maantien varrella. Päärakennus on 1920- tai 30-luvulta ja pihassa on myös tiilinavetta. Pihapiirin ulkopuolella on riihi ja aitta.
- R2.20 Salin huvila** Yksi vanhimmista Hulaudentien huviloista on rautatieläisen, ylikonduktööri Heikkisen rakennuttama 1900-luvun alussa. Huvilan omisti usean vuosikymmenen ajan tamperelainen, tataarisukuinen kauppias Sali. Mattilan koulu toimi talossa 1945-51 ennen oman koulutalon rakentamista. Huvilaan kuuluu jugend-piirteisen päärakennuksen lisäksi pihamökki ja navetta.

Kauppila on ainoana jäljellä entisen Hulauden kylän paikalla, muut ovat muuttaneet. – Eija Teivas.

Salin huvila on yksi ensimmäisistä huviloista Hulaudentien varrella. – Eija Teivas.

Tipan maista 1904 erotettu Leponiemi on Hulauden ensimmäisiä huvilatontteja, ja se tunnetaan myös nimellä Grotenfelt nykyisen päärakennuksen rakennuttajan mukaan. Osa talosta on entisen kaupan hirsistä. Kansalaissodassa poltetun tilalle tehty huvila valmistui 1920. Mansardikatto on muutettu satulakatoksi 1948.

R2.21 Leponiemi

Hulaudentien varrella sijaitseva huvila, jossa on edelleen jugend-piirteitä. Huvila liittyy Hulaudentien varhaiseen huvila-asutukseen.

R2.22 Salonen

Heinonen on yksi harvoista Hulaudentien maataloista. Tilalla on perinteinen pihapiiri, ja kiviäitä ja portinpylväät kertovat sijainnista entisen maantien varrella.

R2.23 Heinonen

Heinosen pihapiiri on aivan Hulaudentien varrella. – Eija Teivas.

Ristimäen kappeli edustaa eleeöntä modernismia.- Eija Teivas

Hulaudentien varrella sijaitseva mökki

R2.24 Joensuu

Fagerlundin huvila on yksi Hulaudentien vanhoista huviloista, joka on säilyttänyt jugend-piirteensä hyvin. Huvilassa on jyrkähkö katto ja monikulmainen erkkeri.

R2.25 Fagerlundin huvila

Antilan tilan eli Hovin päärakennus ja aitta muodostavat portin Hulaudentielle pohjoisesta tullessa. Tilalla on myös hirsisiä talousrakennuksia.

R2.26 Antila

Kesäniemen palstatila on erotettu Antilasta 1909. Huvila on kuulunut tamperelaiselle kauppias Seppälälle. Pihassa on päärakennuksen ikäinen kahdeksankulmainen huvimaja.

R2.27 Kesäniemi

Ristimäen kappeli on valmistunut 1971 arkkitehti Pentti Turusen suunnitelmien mukaan.

R2.28 Ristimäen kappeli

Ihamaan talon kahdelle muonamiesperheelle tehty asuintalo sijaitsee entisen Ihamaan kylätontin kohdalla. Talon kyljessä on liuskekivillä holvattu kellari. Pihan länsilaidalla on pitkä, vanha kiviäitä. Tila kuuluu Hiidenvuolteen kulttuurimaisemaan.

R2.29 Alen

Golf-kentän nykyiset rakennukset muodostavat ehjän kokonaisuuden maisemallisesti merkittävällä paikalla. Rakennukset ovat Ihamaan tilalle perustetun vaivaistalon, myöhemmin kunnalliskodin entisiä toimitiloja. Rakennuskantaan kuuluu mm. 1907 rakennetut puinen klubirakennus eli entinen mielisairaala, kivirakenteinen majoitustila eli entinen vanhainkoti ja puinen asuintalo. Lisäksi on vanha aitta ja kivirakenteinen sauna vuodelta 1929. Tila kuuluu Hiidenvuolteen kulttuurimaisemaan.

R2.30 Hiidenhelmi

Hyssyn kantatila, nykyinen Metsärinne, on yksi Ihamaan kylän kantatiloista. Uudistettu päärakennus muodostaa talousrakennusten kanssa perinteisen neliömäisen pihan. Pihassa on mm. hirsinen riviaitta.

R2.31 Hyssy

Asuinrakennus 1920-30-luvulta talousrakennuksineen on Putkiston alueen vanhaa rakennuskantaa maisemallisesti merkittävällä paikalla.

R2.32 Pauni

- R2.33 Putkisto** Putkiston kylän yksinäistila on ollut rustholli, joka on pysynyt alkuperäisellä paikallaan. Rakennuskantaan kuuluu tiilinavetta vuodelta 1911, entinen paririihi ja sotien jälkeen rakennettu rengin asunto. Tila kuuluu Hiidenvuolteen kulttuurimaisemaan.
- R2.34 Helin** Putkiston kylässä sijaitseva mansardikattoinen, 1900-luvun alkuvuosikymmenillä tehty asuinrakennus on säilyttänyt alkuperäisen luonteensa.
- R2.35 Isotalo** Isotalo on Vaihmalan kylän kantatila, joka on pysynyt alkuperäisellä paikallaan. Rakennukset muodostavat perinteisen neliömäisen pihapiirin maisemallisesti näkyvällä paikalla. Pihassa on rkm. Männistön suunnittelema rapattu, hirsinen päärakennus vuodelta 1912-13 ja kaunis tiilinavetta vuodelta 1909. Tien varrella on lisäksi noppamainen aitta. Tila kuuluu Hiidenvuolteen kulttuurimaisemaan.
- R2.36 Laikka** Vaihmalan Laikan entinen rustholli sijaitsee harjulla aivan Valkeakoskentien varressa. Tilalla on runsaasti edustavaa, vanhaa rakennuskantaa maisemallisesti keskeisellä paikalla. Osa talousrakennuksista, mm. vilja-aitta ja puimalato, on kahtena ryhmänä tien toisella puolella. Kaksikerroksinen, hirsinen päärakennus vuodelta 1914 on korotettu 1935, väentupa on vanhempi. Suuren, taitekattoisen tiilinavetan vanhin osa lienee 1870-luvulta, ja myöhemmin on tehty muutoksia. Navetta on maa-merkki tien varrella. Pellot viettävät pohjoisessa Ahtialanjärven rantaan ja etelässä Vaihmalan suuntaan. Tilalla on ollut Lempäälän ensimmäinen tiilitehdas 1892.
- R2.37 Puro** Entinen sepän talo, tiilinen paja ja entinen eläinsuoja 1920-luvun puolivälistä sijaitsevat vanhalla Vaihmalan kylätontilla. Kuusiaitojen suojaama pihapiiri muodostaa Isotalon kanssa kokonaisuuden, joka näkyy peltojen keskellä uudelta Valkeakoskentieltä. Vaihmalan seudulla on kaksi pajaa. Tila kuuluu Hiidenvuolteen kulttuurimaisemaan.
- R2.38 Suokas** Vaihmalantiellä sijaitseva, 1930-luvulla rakennettu talo on tehty alun perin huvilaksi, ja se on säilyttänyt hyvin alkuperäisen luonteensa. Tila kuuluu Hiidenvuolteen kulttuurimaisemaan.
- R2.39 Terästö** Vaihmalanharjun kupeessa sijaitseva mökki on rakennettu 1901. Seppä Terästö osti talon 1926 ja rakensi Vaihmalantien toiselle puolelle pajan (ks. R2.40).
- R2.40 Terästön paja** Terästön paja on toinen kahdesta Vaihmalan seudun pajasta, ja se sijaitsee Vaihmalanharjun etelärinteellä. Hirsinen, vuoraamaton paja on tehty n. 1926.
- R2.41 Vaihmalala 1:30** Asuintalo piharakennuksineen on 1900-luvun alusta ja kuuluu Vaihmalanharjun vanhoihin rakennuksiin. Idyllinen pihapiiri sijaitsee maisemallisesti merkittävällä paikalla.
- R2.42 Murre** Entinen huoltoasema Turuntien varrella edustaa pyöristettyine nurkkineen funkis-henkistä huoltoasema-arkkitehtuuria. Mallia toteutettiin vielä 1950-luvulla. Julkisivupinta on yleensä sileäksi rapattu.

Entinen huoltoasema on jäänyt huomattavasti tietä alemmas. – Eija Teivas

Maakalan tilakeskuksen eteläpuolinen rinne on edelleen viljelymaisema. – Eija Teivas

Maakalan kylän ainoa kantatila on jo isojaon aikaan sijainnut samalla mäellä lähellä Lempäälän kanavaa. Kokonaisuuteen liittyy viljelymaiseman ohella pääosin 1920-luvun klassismia edustavaa rakennuskantaa. Pihapiirissä on mm. kaksi hyvin säilynyttä asuinrakennusta ja viljamakasiini. Tila kuuluu Hiidenvuolteen kulttuurimaisemaan.

R2.43 Maakala

Maakalasta 1918 erotetulla tilalla on 1800-luvun lopulla rakennettu päärakennus, joka on kylän vanhin. Tila on lohkottu vieressä sijaitsevan Maakalan eläkeläismökiksi. Tila kuuluu Hiidenvuolteen kulttuurimaisemaan.

R2.44 Kumpula

Henneri on yksi Hauralan vanhoista tiloista, joka sijaitsee vanhan kylätontin vaiheilla. Tilan edustava päärakennus sijoittuu korkealle Kirkkojärven rantatörmälle.

R2.45 Henneri

Hauralan niemen pohjoiskärjessä sijaitsevan tilan päärakennus edustaa 1900-luvun alkupuolen arkkitehtuuria. Pihapiirissä on mahdollisesti 1600-luvulta peräisin olevia kiilakivikellareita.

R2.46 Väinölä

Hauralan Kirjakan vanhasta kantatilasta tuli kappalaisen puustelli jo 1600-luvun lopulla. Tilalla toimii nykyisin lasten Kivala-kodit, ja tilan vanha päärakennus ja jäljelle jääneitä talousrakennuksia on laitoksen käytössä. Pihapiirissä on runsaasti uusia asuntolarakennuksia.

R2.47 Kirjakka

Rantakartano eli entinen Hiiri on yksi Miemolan kantatiloista. Lempoisten koulu oli tilalla vuokralla 1873-75 ennen ensimmäisen koulutalon rakentamista. Tilan päärakennus on kaksikerroksinen ja aumakattoinen hirsirakennus, vuonna 1947 uusittu. Tilakeskus sijaitsee Hiidenvuolteen rannalla peltojen keskellä.

R2.48 Rantakartano

Rantakartanossa on talonpoikaistilaksi varsin muhkea päärakennus. – Eija Teivas.

Mikkola sijaitsee luontevasti kummulla Liponselän rantamaisemassa. – Eija Teivas.

Tila on erotettu sotien jälkeen Harvialasta, ja siihen kuuluu mm. 1900-luvun alkupuolen tiilirakennuksia.

R2.49 Tyynelä

Vuonna 1951 valmistunut Mattilan koulu on Lempäälän ensimmäinen ns. jälleerakennusajan koulu. Rapattu kaksikerroksinen rakennus ja puinen piharakennus ovat säilyneet hyvin ajankohtansa asussa.

R2.50 Mattilan koulu

Nikkilä on Lipon kylän kantatila, jonka päärakennus on vuodelta 1919. Tila on kuulunut Sotavallalle, josta se on erotettu 1894. Pihapiiri sijaitsee korkean pensaidan takana Lipontien varressa sarkajaon aikaisella kylätontilla. Aivan tien toisella puolella on Kylä-Paavolan tila. Aivan tien laidasta rantaan ulottuu perinnemaisemaksi luokiteltu, hevoslaitumena edelleen käytetty Nikkilän rantaniitty.

R2.51 Nikkilä

Kylä-Paavola on toinen puolisko jaetusta Lipon Paavolan tilasta. Sotavallalle koko 1800-luvun kuulunut tila on erotettu kartanosta 1934. Päärakennus vuodelta 1906 on perinteinen, punamullattu rakennus. Rakennukset sijoittuvat Lipontien itäpuolelle vanhalle kylätontille. Tilaan kuuluu perinnemaisemaksi luokiteltu Kylä-Paavolan niitty.

R2.52 Paavola

- R2.53 Mikkola** Lipon kylän Mikkola on 1540-luvulta tunnettu kantatila, joka sijaitsee avoimessa rantaniitty- ja viljelymaisemassa puita kasvavalla kohoumalla. Tila on kuulunut Sotavallalle, josta se on erotettu 1897. Päärakennus on vuodelta 1913 ja sementtitiilinen navetta 1928. Tila on siirtynyt nykyiselle paikalleen isojaon jälkeen.
- R2.54 Mattila, Lippo** Tila on yksi Lipon kantatiloista. Tila sijaitsee vähän muista erillään Kelhoon johtavan tien varrella.
- R2.55 Heikkilä, Lippo** Lipon kylän Heikkilä on vanha kantatila, josta tuli sotien jälkeen siirtotila Sakkolasta. Päärakennus on vuodelta 1920.
- R2.56 Haljasten-nokka** Kanavan suulla sijaitseva 1900-luvun alkupuolen huvila on nykyisin kunnan omistuksessa.
- R2.57 Suvi-Kajanne** Hauralassa Kirkkolahden rannalla sijaitseva huvila on 1900-luvun alusta.
- R2.58 Mökki Rikalassa** Pieni, mansardikattoinen kesämökki Rikalanjärven rannalla Saarikuntaan vievän tien varrella edustaa tyypillistä 1920-30-luvun mökkirakentamista.
- R2.59 Lempoisten koulu** Yksi Lempäälän jälleenrakennusajan kouluista on Lempoisten koulu, joka on valmistunut 1953. Rakennus on säilynyt erittäin hyvin rakennusajankohtansa asussa.

Arkeologiset kohteet

- A2.1 Päivääniemi I** Päivääniemi on huomattava, harvinaisen edustava kohde. Alue on laaja, sillä on maisemallisia arvoja ja sitä hoidetaan laiduntamalla. Kalmistossa on n. 130 rautakautista röykkiötä, joiden läpimitta on n. 3-10 m. Ainakin 52 röykkiössä on silmäkivi. Kaikkiaan alueella on tutkittu kokonaan tai osaksi 16 röykkiötä. Kalmisto on ollut käytössä pitkän aikaa, runsaimmat löydöt ovat 600-800 jKr.

Suuri silmäkivi näkyy selvästi tässä Pääväniemen kalmiston röykkiössä. – Pirkanmaan maakuntamuseo, Eija Haapalainen.

Rikalan kanavaa Mattilan sillalta länteen. – Pirkanmaan maakuntamuseo, Timo Jussila

- A2.2 Näppilä I** Kohteen kaksi vierekkäistä, mahdollisesti rautakautista röykkiötä sijaitsevat kallioidella mäellä. Toinen on koottu silmäkiven ympärille ja toinen on rakennettu kahden maakiven varaan. Molempien halkaisija on 4 m. Kolmannen halkaisija on 6 m. Se on keskeltä kuopalla.
- A2.3 Kirjakka 1 I/II** Rautakautiset röykkiöt sijaitsevat entisellä rantatöyräällä kahdessa ryhmässä. Kohde ajoittuu ainakin 500-luvulle jKr. Röykkiöitä on yhdeksän
- A2.4 Kirjakka 2 I/II** Rautakautisia röykkiöitä sijaitsee piha-alueella, savisella laidunmaalla ja soraisella rinteellä yhteensä 15. Osa röykkiöistä on tuhoutunut.
- A2.5 Kirjakka 3** Mahdollinen rautakautinen kalmisto sijaitsee maantien leikkauksessa ja pienehkölle kumpareella.
- A2.6 Henneri 1 II** Kolme rautakautista röykkiötä. Alueella on ollut toistakymmentä röykkiötä.
- A2.7 Henneri 2** Kivikautinen asuinpaikka sijaitsee tasaisella, joenuomaan viettävällä pellolla Kirkkojärven eteläpuolella.

Rautakaudelta peräisin oleva kuppikivi sijaitsee peltosaarekkeessa. Kivi on melko suuri, ja siinä on 12 kuppia.

A2.8 Sukkila

Lempäälän kanavaa edeltänyt kanavakaivanto, joka jäi kesken 1700-luvun lopulla. Historiallisen ajan muinaisjäännös kertoo hyödyn ajan suurista suunnitelmista tehdä kulkukelpoinen vesireitti Kokemäenjokea pitkin merelle.

A2.9 Rikalan kanavayritys

Isojaon jälkeen autioitunut kylätontti. Rikalan kylän talot muuttivat kukin jonkin matkan päähän tontilta.

A2.10 Rikala

Mahdollinen rautakautinen asuinpaikka sijaitsee tasanteella pienen lahden eteläpuolella.

A2.11 Vuollesaari

Harjun laella maantien vierustalla ja pihamaalla sijaitsee merovingiaikainen polttokenttäkalmisto ja rautakautinen asuinpaikka.

A2.12 Vaihmalanharju II

Historiallinen Vaihmalan kylänpaikka on jäänyt nykyisen asutuksen alle. Yksi autioitunut talon paikka on säilynyt asutuksen ulkopuolella.

A2.13 Vaihmalan II

Perinnemaisemat

Lehmien laiduntama katajainen ja kivinen niittykumpare peltoaukealla on maise- mallisesti merkittävä. Arvo perustuu myös harvinaisuuteen, lajirunsauteen ja huomionarvoisiin kasvilajeihin.

P2.1 Kylä-Paavolan niitty P

Lähellä Rikalanjärven rantaa oleva niitty, joka on ollut osa laajempaa lehmien pelto- laidunta. Arvo perustuu edustavuuteen, uhanalaiseen keväthanhikkiin ja muihin huomionarvoisiin kasvilajeihin.

P2.2 Ronkion niitty P+

Ronkion niitty lännestä. – Maarit Riitijoki

Harvinainen rantaniitty on Lempäälän viimeisiä, ennen yleisiä laidunrantoja. Aikaisemmin niityllä laidunnettiin lehmiä, nykyisin hevosia. Niityllä kasvaa uhanalainen hakarasara ja useita huomionarvoisia lajeja. Arvo perustuu myös edustavuuteen.

P2.3 Nikkilän rantaniitty P

Rautakautiseen kalmistoon liittyvä niitty on tuoretta pienruohoniittyä, josta osa on lammaslaitumena ja osa hevoslaitumena. Alueella kasvaa uhanalaista hakarasaraa ja keväthanhikkia sekä useita huomionarvoisia lajeja.

P2.4 Päivääniemen niitty P

Lampaiden ja lehmien laiduntama metsälaidun kuuluu Perälän kulttuurimaisemaan. Laitumella ja sen ympäristössä kasvaa lehtokasvillisuutta.

P2.5 Korvenmäen metsälaidun P-

Luontokohteet

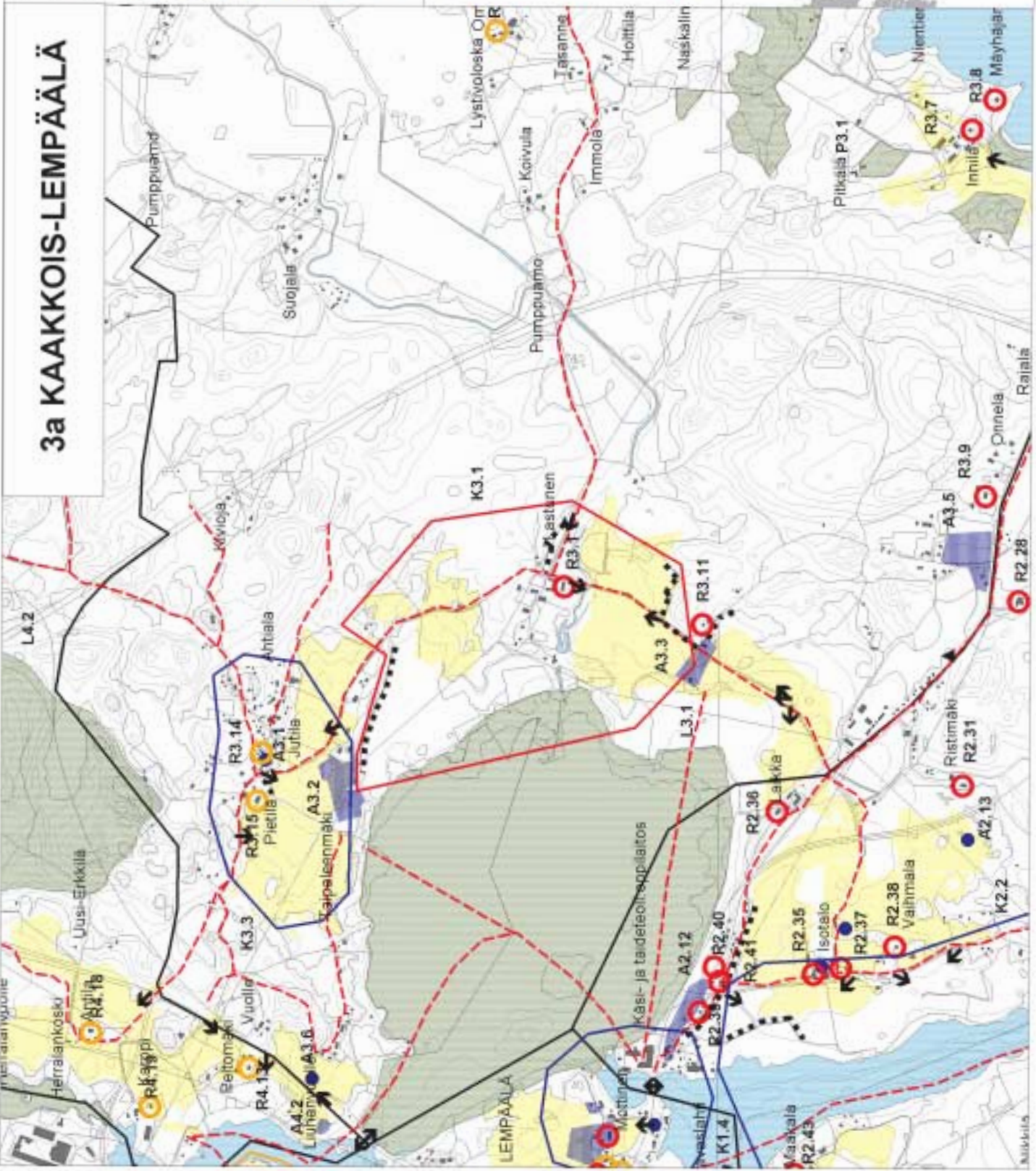
L2.1 Hennerin kalmistoniemen luonnonsuojelualue

L2.2 Linturi-Laurilan lehtometsäalue

Lue lisää:

- Heiskanen, Jari, Linnovaara, Kimmo, Lempäälän Maakalan kylän rakennus- ja maisemahistorian inventointi. 30.05.2005.
- Lempäälä. Rakennusinventointi Ihamaa, Putkisto, Vaihmalan 2001. Tampereen museot / Pauliina Tiusanen.
- Mattila, Kyläkunta väylien varrella. Toim. Riitta Mäkinen. Mattilan kyläyhdistys ry. Lempäälä 1998.
- Mattilan kylän kyläsuunnitelma 2004. Mattilan kyläyhdistys ry. Tampere 2005.
- Soini, Ilkka, Mattilan maisemanhoito. 1999.

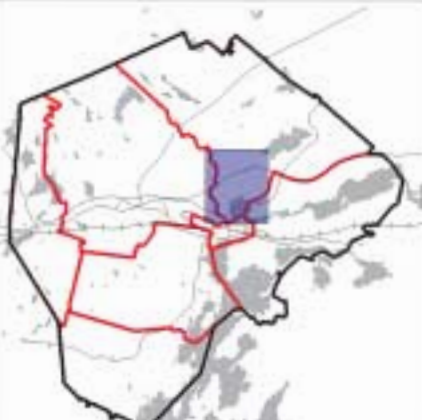
3a KAAKKOIS-LEMPÄÄLÄ

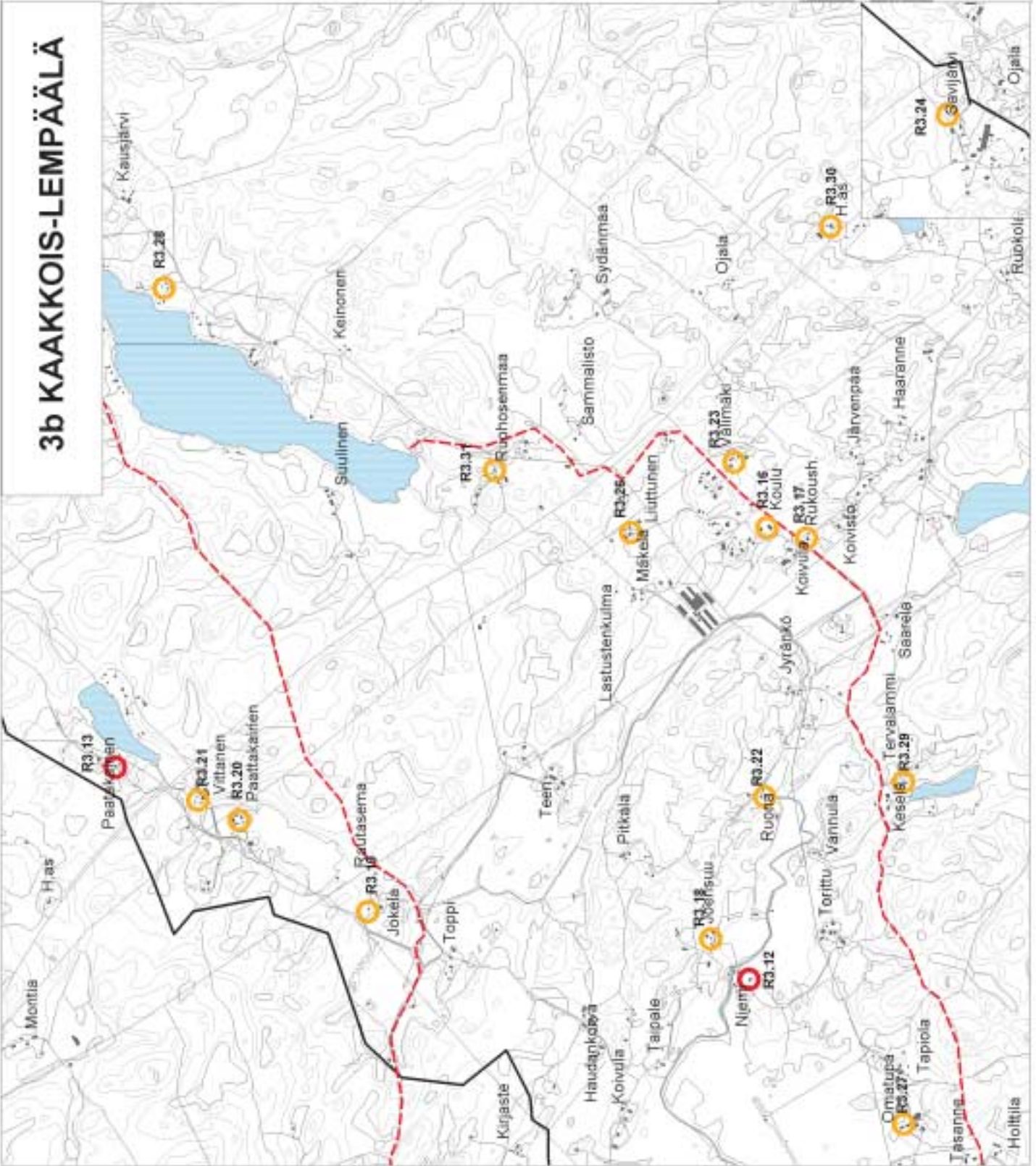
MERKKIEN SELITE

- Ossi-alueen raja
- Valtakunnallisesti arvokkaan maisema-alueen raja
- Valtakunnallisesti arvokkaan kulttuuriympäristön raja (1993)
- Seudullisesti arvokkaan kulttuuriympäristön raja
- Arvokkaan kulttuuriympäristön ohjeellinen raja
- Arvokkaan kulttuuriympäristön ohjeellinen raja, inventoitava
- Kulttuurihistoriallisesti arvokas rakennus tai rakennusryhmä
- Todennäköisesti arvokas rakennuskohde, inventoitava

- Arkeologinen kohde
- Arkeol. kohde, muinaisjäännösalue
- ▲ Merkittävä yksittäispuu
- Luontokohde
- ▲ Perinnemaisema tai luontokohde
- ➔ Muistomerkki
- ▲ Tärkeä näkymä
- Maisemaa rajaava selväpiirteinen metsänreuna
- Maisemassa merkittävä puurivi
- Vanha heljina tai tarvite
- Tärkeä peltoalue

3b KAAKKOIS-LEMPÄÄLÄ

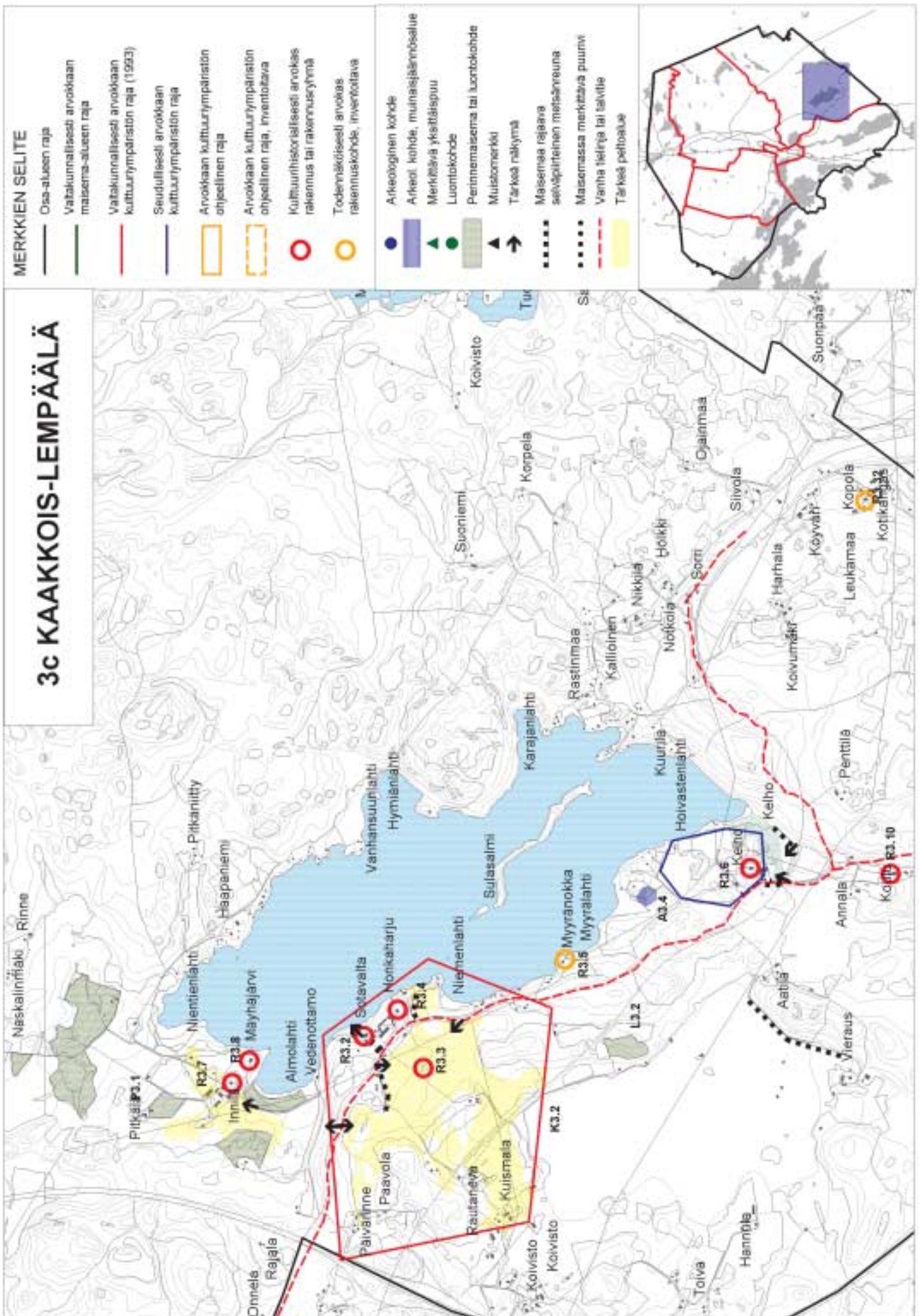
MERKKIEN SELITE

- Osa-alueen raja
- Vallakunnallisesti arvokkaan maisema-alueen raja
- Vallakunnallisesti arvokkaan kulttuuriympäristön raja (1993)
- Seudullisesti arvokkaan kulttuuriympäristön raja
- Arvokkaan kulttuuriympäristön ohjeellinen raja
- Arvokkaan kulttuuriympäristön ohjeellinen raja, inventoitava
- Kulttuurihistoriallisesti arvokas rakennus tai rakennusryhmä
- Toiminnallisesti arvokas rakennuskohde, inventoitava

- Arkeologinen kohde
- Arkeol. kohde, muinaisjäännösalue
- ▲ Merkitäviä yksittäispuu
- Luontokohde
- Perinnemaisema tai luontokohde
- ▲ Muistomerkki
- Tärkeä näkymä
- Maisemaa rajoava selväpiirinen metsäreuna
- Maisemassa merkittävä puunrivi
- Vanha tieinjä tai laivite
- Tärkeä petoalue

3C KAAKKOIS-LEMPÄÄLÄ

6.3 Kaakkois-Lempäälä

Kaakkois-Lempäälän alueen raja noudattelee lounaassa uutta moottoritietä ja kääntyy länteen Valkeakoskentietä Ahtialanjärveen ja Hääkivelle. Siitä raja kulkee koilliseen Herralanvuoren eteläpuolitse ja seuraillee väljästi Kangasalle johtavaa tietä rajalle asti. Kaakossa on Valkeakosken raja.

Aluetta halkoo kaakko-luode-suunnassa harjukakso, jonka tuntumaan sijoittuvat suuret kartanot ja tilat sekä jälkiä kivikauden asutuksesta. Vanha Helsingintie kulkee samansuuntaisesti muutamia kilometrejä harjasta koilliseen.

Alueeseen kuuluvat Lempäälän kartanoista Lastunen, Sotavalta, Kelho ja Innilä entisine torpparialueineen, sekä Ahtialan ja Leukamaan kylät. Jokseenkin koko alue on haja-asutusalueita, josta itäosat metsäistä ja hyvin harvaan asuttua moreenialuetta ja länsiosat pitkään asuttua ja viljeltyä rintamaata. Koivistonjärvi ja Tervajärvi ovat entisiä järviä, jotka on kuivatettu pelloiksi. Helsingintien ja Lastustentien risteuksen lähistöllä on pieni asutustihentymä, johon kuuluvat Lastusten koulu ja rukoushuone.

Arvokkaat kulttuuriympäristöt ovat perinteisiä kartanoiden, kylien, talonpoikaistalojen ja entisten torppien viljelymaisemia, kivi- ja rautakauden muinaisjäännöksiä ja jonkin verran perinnemaisemia. Mukana on myös kouluja, rukoushuone ja huoltoasema. Tiloilla on jäljellä erityisen paljon vanhoja aittoja.

Kulttuurimaisemat ja arvoalueet

Lastusten kartanon pellot levittäytyvät itään ja etelään.- Hannu Vallas 2001.

Kulttuurimaisemaan kuuluu Ahtialanjärven itärannalla, Lastusten joen varrella sijaitseva kartano viljelymaisemineen. Savipohjainen viljelymaisema on loivasti kumpuilevaa ja metsäsaarekkeiden täplittämää. Kartanon hoidettu pihapiiri on idästä tulevan Lastustentien päätteellä. Etelä- ja itäpuoliset pellot liittyvät luontevasti maisemakokonaisuuteen, joka rajautuu pohjoisessa ja idässä metsäisiin moreenialueisiin. Kartano on muodostettu 1600-luvulla Lastusten kylän taloista, ja siihen on myöhemmin liitetty mm. Vatsoilan kylän tiloja. Kartano siirrettiin nykyiselle paikalle Myllyojan eteläpuolelta pohjoispuolelle 1700-luvun lopulla. Päärakennus edustaa barokkivaikutteista kustavilaista klassismia, ja pihassa on mm. perinteiseen tapaan hirrestä rakennetut talli, meijeri ja väentupa. Muonamiesten kolmen asuintalon ryhmä ja yksi ladaista on entisen Vatsoilan kylätontin vaiheilla.

K3.1 Lastusten kartano ja kulttuurimaisema RKY 1993

Harjulla jylhän Mäyhäjärven lounaisrannalla sijaitseva Sotavallan kartano on yksi Lempäälän mahtitiloista, joka on ollut rustholli jo 1700-luvun alussa. Maisemaan kuuluu harjun eteläpuolella levittäytyvä, vähintään 200 vuotta viljelty peltomaisema ja harjun syrjää kulkeva vanha Valkeakosken tie. Maasto laskee harjulta jyrkästi koilliseen Mäyhäjärveen. Sotavallan edustava ja monipuolinen rakennuskanta puukujineen, puistoineen ja viereisine huviloineen jää maisemassa osittain kasvillisuuden peittoon. Tien varressa oleva vanha makasiini ja uusi kuivuri dominoivat maisemaa. Peltoaukean keskellä on siivetön, mamsellityyppinen tuulimylly.

K3.2 Sotavallan kulttuurimaisema RKY 1993

Sotavallan kartano sijaitsee harjulla Mäyhäjärven rannalla. Vanha tie kieturtelee harjulla ja sen kupeessa. – Hannu Vallas 2001.

K3.3 Ahtialan kylä

Ahtialan ryhmäkylä sijaitsee melko korkealla mäenrinteen reunalla sarkajaon aikaisella paikallaan. Kylän alapuolella pellot viettävät etelään Ahtialanjärveen, jonka rannat ovat 1800-luvun koskenperkausten seurauksena aikaisempaa kauempana kylästä. Tiivis kylärakenne on suureksi osaksi säilynyt ja näkyy kauas eteläpuolisten peltöjen ja järven yli. Rakennuskanta on pitkälti uusiutunut. Jutilan ja aivan vieressä sijaitsevan Hävälttilän Pietilän tilojen pihapiireissä on jäljellä perinteistä, hyvin säilynyttä rakennuskantaa. Kylän keskellä on myös rautakaudelle ajoitettu kuppikivi.

Ahtialan ja Hävälttilän kylät olivat sarkajaon aikaan aivan vierekkäin Ahtialanjärven pohjoisella rantatörmällä. Kylärakenne näkyy yhä tien mutkassa. – Hannu Vallas 2001.

Rakennuskohteet

R3.1 Lastunen

Lastusten kartanon (aikaisemmin Lastus) päärakennus on harvinainen, eleetöntä kustavilaista klassismia edustava, rapattu hirsirakennus. Sisällä on 1800-luvulla asuneen omistajan aikaisia seinämaalauksia. Mansardikattoinen päärakennus on säilyttänyt hyvin aikakauden ilmeen. Tilalla on myös talli, meijeri, väentupa ja useita muita hirsisiä talousrakennuksia. Rakennusryhmä on merkittävä tekijä maisemassa. Lastunen kuuluu alueeseen K3.1 Lastusten kartano ja kulttuurimaisema.

Lastusten kartanon rakennusryhmä on vaikuttava kokonaisuus maisemassa. – Eija Teivas.

Sotavallan kartano on ollut ratsutila jo 1700-luvun alussa. Isännällä oli 1700-luvulla laajat maaomistukset, joihin kuuluivat Lastusten ja Innilän kartanot, neljä tilaa Lempoisista, yksi Vatsoilasta ja yksi Kuokkalasta. Augmenteina oli kolme tilaa sekä Liposta että Vatsoilasta. Sotavalta on edelleen toimiva maatila, jonka puistoksi istutettu edustuspiha ja talouspiha ovat vierekkäin harjulla vanhan Valkeakoskentien varressa. Pellot ovat eteläpuolella ja pohjoisessa Mäyhäjärvi. Kaksikerroksinen päärakennus vuodelta 1928 edustaa 1920-luvun klassismia, ja sille johtaa puukuja puiston halki. Tilan rakennuskannassa on kerrostumia 1700-luvun puolivälistä nykypäiviin. Parhaiten on edustettu 1920-luku. Rakennuksista mainittakoon leveä otsa-aitta vuodelta 1757, suuri kiviavetta, jugend-tyylinen viljamakasiini, sivurakennus vuodelta 1919, suippokattoinen 1920-luvun kellotapuli, muonamiehen mökki 1800-luvun puolivälistä ja nikkarityylinen leikkimökki. Kartanon tuulimylly on luetteloitu erikseen (R3.3). Sotavalta kuuluu olennaisesti alueeseen K3.2 Sotavallan kulttuuri- maisema.

R3.2 Sotavalta

Siivetön, mamsellimallinen tuulimylly on tärkeä maamerkki Sotavallan kulttuurimaisemassa. Peltojen keskellä sijaitseva mylly on vuorattu päreillä. Tuulimylly on nykyisin Lempäälä-Seuran hallinnassa.

R3.3 Sotavallan tuulimylly

Hirsinen huvila ilmeisesti 1900-luvun alusta sijaitsee Sotavallan kartanon pihapiirissä. Jyrkkäkattoisessa huvilassa on koko päädyn levyinen avokuisti järven puolella.

R3.4 Mäyhärinne

Sotavallan tuulimylly on avoimen alueen maamerkki. – Maarit Riitijoki.

Kaikkien kolmen Mäyhäjärven ympärillä olleen rälsstitilan päärakennukset poltettiin kansalaissodassa. Kellon nykyinen päärakennus on 1920-luvulta.– Maarit Riitijoki

- R3.5 Myyrännokka** Mäyhjärven niemessä sijaitseva tila on kuulunut Sotavallalle. Tilalla on kaksi vanhaa aittaa.
- R3.6 Kelho** Kelhon ratsutila on ollut kolmas rälssitila Mäyhjärven rannalla. Valkeakoskientien varrella olevan tilan rakennuskanta on pääosin 1900-luvun alusta. Tilan pihapiiri on sijainnut aikaisemmin nykyistä lähempänä rantaa luoteeseen päin. Kelhon päärakennus edustaa hillittyä 1920-luvun klassismia, ja siinä on hollantilaiseen tapaan ylöspäin kaartuvat räystäät. Peltoaukeat sekä Valkeakoskientien varressa että luoteispuolella ovat tärkeitä kokonaisuuden hahmottamiseksi.
- R3.7 Innilä** Innilän entinen ratsutila on sijainnut nykyisellä paikallaan Mäyhjärven rannalla viimeistään 1600-luvulla. Omistajia tunnetaan 1540-luvulta asti, niistä monet upseereita. Tilakeskus näkyy edustavasti peltojen ja laidunten keskellä olevalla kumpareella. Pihapiirissä on uudehkojen talousrakennusten lisäksi hirsinen luhtiaitta ja kaunis tiilinen talli, molemmat vuodelta 1904 ja hyvin säilyneitä, sekä ilmeisesti 1900-luvun alussa rakennettu työväen asuinrakennus. Vuonna 1918 poltetun päärakennuksen tilalle valmistui uusi vasta 1945. Pihapiirin ulkopuolella on mäkitupa 1900-luvun vaihteesta. Yhä toimivalla karjatilalla on useita perinnebiotoopiksi luokiteltuja laidunsaarekkeita.
-
- Innilän tiilisessä tallissa on 1900-luvun alun koristeellisuutta. – Maarit Riitijoki.*
-
- Kelhon koulua on laajennettu. Vanhojen koulujen pihapiiriin on aina kuulunut piharakennus. – Maarit Riitijoki.*
- R3.8 Mäyhjärvi** Mäyhjärven huvila on hirsinen ja rapattu, 1½-kerroksinen rakennus. Innilän tilan väliaikaiseksi tarkoitettu päärakennus tehtiin 1920 viereisestä huvilasta, joka oli ilmeisesti vuodelta 1907. Rakennuksessa on jugend-ajan ikkunajaotusta ja etenkin matalassa laajennusosassa 1920-luvun klassismia.
- R3.9 Innilän entinen koulu** Innilän koulu perustettiin 1921 oppivelvollisuuslain tultua voimaan. Ensimmäiset vuodet koulu toimi Itäpiirin työväentalossa, ja koulurakennus valmistui 1925. Koulu lopetettiin 1966. Edustava rakennus on ollut sittemmin taiteilijoiden käytössä mm. näyttelytilana ja nykyisin asuinrakennuksena. Valkoiseksi rapatussa, kaksikerroksisessa hirsirakennuksessa on erikoinen kattomuoto: Loivan satulakaton jatkeena on molemmissa päissä jyrkähkö lape yksikerroksisen osan päällä. Rakennus on maisemallisesti näkyvällä paikalla Valkeakoskientien varressa.
- R3.10 Kelhon koulu** Kelhon koulu on rakennettu 1920 Lippoon johtavan tien varteen korvaamaan Sotavallan koulua, joka paloi 1918. Väliajan koulu toimi Lipon kylässä. Koulun on suunnitellut silloinen Kelhon omistaja, rkm. Heikki Tiitola. Koulua on laajennettu 1958. Pihan tien puoleisella reunalla on kiviaitaa.
- R3.11 Lastusten muonamiesten mökit** Lastusten tilaan kuuluva muonamiesten kolmen asuinrakennuksen ja piharakennuksen muodostama ryhmä sijaitsee pellon reunalla metsikössä Vaihmalan johtavan tien varrella. Peiterimalaudoitettut mökit ovat vaatimattomia, pienehköjä hirsirakennuksia. Suurin mökeistä on 1800-luvulta ja sen otsalaudat ja kattokannattajien päät ovat koristeelliset. Muonamiesten mökit ovat maisemallisesti merkittävä kokonaisuus.

Niemen tila on Lastusten kartanon entinen torppa, joka muutti itsenäistyessään 1930-luvun alussa nykyiselle paikalleen. Torpan aikaisista rakennuksista siirrettiin kaksi vanhaa aittaa, savusauna ja Lastusten torpille ominainen 1900-luvun vaihteen kivinavetta. Osa rakennuksista on 1930-luvun alusta. Otsa-aitta ja mahdollisesti myös pieni aitta ovat 1700-luvulta, ja myös sauna saattaa olla parisataa vuotta vanha. Melko vapaamuotoinen pihapiiri, sen ulkopuolella sijaitsevat talousrakennukset ja viereiset, pienialaiset pellot muodostavat pientilalle tyypillisen miljöön.

Paattakaisen vanhan otsa-aitan seinät ovat auringon polttamat. – Maarit Riitijoki

Ahtialan Jutilan päärakennus on perinteinen, pitkä hirsirakennus. – Eija Teivas

Paattakainen on yksi Sarvikkaan Pietilän torpista Rautasemassa Paattakaisjärven rannalla. Torppa siirtyi isojaon seurauksena Hennerille, ja rakennukset vietiin pois. Tila ostettiin itsenäiseksi 1907. Perinteiseen rakennuskantaan kuuluvat hyvin vanha otsa-aitta, komea riihi lautarakenteisine kylkiäisineen ja neljä hirsilatoa. Päärakennus on vuodelta 1935. Pienehköt pellot levittäytyvät pihapiirin molemmin puolin Paattakaisjärven rantamaisemassa.

Jutilan tila on sijainnut nykyisellä paikallaan Ahtialan ryhmäkylässä jo sarkajaon aikaan. Rakennuskantaan kuuluu mm. talonpoikaistaloille tyypillinen, pitkä päärakennus sekä vanha vilja-aitta. Jutila on Ahtialan kylän kulttuurimaiseman oleellinen osa.

Hävältilän Pietilän tila on ollut jokseenkin samalla paikalla Ahtialan kylän vieressä jo sarkajaon aikana. Tilan edustavaan rakennuskantaan kuuluu 1900-luvun vaihteen päärakennuksen lisäksi luhtiaitta, vilja-aitta ja pihamökki.

Lastusten koulu rakennettiin 1914, ja se on kylän ensimmäinen julkinen rakennus. Hirsirakenteisessa koulussa on kaksi luokkahuonetta. Rakennuksen ulkoasu on säilynyt hyvin. Pihan pohjoisreunalla on 1998 valmistunut laajennusosa.

Lastusten rukoushuone on rakennettu talkootyöllä Frans Kuusiston johdolla 1953. Tontin lahjoitti J.G. Salonen ja puutavaraa Lastusten kartano. Rakennuksessa on juhlasalin ja keittiön lisäksi asunto. Rakennusajan ilme on säilynyt hyvin sisätilo- ja myöten.

Pietilän luhtiaitan solan pilarit ovat kauniisti veistetyt. – Maarit Riitijoki

Lastusten rukoushuone sijaitsee lähellä koulua. – Eija Teivas

R3.12 Niemi

R3.13 Paattakainen

R3.14 Jutila, Ahtiala

R3.15 Pietilä

R3.16 Lastusten koulu

R3.17 Rukoushuone

- R3.18 Joensuu** Lastusten entinen torppa sijaitsee metsän ja pellon rajalla. Pihapiirissä on 1800-luvulta peräisin olevan aitan lisäksi Lastusten torpille tyypillinen, osittain kivistä tehty navetta. Pihaa ympäröi riukuaita.
- R3.19 Pyhälän aitta** Pyhälän tilan tiiliperustalla oleva punamullattu aitta on 1900-luvun vaihteesta.
- R3.20 Paattakainen** Entinen torppa on maisemallinen kiintopiste Rautasemantien varressa. Päärakennus on rakennettu 1850-luvulla.
- R3.21 Vittanen** Vittasen torppa rakennettiin 1850-luvulla. Kahdesta aitasta toinen on luultavasti 1860-luvulta ja toinen 1800-luvun lopulta. Puron varrella olevassa vanhassa palvisaunassa on tukevat, hirsiset lauteet.
- R3.22 Ruona** Ruona on 1930-luvulla siirretty Lastusten torppa. Okrankeltainen päärakennus sijaitsee pienellä kumpareella puron rannalla. Ulkorakennuksiin kuuluu vanha aitta.
- R3.23 Välimäki** Tilan pihapiiri on 1900-luvun vaihteesta, ja siihen kuuluu mm. aitta. Päärakennus on jatkettu maisemaan sopivasti.
- R3.24 Matikainen** Tilalla on hyväkuntoinen aitta.
- R3.26 Liuttunen** Liuttusen tilan päärakennus on 1880-luvulta. Pihassa on suuria omenapuita.
- R3.27 Kuisman aitta** Kuisman aitta on siirretty Pinnanmäeltä. Aittaan on veistetty vuosiluku 1748.
- R3.28 Kausjärven aitta** Kausjärven aitta on siirretty nykyisestä leirikeskuksesta, entisestä Lastusten Kausjärven torpan pihapiiristä vieressä olevalle rantapalstalle.
- R3.29 Tervalampi** Lastusten Tervalammin torppa on ollut nykyisellä paikallaan 1700-luvulta alkaen, mahdollisesti jo isonvihan aikoihin. Otsa-aitta on ilmeisesti 1700-luvulta. Se on kalliolle rakennettuna säilynyt hyvin.
- R3.30 SEO Muovi-
huoltoasema** Lennokas ja värikäs, 1960-luvun designia edustava huoltoasema sijaitsee Helsingintien varrella lähellä Valkeakosken rajaa. Arkkitehti Matti Suurosen Gulf-ketjulle 1969 suunnittelema ja Polykemin valmistama lasikuituvahvisteinen muovihuoltoasemapari oli sarjatuotantoon tarkoitettu malli CF-200/100. Tien toisella puolella ollut huoltoaseman pienempi osa on purettu.
- R3.31 Ruohosenmaa** Entisen Lastusten torpan pihapiirissä on vanha asuinrakennus.
- R3.32 Kopola** Leukamaan tila, jolla on perinteistä rakennuskantaa luontevasti metsän ja pellon rajalla.

Muovista ja lasikuidusta Gulf-ketjulle suunniteltu huoltoasemamalli oli 1960-luvun ennakkoluulotonta designia. – Eija Teivas

Ruohosenmaa Lastusten takamailla. – Eija Teivas

Arkeologiset kohteet

Rautakautinen kuppikivi on Ahtialan kylän keskustassa. Kivessä on yksi varma kuppi ja yksi mahdollinen.

Mahdollinen rautakautinen asuinpaikka sijaitsee Ahtialan tien eteläpuolisella harjanteella sekä pellolla.

Vatsoilan suurehko, kahdeksan talon kylätontti on autoitunut, kun kylän jäljellä olleet tilat on liitetty Lastusten kartanoon. Historiallisesta muinaisjäännöksestä ei näy jälkiä maan päälle.

Kelhon kartanon rantapellolla sijaitsee mahdollinen kivikautinen asuinpaikka.

Valkeakoskentien pohjoispuolella, peltoterassilla sijaitsee kivikautinen asuinpaikka.

Hääkiven muinaisjäännökistä toinen on peltosaarekkeella. Kyseessä on ilmeisesti rautakautinen polttokenttäkalmisto. – Eija Teivas

Mahdollinen rautakautinen polttokenttäkalmisto sijaitsee pellon keskellä ympäristöstään kohoavalla peltosaarekkeella.

Perinnemaisemat

Laaja haka- ja metsälaidunalue on maisemallisesti merkittävä, ja sitä on laidunnettu yli sata vuotta. Kohde on arvokas kokonsa, edustavuutensa ja monipuolisuutensa vuoksi. Alueella kasvaa uhanalaista keväthanhikkia ja useita huomionarvoisia lajeja.

Luontokohteet

L3.1 Ahtialanjärvi

Natura 2000 -kohde, merkittävä lintujärvi

L3.2 Hiltiän jalopuumetsikkö

L3.3 Peräkulo

Natura 2000 -alue

L3.4 Toussunojan jalopuumetsikkö

Lue lisää:

– Lastusten kyläsuunnitelma 1999. Arkkitehtitoimisto Lehto Peltonen Valkama Oy.

A3.1 Mustonen I

A3.8 Jutila II

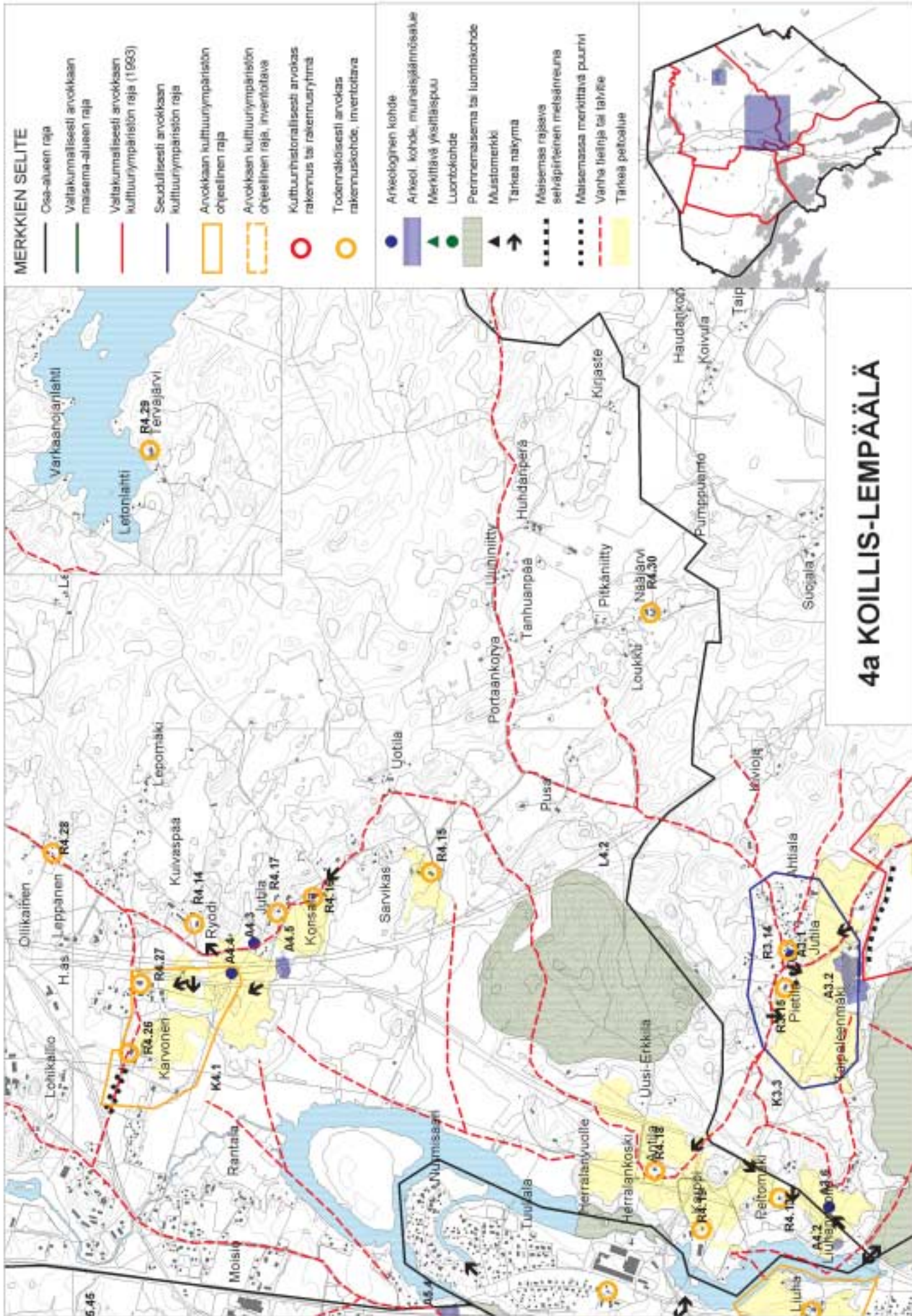
A3.3 Vatsoila II

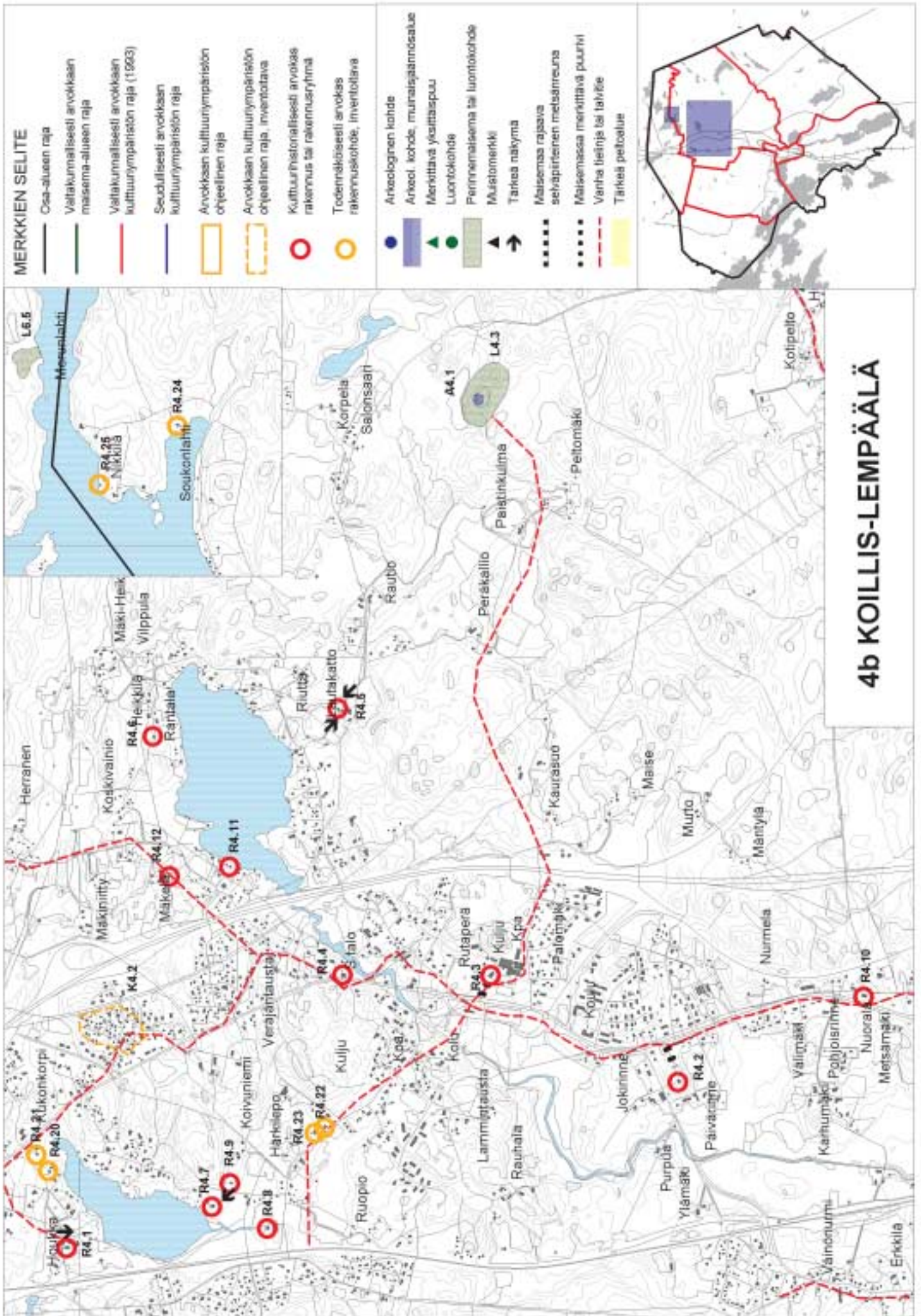
A3.4 Vanhantalonmäki II

**A3.5 Torisevan-
kulma II**

A3.6 Hääkivi 2 I

P3.1 Innilän haka

6.4 Koillis-Lempäälä

Alueen eteläraja kulkee Hääkiveltä Herralanvuoren eteläpuolitse ja edelleen Rautasemantien suuntaisesti koilliseen kunnan rajalle. Idässä on Kangasala, pohjoisessa linja rajalta Höytämönjärveen ja siitä Kiillon eteläpuolelta rautatiehen asti. Länsiraja seuraa rautatietä Kuokkalankoskeen asti, mutta tekee välillä mutkan Vanattaran ja Asemakylän länsipuolelta.

Koillis-Lempäälään kuuluu lähes koko Moisionjokilaakso ja Kulju sekä Kuivaspään, Sarvikkaan ja Maisenrannan vanhat kylät. Itäpuoli on enimmäkseen Kuljun, Kukkolan ja muiden kylien takamaita. Melko tiheästi rakennettu Lempäälän kasvuakseli eli rautatien, Tampereentien, Turuntien ja uuden moottoritien muodostama vyöhyke kulkee pohjois-eteläsuunnassa lähellä alueen länsireunaa. Helsingintie halkoo aluetta kaakko-luode-suunnassa.

Eteläosa ja Moisionjokilaakso ovat pisimpään asuttuja, viljelyyn sopivia alueita, ja niiltä tunnetaan rautakautisia asuinpaikkoja ja hautaröykkiöitä. Tampereentien tuntumaan on rakennettu jälleenrakennuskauden asuinalueita ja useita uusia asuinalueita. Tien varrella on myös seurantaloja, entisiä kauppiaita ja muita palveluita. Ympäröivät metsäalueet ovat harvaan asuttuja entisiä torppari-alueita. Uutta, suurta ostoskeskusta ollaan rakentamassa moottoritien viereen.

Alueen arvokkaat kulttuuriympäristöt ovat kartanoympäristöjä, vanhoja huviloita, seurantaloja, entisiä torppia ja mäkitupa-alue. Mukana on myös jonkin verran kantatilojen pihapiirejä sekä muinaislinna.

Kulttuurimaisemat ja arvoalueet

Lopenkartanon kulttuurimaisemaa etelästä. Ylhäällä oikealla Heikkilä, keskellä Karvonen. – Hannu Vallas 2001.

K4.1 Lopenkartanon kulttuurimaisema

Lopenkartanon kulttuurimaisema sijaitsee Kuokkalankoskien ja kuivatun Sarvikasjärven pohjoispuolella melko tasaisella savimaalla. Alueeseen kuuluvat entisen Herralan Lopenkartanon eli nykyisen Karvosen tilan ja Kuivaspään Heikkilän pihapiirit viljelymaisemineen. Tilat sijaitsevat metsikön ja etelään aukeavan, vähintään 240 vuotta viljellyn peltomaiseman rajalla, ja niiden välistä virtaa oja. Etelässä on moreenikumpare, jolla on Ryödin entinen tontti ja harvinainen puinen muuntaja. Tärkeä elementti on lännestä vanhalta maantieltä Lopenkartanolle johtava puukuja.

Väinölän alueella on runsaasti myös uutta asutusta. – Hannu Vallas 2001.

Vapaamuotoisesti ja melko tiheästi rakennettu kallioinen mäki Tampereentien varrella koostuu sekä muutamista vanhoista ja useista uudehkoista rakennuksista. Vanhimmat rakennukset ovat kooltaan melko pieniä ja ajoittuvat 1900-luvun alkuvuosikymmenille.

K4.2 Väinölän mäkkitupa-alue

Rakennuskohteet

Houkan tilan pihapiiriä. Taustalla vanha päärakennus. – Eija Teivas

Kuljun työväentalo on Tampereentien varressa. – Maarit Riitijoki.

Houkan tilan, entisen Kuokkalan Hakkarin rusthollin torpan pihapiiri on perinteisesti kolmelta sivulta rajattu ja se sijaitsee luontevasti avoimessa viljelymaimassa puustoisella kumpareella Ahostenjärven pohjoisrannalla. Vanha päärakennus on 1800-luvun lopulta ja säilyttänyt hyvin rakentamisajalleen tyypillisen perinteisen ilmeen. Myös harvinainen rivi- ja luhtiaitan muunnelma on hyvin säilynyt. Tilan yhä monipuoliseen rakennuskantaan kuuluu myös tiilinavetta ja hirsisauna.

R4.1 Houkka

Kukkolan kartanonaikaisesta pihapiiristä on jäljellä tunnusomaisia piirteitä. Päärakennukselle johtaa puukuja. Tilalla on jäljellä ennen vuotta 1914 rakennettu, tilanhoitajan asunnosta tehty ja myöhemmin muutettu entinen päärakennus, luhtiaitta vellikelloineen ja nykyisin eri tontille kuuluva kivinavetta. Tien reunassa on tiilinen puutyöverstas vuodelta 1949.

R4.2 Kukkola

Kuljun kartanolla on ollut laajat maaomistukset ja alueella merkittävä vaikutus. Kartanon päärakennuksen rakennusaikaa ei muutosten jälkeen enää voi päätellä. Tilan rakennuskantaan kuuluu mm. 1920-luvun klassismia edustava asuinrakennus, melko huonokuntoinen entinen aitta viereisellä mäellä ja tavarataloksi muutettu suuri tiilinavetta. Kartanoajasta kertoo lähinnä puukuja ja päärakennuksen symmetrinen hahmo.

R4.3 Kuljun kartano

Työväentalo on valmistunut 1908 Kuljun kartanon omistajalta vuokratulle maalle vanhan väentuvan hirsistä. Vanhan Tampereelle johtaneen maantien varrella sijaitsevaa rakennusta on useaan otteeseen muutettu ja laajennettu.

R4.4 Kuljun työväentalo

Lautakatto on entinen Kuljun kartanon torppa, jolla oli sopimus vielä 1904. Torppaan kuuluu pitkänomainen, paritupatyypinen päärakennus ja nykyisin eri tontilla sijaitseva aitta. Rakennukset ovat aivan niiden välistä kulkevan tien vieressä. Hirsipintaisen asuinrakennuksen kunto on kohtalainen tai huono. Ikkunoiden vuorilaudat ovat Puskiaisen palaneesta koulusta.

R4.5 Lautakatto

Komea, sivukatoksellinen riihi sijaitsee tien varrella. Rantalan tila on ollut pitkään kunnan omistuksessa.

R4.6 Rantalan riihi

Rantalan riihi on maalattu. Useimmiten riiket, samoin kuin laudoittamattomat aitatkin, ovat käsittelemättömiä. – Eija Teivas

Fonthenin huvila on Ahostenjärven eteläpäässä, radan varrella oleva jugend-huvila. – Maarit Riitijoki

R4.7 Perälä

Yksi Lempäälän vanhimmista huviloista on rakennettu ilmeisesti 1905. Se muistuttaa yksityiskohdiltaan suuresti Lempäälän leiripappilaa, joka valmistui pari vuotta aiemmin. Rakennus on säilynyt savupiippujaan ja kiinteätä sisustustaan myöten hyvin edustavassa jugend-asussaan. Perälän huvilasta on tehty Suomen ensimmäiset yleisradiolähetyskokeilut vuonna 1923.

R4.8 Fonthen

Yksi Ahostenjärven vanhoista huviloista tunnetaan yhden omistajansa mukaan Fonthenina. Edustava jugend-huvila on rakennettu 1900-luvun alussa, ja se sijaitsee radan varrella harvassa mäntymetsikössä. Monimuotoisen talon länsipäädyssä on kaksivärisiksi maalattu paanukoristelu. Rakennuksen jugend-ilme on säilynyt hyvin alkuperäisine ikkunoineen.

R4.9 Wüthrich

Terijoelta tuotu huvila on pystytetty Ahostenjärven tuntumaan 1920-luvulla. Huvilaa on laajennettu ja siihen on lisätty kuisti.

R4.10 Haparainen

Karjalaisen siirtoväen rakentama entinen nuorisoseurantalo on valmistunut 1955, ja se myytiin toiminnan hiivuttua 1989. Hahmo on ajalle tyypillisesti yksinkertainen ja koruttomalla vaakalaudoituksella vuorattu. Kokoontumistoiminnasta kertovat korkeat ikkunat.

R4.11 Rouhunkosken huvila

Yksi Ruotasjärven muutamasta 1900-luvun alun huvilasta. Rouhunkoski on säilyttänyt ominaispiirteensä hyvin.

R4.12 Setälän aitta

Punaiseksi maalattu, noppamainen aitta on siirretty paikalle.

R4.13 Peltomäki

Maisemallisesti tärkeä maatilan pihapiiri laitumineen sijaitsee lähellä Hääkiveä Turuntien varrella. Päärakennuksessa on 1920-luvun klassismin piirteitä. Pihapiirissä on myös tiilinavetta.

Laiduntava karja on yhä harvinaisempi näky koko maassa. Lempäälän keskustan tuntumassa Peltomäen tilalla laitumet ovat vielä käytössä. – Eija Teivas

Kuivaspään Ryödin päärakennus näkyy hyvin etelästä pellon takaa. – Eija Teivas

Kuivaspään vanha kantatila, joka on siirtynyt isojaon jälkeen nykyiselle paikalleen. Tilan päärakennus on 1920-luvulta.

R4.14 Ryödi

Entinen Rantoisten koulu on rakennettu vuonna 1900. Aluksi koulu toimi vuokrala Sarvikkaan Antilassa. Koulu ei enää toimi, ja rakennuksen ulkoasuun on tehty muutoksia.

R4.15 Rantoisten koulu

Maisenrannan vanha kantatila on edelleen vanhalla kylätontilla sarkajaon aikaisella paikallaan. Ennen järven kuivatusta ranta ulottui aivan kylään asti. Tilalla on mm. komea sementtitiilinen navetta vuodelta 1929.

R4.16 Konsala

Maisenrannan Jutila on vanha kantatila. Metsäisessä rinteessä sijaitsevassa pihapiirissä on päärakennus vuodelta 1927 ja 1900-luvun alun kivinavetta.

R4.17 Jutila

Antila on vanhalle kylätontille jäänyt Herralan kantatila.

R4.18 Antila

Vanha Herralan kantatila, joka sijaitsee lähellä Herralanvuolletta.

R4.19 Karppi

Hyvin säilynyt, punamullattu paritupa sijaitsee Houkantien itäpäässä.

R4.20 Koskinen

Tampereentien varrella sijaitseva asuintalo on 1927 tuotuja Terijoen huviloita. Talossa on jäljellä jonkin verran jugend-piirteitä.

R4.21 Rasku

Kuokkalasta 1920-30-luvulla muutettu talo Kuljussa. Taloon kuuluu komea talousrakennus.

R4.22 Tuisku

Maisenrannan Jutilan tilan kivinavetta ja päärakennus pilkottavat puuston lomasta. – Eija Teivas

Kuljun asematien varsi rakentui vähitellen aseman valmistuttua. Kuvassa Tuisku 2. – Eija Teivas.

Asuinrakennus on punamullattu ja vuoraamaton hirsirakennus, ja siinä on 1900-luvun alun piirteet. Talo sijaitsee Kuljussa.

R4.23 Tuisku 2

Entinen metsänvartijan talo 1900-luvun alusta on Carl Bengtsin Nikkilän tilan maille suunnittelema jyhkeä hirsimökki, jossa on käytetty käsittelemättömiä hirsisiä ja kokonaisia, erittäin paksuja, kuorittuja puunrunkoja avokuistin pilareina. Piharakennus on tehty samalla rakennustavalla.

R4.24 Soukan pirtti

Carl Bengtsin suunnittelema pystyhirsiaitta on tehty käsittelemättömistä, pyöreistä hirsistä, ja nurkissa on mahtavat juurakot latvapuoli alaspäin kattorakenteita tukemassa. Rakennus edustaa 1900-luvun kansallisromanttista hirsirakentamista.

R4.25 Palanderin aitta

Karvonen, osa entistä Lopenkartanoa, joka oli muodostettu useasta tilasta 1660-70-luvuilla. Tila kuuluu Herralan kylään, joka on sijainnut isojaon aikaan pari kilometriä etelämpänä. Vanhasta rakennuskannasta on jäljellä kivinavetta, joka on rakennettu 1888 ja korjattu ainakin 1918 ja 1930, sekä luhtiaitta vellikelloineen. Kartanon maat jaettiin sotien jälkeen karjalaisasutukseen. Karvonen on nykyisin hevostilana. Vanhalta maantieltä johtaa edelleen koivukuja tilan sivuitse. Tila kuuluu Lopenkartanon kulttuurimaisemaan.

R4.26 Karvonen

Soukan pirtti on harvinaisen kookkaasta puutavarasta rakennettu. Tämä oli tyypillistä juuri Carl Bengtsin suunnitelmille rakennuksille, joita on ollut useita juuri Kuljussa. – Eija Teivas

Heikkilän navetta on näkyvällä paikalla Turuntien varressa. – Eija Teivas

- SR4.27 Heikkilä** Heikkilä on Kuivaspään kylän kantatila, joka on muuttanut nykyiselle paikalleen iso-jaon jälkeen. Turkuun johtava tie 190 kulkee aivan tilan itäpuolitse. Heikkilän vuonna 1929 itse tehdyistä sementtitiilistä rakennettu, mansardikattoinen navetta on maisemallisesti tärkeällä paikalla tien varressa. Pihapiirissä on useita rakennuksia, joista talousrakennukset ovat näkyvimmillä paikoilla. Päärakennusta on muutettu.
- R4.28 Kivimäki** Kuivaspään Heikkilän entinen mäkitupa Kivimäki itsenäistyi 1920. Tilalla on pieni, punainen mökki Kuivaspääntien varrella.
- R4.29 Tervajärvi** Tervajärven tila on erotettu Lopenkartanon maista kartanon vanhalle isännälle 1932, mutta tila oli toiminut jo 1910-luvulla. Rakennuskannasta osa on rakennettu 1929 ja 1930-luvulla.
- R4.30 Nääjärvi** Nääjärven tila on ollut Lastusten kartanon vanhimpia torppia. Tilan vanha pihapiiri on jäljellä, päärakennus on uusi.

Arkeologiset kohteet

- A4.1 Pirunlinna I** Kallioisen mäen rinteillä ja päällä on louhikkoa, ja laelle on kerätty vallimaista rakennelmaa. Pohjoisreunalla olevasta siirtolohkareiden muodostamasta luolamaisesta syvennyksestä on löytynyt piinuolenkärkiä. Paikka on ilmeisesti muinaislinna.
- A4.2 Hääkivi 1 II** Rautakautinen asuinpaikka sijaitsee entisellä peltoterassilla ja sen pohjoispuolella isojen kivien kohdalla.
- A4.3 Ryödi I** Rautakautinen röykkiö sijaitsee pienen kallioisen mäen eteläpuolella.
- A4.4 Ryödin vanha tontti II** Kuivaspään Ryödin entisellä tontilla teiden välisellä peltosaarekkeella on rautakautinen hautaröykkiö.
- A4.5 Naarankalmanmäki II** Kohteessa on ollut talonjäänteitä sekä pronssi- ja rautakautisia röykkiöitä, mutta tutkittu osa on tuhoutunut moottoritietä rakennettaessa. Osa kohteesta on tutkimatta. Rautakautista kiveystä on jäljellä siirtolohkareen juurella. Paikalta on myös kivikauden vasarakirveskulttuuriin liittyviä löytöjä.

Luontokohteet

L4.1 Siisjärvenkukkula

Arvokas kallioalue

L4.2 Herralanvuori

Arvokas kallioalue

L4.3 Pirunlinna

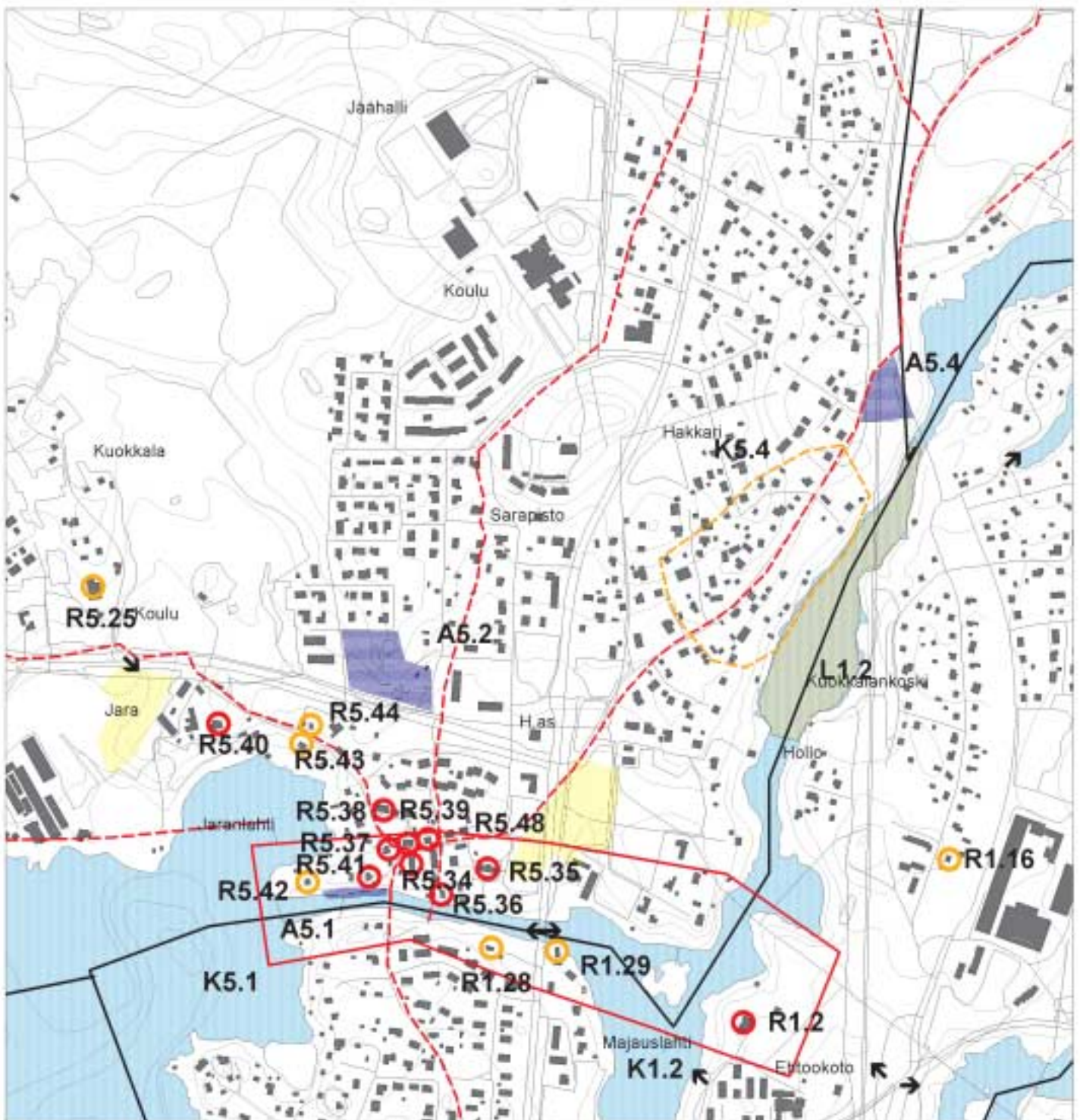
Arvokas kallioalue

L4.4 Merunojan jalkopuumetsikkö

L4.5 Tervajärven jalopuumetsikkö

Lue lisää:

- Kuivaspään kyläsuunnitelma. 2002.
- Mäkelä, Ritva, Kuljun villit ja viisaat. Vammala 2003.
- Mäkelä, Vilhelmiina, Pläsitorilta liikekaupunkiin: Kuivaspään, Maisenrannan, Sarvikkaan ja Herralan kylähistoria. Kuivaspään ja ympäristön kyläyhdistys. 2005.

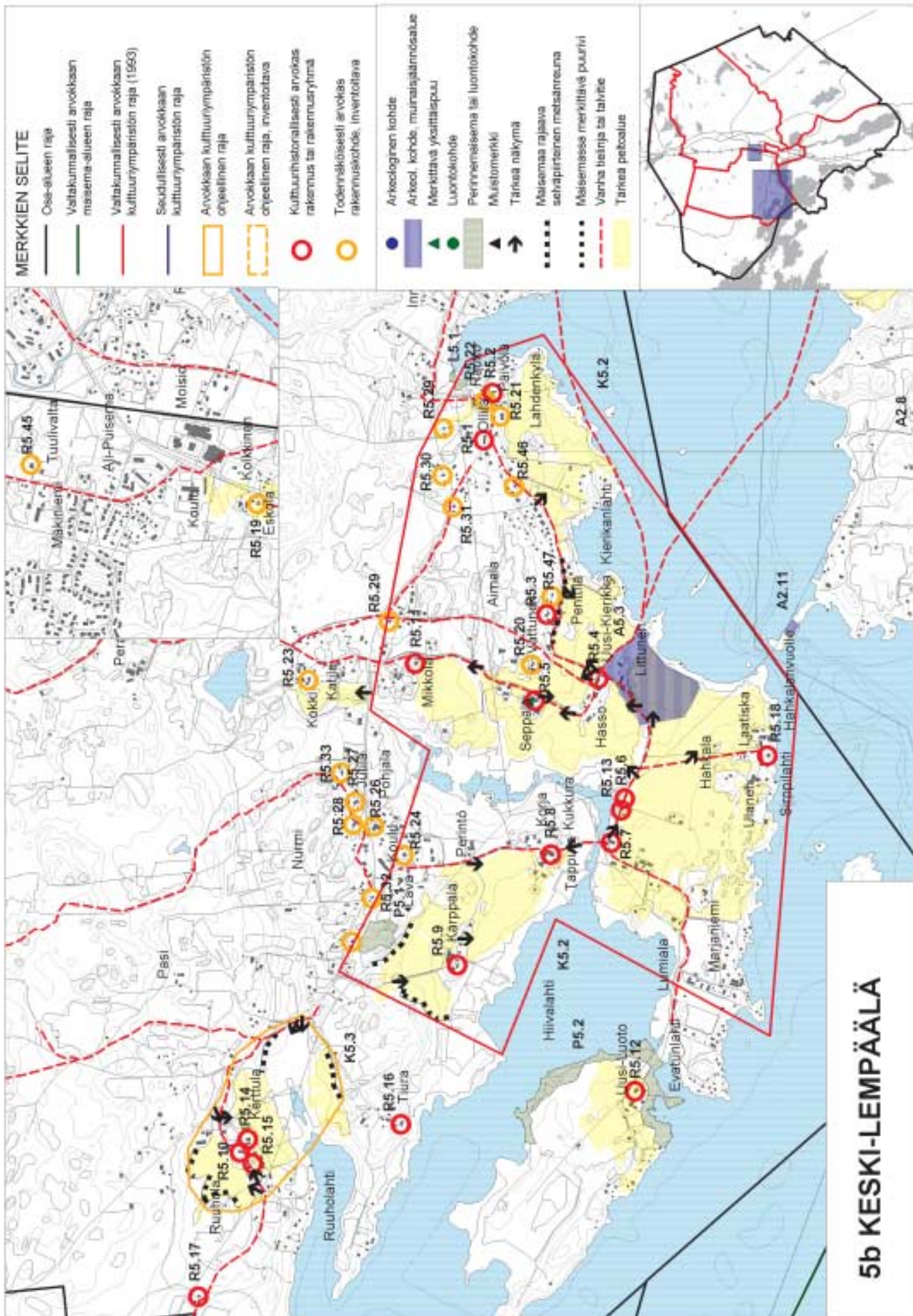
MERKKIEN SELITE

- Osa-alueen raja
- Valtakunnallisesti arvokkaan maisema-alueen raja
- Valtakunnallisesti arvokkaan kulttuuriympäristön raja (1993)
- Seudullisesti arvokkaan kulttuuriympäristön raja
- Arvokkaan kulttuuriympäristön ohjeellinen raja
- Arvokkaan kulttuuriympäristön ohjeellinen raja, inventoitava
- Kulttuurihistoriallisesti arvokas rakennus tai rakennusryhmä
- Todennäköisesti arvokas rakennuskohde, inventoitava

5a KESKI-LEMPÄÄLÄ

- Arkeologinen kohde
- Arkeol. kohde, muinaisjäännösalue
- Merkittävä yksittäispuu
- Luontokohde
- Perinnemaisema tai luontokohde
- Muistomerkki
- Tärkeä näkymä
- Maisemaa rajaava selväpiirteinen metsänreuna
- Maisemassa merkittävä puurivi
- Vanha tietinja tai salviaie
- Tärkeä peltoalue

6.5 Keski-Lempäälä

Keski-Lempäälään kuuluvat alueet, joiden rajana ovat etelässä Kuokkalankoski, Kirkkojärvi ja Toutonen ja idässä Tampereentie. Lännessä raja kulkee Mäyriän kohdalta pohjoiseen ja pohjoisessa Kuljun koulun vaiheilla, josta se kääntyy etelään.

Viistosti alueen poikki Aimalasta Säijän suuntaan kulkee melko huomaamaton harjujakso, jonka tuntumassa on jälkiä asumisesta aina kivikaudelta ja rautakaudelta asti. Loivasti kumpuilevat savimaat eteläosassa järvien rannoilla ovat jo keskiajalla tunnettujen talonpoikaiskylien rintamaita, ja karut pohjoisosat lukuisien kylien takamaita, joiden hyvin harva asutus on peräisin pääosin vanhoista torpista. Alueen kaakkois- ja itäosat lähellä keskustaa ovat tiheää, uudehkoa omakotiasutusta, jonka seassa on paikoin kerrostumia niin vanhoista tiloista, huvila-asutuksesta kuin jälleenrakennuskaudestakin. Itäosassa kulkee vanha Tampereentie pohjoiseen ja koko alueen läpi uudehko Pirkkalantie. Lahdenkyläntie ja Vanha Rantatie kiertelevät kylien kautta lähempänä rantaa.

Alueen arvokkaita kulttuuriympäristöjä ovat eteläosan perinteiset viljelymaisemat vanhoine maataloineen ja perinnemaisemineen, liikenteen, kaupan ja asutushistorian kannalta tärkeä Kuokkalan entinen kyläkeskus, vanha huvila-alue ja tiemaisema sekä monet yksittäiset mökit ja tilat.

Kuokkalankosken kulttuurimaisema. – Hannu Vallas 2001.

Kulttuurimaisemat ja arvoalueet

K5.1 Kuokkalan- kosken kulttuuri- maisema RKY 1993

Lempäälän keskustan tuntumassa olevaan kulttuurimaisemaan kuuluu Kuokkalankoski rantoineen, katkelma vanhaa maantietä ja jo keskiajalta tunnetun Kuokkalan kylän ja entisen kirkkoherran pappilan miljööt. Entinen Tammerkoscalle johtanut maantie oli myös muinainen hiidentie, joten alue on ollut tärkeä liikenteellinen solmukohta satoja vuosia. Kuokkalan kylässä tiedetään sovitellun Daavidin kapinaa 1439 ja valtakunnan mahtimiesten myllyriitoja lempääläläisten kanssa 1455. Kylä on ollut suuri ja tiheästi rakennettu. Osa Lempäälän varhaisimmista kaupoista ja verstaista toimi Kuokkalassa. Kylän vaiheista kertovat edelleen liikerakennus 1900-luvun alusta, ajokalupaja ja sepän asunto, vanha Hakkarin rustholli sekä hyvin säilynyt Ollilan tilan pihapiiri. Alueen merkityksen hahmottamisen kannalta oleellinen tieyhteys kosken yli on katkaistu 1943, ja jäljelle jäivät 1859 rakennetun sillan kivipilarit. Osa rakennuskannasta on museona. Kuokkalankoski on rauhoitettu koskiensuojelulain nojalla ja rantojen entiset myllynpaikat muinaismuistolailla.

Kuokkalankosken kulttuurimaisema on maisemakokonaisuus, jolla on asutus-, liikenne-, rakennus- ja teollisuushistoriallisia sekä luontoarvoja.

Aimalan-Nurmen kulttuurimaiseman poikki kulkee harju saaren ja niemen kautta. Ensimmäinen kirkko lienee rakennettu Aimalaan sorapohjalle. – Hannu Vallas 2001.

Kulttuurimaisema koostuu Lempäälän vanhimpiin kuuluvista kylistä perinteisine rakennuksineen, kauniista Kirkkojärven ja Toutosen rantaan viettävistä viljelymaisemista ja niiden kivikautisista asuinpaikoista. Lempäälän ensimmäisen kirkon kerrotaan olleen Aimalassa. Alueeseen kuuluu Lahdenkylän, Aimalan, Lumialan, Hahkalan, Kärppälän, Korkeamäen ja Jokipohjan kylien useita edustavia talonpoikaistiloja, jotka sijaitsevat näyttävästi kummuilla ja metsänreunoissa. Vähäinen kasvillisuus pihapiirien ympärillä on vanhan viljelymaiseman avoimuutta korostava piirre. Lahdenkylä ja Hahkala ovat säilyttäneet tiiviin ryhmäkylän luonteensa. Pirkkalantien varressa on useita käsityöläis- ja mäkitupia. Alueen poikki kulkee harjujakso melko huomaamattomana, ja metsää kasvavat moreenikummut tekevät maisemasta vaihtelevan. Rannat ovat säilyneet melko hyvin avoimina.

K5.2 Aimalan-Nurmen kulttuurimaisema RKY 1993

Ruuholan kylän kolmen tilan rakennukset sijaitsevat lähekkäin peltorinteellä Vanhan Rantatien ja Pirkkalantien risteyksessä. Kylä näkyy kaakkoon viettävien peltojen yli. Varsinkin Antilan ja Kerttulan tiloilla on hyvin säilynyttä, perinteistä rakennuskantaa. Tien vieressä olevat rakennukset antavat kylänraitille tiiviin tunnun.

K5.3 Ruuholan kulttuurimaisema

Ruuholan kylä näkyy rinteiden päällä. – Eija Teivas.

Hakkarintien huvilat. – Hannu Vallas 2001.

K5.4 Hakkarintien huvilat

Vanhan Tampereelle johtaneen maantien varteen Kuokkalankosken rannalle 1910- ja 1920-luvuilla kasvanut huvila-alue, jossa on todennäköisesti myös käsityöläis- ja mäkitupa-asutusta. Vanhasta maantiestä kertovat matalat kiviaidat ja portinpylväät loivasti kaartelevan soratien varrella.

Rakennuskohteet

R5.1 Ollila

Ollila on Lahdenkylän vanha kantatila, jonka tilakeskus on isojaon aikaisella paikallaan. Hyvin säilynyt, parituvasta muunneltu päärakennus ja riviaitta kuvastavat hyvin perinteistä talonpoikaista rakennustapaa. Pitkässä, vuoraamattomassa päärakennuksessa on kaksi eri aikaan rakennettua kuistia. Vanhin osa on 1850-luvulta. Tila kuuluu Aimalan-Nurmen kulttuurimaisemaan.

R5.2 Päivölä

Päivölä on yksi Lahdenkylän vanhoista tiloista. Tilan pihapiirissä on vanha riviaitta mahdollisesti 1700-luvulta ja päärakennus, jossa on mutterikuisti. Yhdessä Raukon ja Alasen ja läheisen Ollilan tilan kanssa ne muodostavat ryhmäkylän, joka on sarkajaon aikaisella paikallaan.

R5.3 Penttilä

Aimalan Penttilä sijaitsee Aimalan-Nurmen kulttuurimaisemassa peltojen ja metsän rajalla, vanhan tien varrella. Monipuoliseen ja sopusointuiseen, käsittelemättömistä hirsistä rakennettuun rakennuskantaan kuuluu mm. kolme asuinrakennusta, navetta, aittoja ja sauna. Tila on siirtynyt paikalle isojaon jälkeen, ja se kuuluu Aimalan-Nurmen kulttuurimaiseimaan.

Lahdenkylän Ollila on hyvä esimerkki helposti laajennettavasta rakennustyyppistä, parituvasta. – Maarit Riitijoki.

Kierikan pihapiiri edustaa komeasti perinteistä rakennustapaa. – Eija Teivas

Yksi Aimalan edustavimmista kantatiloista sijaitsee edelleen vanhalla kylätontilla sarkajaon aikaisella paikallaan. Pihapiirin hyvin säilyneet, perinteiset maatilarakennukset rajaavat tiiviisti vain yhdeltä nurkalta avoimen pihapiirin ja näkyvät kauas avoimessa Aimalan-Nurmen kulttuurimaisemassa. Erityisen tärkeitä ovat molemmat vanhat päärakennukset, riviaitta, hirsinen talousrakennus ja pihapiirin ulkopuolelta vilja-aitta vuodelta 1800. Tilan nimi on nykyisin Uusi-Kierikka.

R5.4 Kierikka

Aimalan kylän talo on yksi harvoista, neljältä sivulta tiiviisti rajatuista pihapiireistä Lempäälässä. Tila on ollut nykyisellä paikallaan viimeistään isojaon päättyessä 1800-luvun puolella. Pihapiirin kannalta tärkeitä ovat vanha päärakennus, riviaitta ja puinen navetta sekä suuri pihakuusi. Ulkopuolella on vilja-aitta. Rakennusryhmä on avoimen viljelymaiseman keskellä tärkeä osa Aimalan-Nurmen kulttuurimaisemaa.

R5.5 Seppälä

Käyrän tilan entinen heinälato Nurkkilassa on maisemassa maamerkinä. Hyvin säilynyt hirsilato on harvinaista, alaosastaan sisäänpäin kaartuvaa mallia eli ns. illo.

R5.6 Käyrän lato

Nurmenkulman kansakoulu aloitti toimintansa Nurkkisen talossa 1892, ja oma koulutalo valmistui sen viereen 1896. Koulu toimi tiloissa vuoteen 1958. Rakennus on edelleen tunnistettaviksi vanhaksi puukouluksi, jossa on luokkahuoneen suuret ikkunat. Ulkoasun uusrenessanssipiirteet ovat melko hyvin säilyneet. Koulun pihapiirissä on myös Nurkkisen talon aikainen kellari.

R5.7 Nurmen entinen koulu

Nurmen entisestä koulusta näkee yhä alkuperäisen käyttötarkoituksen. – Maarit Riitijoki.

Tappuran vanhat rakennukset reunustavat tietä. – Eija Teivas

Korkeamäen kylän kantatilan rakennukset ovat Nurkkilantien varrella sarkajaon aikaisella paikallaan. Vanha päärakennus ja riihi ovat ilmeisesti 1700-luvulta, lisäksi pihapiirissä on aitta-asuinrakennus ja hirsinen navetta. Uudehkoja ovat nykyisen päärakennuksen lisäksi lukuisat saharakennukset. Tietä rajaavat vanhat rakennukset ovat maiseman kannalta tärkeimmät. Tila kuuluu Aimalan-Nurmen kulttuurimaisemaan.

R5.8 Tappura

Kärppälä on entinen rustholli, jonka kiinteä rakennusryhmä sijaitsee viljelymaiseman keskellä Toutosen Hiivalahden rantamaisemassa. Kärppälä on ollut käräjätalona 1700-luvulla, kun sitä omisti vouti. Miespiha rajautuu neljältä sivulta. Siihen kuuluu kaksi päärakennusta, molemmat 1880-luvulta, riviaitta 1900-luvun alusta ja navetta. Pihapiirin ulkopuolella on leveä otsa-aitta, jonka kerrotaan olevan 1700-luvun alusta. Tila kuuluu Aimalan-Nurmen kulttuurimaisemaan.

R5.9 Kärppälä

Ruuholan kylän kantatila Antila sijaitsee Pirkkalantien ja Vanhan Rantatien risteyksessä. Pihapiirin kaksi päärakennusta ovat pihan puolelta hyvin säilyneet. Muuta perinteistä talonpoikaista rakentamista edustavat otsa-aitta ja hirsirunkoinen peruna-kuoppa. Tila kuuluu Ruuholan kulttuurimaisemaan.

R5.10 Antila

Antilan pihapiiri on edustava esimerkki talonpoikaistilan perinteisestä rakennustavasta. – Maarit Riitijoki.

Vellikellot ovat usein aittojen katoilla, kuten Luodossakin. – Maarit Riitijoki.

R5.11 Mikkola

Aimalan Mikkola on vanha kantatila, jolla on ollut kievari 1700-luvulla. Väljästi rajautuvaan pihapiiriin kuuluu mm. vaarinpirtti, hirsinen navetta aitta vuodelta 1917 ja aitta. Pihapiirin ulkopuolella on riihi. Riihen sanotaan olevan vuodelta 1709 ja aitan 1700-luvulta. Tila kuuluu Aimalan-Nurmen kulttuurimaisemaan.

R5.12 Luoto

Lumialan kylän Luodon tila on ollut samalla paikalla viimeistään 1600-luvulla. Luotoa pidetään Aimalan kirkon aikaisena pappilana. Tilalla on edustavaa rakennuskantaa 1900-luvun alkupuolelta: 1920-luvun päärakennus, riviaitta vellikelloineen, kivi-navetta, hillitysti jugend-piirteinen syytinkirakennus ja ympärillä perinnemaisemiksi luokiteltuja rantalaitumia. Tilan asemaa korostaa korkeaksi kasvanut kuusikuja, joka johtaa pihaan idästä tullessa.

R5.13 Nummela

Koristeellista uusrenessanssia edustava asuinrakennus on lähellä Nurmen vanhaa koulua Aimalan-Nurmen kulttuurimaisemassa. Rakennukset ovat huonokuntoiset.

R5.14 Kerttula

Ruuholan Kerttulan kantatilan rakennuskanta edustaa perinteistä, talonpoikaista rakentamista 1800-luvun aittoineen, harvinaisine paririihineen ja 1920-luvun riviaittoineen, saunoineen ja mäkitupineen. Rakennuskanta reunustaa Ruuholan isojaon aikaisen ryhmäkylän raittia, ja on sen olennainen osa. Tila kuuluu Ruuholan kulttuurimaisemaan.

R5.15 Annala (Mikkola)

Ruuholan kylän vanha kantatila sijaitsee Vanhan rantatien varrella kahden muun tilan vieressä. Tien laidassa on pystyhirsinen, rapattu viljamakasiini vuodelta 1937. Rakennuskannasta suurin osa on rakennettu viimeisten 30 vuoden aikana. Tila on osa Ruuholan kulttuurimaisemaa.

R5.16 Tiura

Tiuran tila on entinen luutnantin puustelli, joka sijaitsee Toutosen korkealla rantatörmällä. Rakennuskanta on monipuolista, ja siihen kuuluu mm. päärakennus ja kaunis luhtiaitta. Tiuran erikoisuus on, että rakennukset ovat aina sijainneet metsässä erillään viljelmistä. Päärakennuksen eteläpuoleinen rinne on yhä käytössä olevaa laidunta.

Pystyhirsistä tehty ja rapattu makasiini Ruuholan Annalassa, joka tunnetaan paremmin nimellä Mikkola. – Maarit Riitijoki

Taloussrakennukset hallitsevat Puntalan pihapiiriä länneestä tullessa. – Eija Teivas

Tiuran maista erotettu Puntala sijaitsee Vanhan rantatien varressa. Pihapiirissä, aivan tien varressa on muualta tuotu vanha kaksihuoneinen riviaitta. Muu rakennuskanta on pientilalle tyypillisiä hirsirakennuksia.

R5.17 Puntala

Hahkalan kylän Ulan tilalla on jäljellä vanhan parin rakennukseksi 1918 tehty hirsirakennus. Pihassa on myös riviaitta ja kaksi noppamaista aittaa, jotka eivät enää kuulu tilaan. Hahkalan kylä on tiivis kokonaisuus.

R5.18 Ula

Eskolan tila on Moisiossa, Tampereentien varrella oleva harmaiden rakennusten ryhmä. Eskola ja viereinen Kolkkinen muuttivat Kuokkalan kylästä isojaon jälkeen.

R5.19 Eskola

Yksi Aimalan kantatiloista. Tilan hirsirakennukset ovat vuoraamattomia. Pihapiiristä purettiin navetta kesällä 2005.

R5.20 Vatunen

Yksi Lahdenkylän vanhoista kantatiloista sarkajaon aikaisella paikallaan. Tila on Raukon ja Päivölän ohella tärkeä osa Lahdenkylän ryhmäkylää Aimalan-Nurmen kulttuurimaisemassa.

R5.21 Alanen

Rauko on yksi Lahdenkylän ryhmäkylän kantatiloista, joka on yhä jokseenkin sarkajaon aikaisella paikallaan. Väljästi neljältä sivulta rajautuvassa pihapiirissä on komea, perinteinen pitkä päärakennus, tiilinavetta, tiilinen makasiini sekä aitta. Lahdenkyläntie on kulkenut tilan pihan kautta 2000-luvulle asti, jolloin tie oikaistiin kulkemaan pihan länsipuolitse. Tila kuuluu Aimalan-Nurmen kulttuurimaiseimaan.

R5.22 Rauko

Lahdenkyläntie kulkee nykyisin Raukon tilan länsipuolelta. – Eija Teivas

Kokin tilan aitta ja vanha päärakennus näkyvät pellon yli Pirkkalantielle. – Maarit Riitijoki

Jokipohjan Kokki on muuttanut isojaon jälkeen nykyiselle paikalleen. Tilaan kuuluu mm. vanha päärakennus ja aitta.

R5.23 Kokki

Nurmen rukoushuone tehtiin 1923. Rakennuksessa on jyrkähkö aumattu peltikatto, jonka harjalla on ikkuna. Rukoushuone on Lempäälän ensimmäinen seurakunnallinen rakennus kirkonkylän ulkopuolella.

R5.24 Nurmen rukoushuone

Kuokkalan koulu on Lempäälän vanhimpia, ja se valmistui 1907. Rahat tonttia varten saatiin lahjoituksena Hollon sahan omistajalta Ahlström Oy:ltä. Osasta rakennusta on yhä tunnistettavissa rakennusajan ilme.

R5.25 Kuokkalan koulu

Jokipohjan kylän vanhalla kantatilalla on 1901 rakennettu kivinavetta näkyvällä paikalla Pirkkalantien varrella lähellä Nurmen koulua. Navetan ikkuna-aukoissa on loivat kaariholvit.

R5.26 Markkula

Jutilan päärakennus on tyypillinen maatalan paritupapohjainen asuinrakennus. – Eija Teivas

Kuokkalan Ollilan päärakennus rajaa kolmen Aleksanterin aukiota itäreunalta. – Eija Teivas.

- R5.27 Jutila** Jutila on Pirkkalantien varressa oleva Jokipohjan kylän vanha tila, jonka neliömäisessä pihapiirissä on perinteinen, pitkänomainen päärakennus ja kahdella sivulla talusrakennuksia.
- R5.28 Tupala** Tupala on Jokipohjan kylän talo, jonka perinteinen, pitkänomainen päärakennus on säilynyt ilmeeltään hyvin ajankohtansa asussa.
- R5.29 Pöyrylä** Pieni, punainen tupa Lahdenkyläntien risteyksessä on yksi Pirkkalantien varren kärsityöläis- ja mäkituvista.
- R5.30 Kivimäki** Pirkkalantien varrelle oleva mökki kuuluu alueen vanhaan rakennuskantaan.
- R5.31 Kuusela** Hyvin säilynyt mökki on yksi lukuisista pienistä asuinrakennuksista Pirkkalantien varrella.
- R5.32 Haavisto** Vanha, pieni tupa piharakennuksineen Nurmen lavan vieressä on hyvin säilynyt.
- R5.33 Potila** Jokipohjan kylässä sijaitseva vanha, punamullattu asuinrakennus on näyttävällä paikalla mäellä.
- R5.34 Kuokkalan Ollila** Kuokkalan kylän sydämessä sijaitseva vanha kantatila, joka edustaa Kuokkalan kylän talonpoikaista rakentamistapaa. Hyvin säilyneessä, tiiviissä pihapiirissä on päärakennus 1800-luvun puolivälistä, navetta, hirsinen puoti ja kaunis vanha vilja-aitta. Päärakennuksessa on toiminut tilapäisesti sairaala, koulu ja kutomakoulu. Tila on oleellinen osa Kuokkalan kulttuurialuetta.
- R5.35 Hakkari** Hakkari on Kuokkalan kylän kantatila, joka mainitaan jo 1540-luvulla. Tilasta tuli Eskolan kanssa rustholli, ja se sai kestikievarioikeudet 1700-luvulla. Päärakennus 1800-luvun alusta edustaa Lempäälässä harvinaista, aitoa empiretyyliä. Entisen rusthollin sivurakennukset on purettu, mutta hyvin säilynyt ja restauroitu päärakennus ja muutama talusrakennus ovat tärkeä osa Kuokkalankosken kulttuurimaisemaa.

Hakkarin päärakennuksen juhlallista symmetriaa korosti ennen kaksi sivurakennusta, nyt puukuja ja kiertopiha. – Eija Teivas.

Pirttimäen rakennus aukion päätteenä on tärkeä katutilan muodostaja Kuokkalassa. – Eija Teivas

Kuokkalankosken rannalla oleva 1920-luvun asussa säilynyt Eskolan sauna-pesutupa on tärkeä osa tiivistä Kuokkalan kylää. Yläkerrassa on ollut piikojen ja renkien asuntoja.

R5.36 Koskela

Sotien jälkeen rakennettu kaksikerroksinen, puinen asuintalo rajaa yhden sivun kolmen Aleksanterin aukiosta ja on päätepiirteenä Kuokkalantien mutkassa sekä idästä että luoteesta tullessa. Osa talosta on Tuiskun päärakennuksen entistä pakaria.

R5.37 Pirttimäki

Koskisen ajokalupaja ja parturimuseo kuuluvat Kuokkalan Museoraittiin. Ajokalupaja on rakennettu 1910, ja se on ollut Hämeen huomattavimpia ajokalutehtaita. Pajan sisustus ja laitteet kertovat vaiheesta, jossa työn koneellistui. Pajan sepän asuintalo on mahdollisesti vuodelta 1890. Talossa on toiminut kauppa ja parturi, ja vuodesta 1981 siinä on ollut parturimuseo. Pihassa on myös aitta ja Kuljusta siirretty Puske-
man Kustaan tölli, vanha parituvaksi laajennettu itsellisen savutupa, joka ei ennen olisi voinut olla ryhmäkylässä.

R5.38 Ajokalupaja

Kuokkalan Museoraittiin kuuluva Eskolan kauppa on valmistunut 1902, ja se edustaa Lempäälän vanhinta liikerakentamista. Tontilla on lisäksi puinen navetta ja makasiini, molemmat 1920-luvulta. Kaupan ulkoasu on lähinnä nikkarityyliä, ja se on säilynyt harjakoristeita myöten hyvin. Kaupasta tehtiin museo 1981.

R5.39 Kauppamuseo

Kuokkalan kylän kantatila Jara sijaitsee Kirkkojärven rannalla mäellä isojaon jälkeisellä paikallaan. Tilalla on mm. 1700-luvun aitta sekä hirsinavetta ja talli 1890-luvun lopulta. Edelleen maataloutta harjoittavalla tilalla on ympärillään pelto- ja laidunmaisemaa.

R5.40 Jara

Jaran talli on Kuokkalantien länsipään porttina. – Eija Teivas

Funktionalismin edustajia on Lempäälässä hyvin vähän. – Eija Teivas.

Kuokkalan kylässä oleva asuintalo on ollut paikallaan jo 1900-luvun alussa. Talon vierestä kulkee viereiselle huvilalle kivillä pengerrytty tie. Tien itäpää kuului ennen 1800-luvun puoliväliä maantiehen, joka johti viimeistä edelliselle sillalle.

R5.41 Soramäki

Kuokkalan mylläreiden aikanaan asuttamalla niemellä sijaitseva huvila on rakennettu 1920. Alueelle on istutettu kaikki Suomessa esiintyvät lehtipuulajit.

R5.42 Koskenniemi

Lempäälässä harvinainen, puhtaasti funktionalistinen asuinrakennus Ojamäki sijaitsee Kuokkalantien varrella. Sileät rappauspinnat kuuluvat ajan ilmeeseen.

R5.43 Ojamäki

Nuijala on yksi Kuokkalantien mökeistä. Paikalla on asunut suutari, ja nykyinen asuinrakennus on rakennettu 1945 suutarin mökin hirsistä. Pihassa on myös sauna.

R5.44 Nuijala

Tilan kaksi erikoisen mallista kuivuria sijaitsevat näkyvästi avoimen rinnepellon reunalla Vanattarantien varrella. Tila on kuulunut kauppias Aleksanteri Eskolalle.

R5.45 Tuulivalta

Lahdenkyläntien varrella oleva mökki on säilynyt hyvin 1900-luvun alun asussa. Rakennus lisää monipuolisuutta Aimalan-Nurmen talonpoikaistilojen hallitsemaan maisemaan.

R5.46 Kuusisto

Aimalan Penttilän vieressä sijaitseva huvila on todennäköisesti 1900-luvun alkupuolelta.

R5.47 Kivimäki

R5.48 Sakkola- museo

Kuokkalan kylän Vanha-Erkkilän talo purettiin uusjaossa, ja tontille tehtiin päärakennuksen hirsistä jälleenrakennuskauden talo vuonna 1945. Sakkola-säätiö perusti siihen museon v. 2000. Rakennus on tärkeä osa Kuokkalantien miljöötä.

Arkeologiset kohteet

A5.1 Kuokkalan myllypaikka II

Historiallisen ajan muinaisjäännös. Kosken pohjoisrannalla on useita kivirakenteita, jotka ovat peräisin paikalla eri aikoina sijainneista kivetyistä rantapenkereistä, vesimyllyistä ja muista rakennuksista. Kosken varrella on sijainnut myllyjä ainakin 1440-luvulta lähtien.

A5.2 Sarapiston- mäki II

Pirkkalantien pohjoispuolella, avokallioisella mäellä sijaitsee viikinkiaikainen polttokalmisto ja asuinpaikka.

Sarapistonmäkeä hoidetaan laiduntamalla kuten monia perinnemaisemiakin. Sarapistossa hoitajina ovat lampaat. – Eija Teivas

Nurmen muhkea katajaketo on Lempäälän edustavimpia. – Eija Teivas

A5.3 Aimalan- kangas II

Loivasti järveen viettävällä pellolla ja tienpientareella sijaitsee kivikautinen asuinpaikka ja kalmisto. Paikalta on myös rautakautisia löytöjä.

A5.4 Kuokkalan- koski II

Mäellä on yksitoista rautakautista rökkiötä, joista kaksi ajoitettua on kansainvaellusajalta. Kohde on täysin tuhoutunut.

Perinnemaisemat

P5.1 Nurmen ka- tajaketo M-

Katajakedossa on paljon tiheässä kasvavia pylväskatajia maisemallisesti kauniilla paikalla. Kohteen arvo perustuu myös edustavuuteen, harvinaisuuteen ja erikoisuuteen. Uhanalainen laji on keväthanhikki ja huomionarvoisia lajeja on muutama.

P5.2 Luodon lai- tumet P

Luodon tilan rantoja kiertävällä ranta-alueella laidunnetaan lihakarjaa, hevosia ja lampaita. Perinnemaisematyypit ovat haka, niitty ja metsälaidun. Huomionarvoinen laji on kevätesikko.

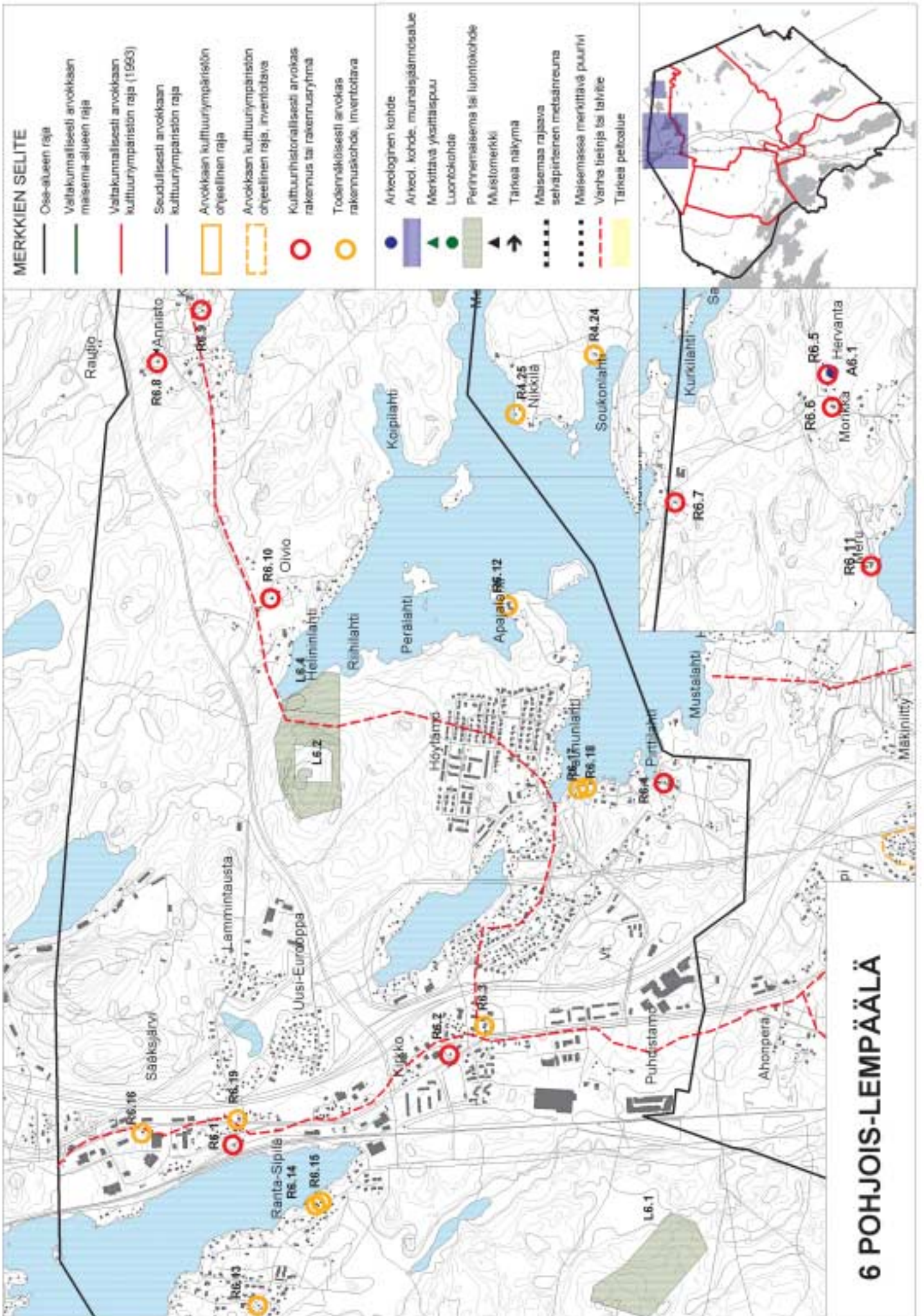
Luontokohteet

L5.1 Sillanojan- lahden jalopuu- metsikkö

Luonnontilaiseen verrattava metsikkö, jossa kasvaa vanhoja, järeitä kynäjalavia rantavyöhykkeellä sekä vaahteroita rinteessä.

Lue lisää:

- Grönlund, Irma, Nurmen koulu 1890-1990. Lempäälän kunta, 1990.
- Hietämäki, Mari, Rakennuskaavan muuttaminen arvokkaan ympäristö säilyttämiseksi – esimerkkinä Lempäälän kunnan Kuokkalan kylä. Diplomityö TKK 1982.
- Kuokkalankosken kulttuurialue. Kuokkalankosken kulttuuriympäristön hoito- ja kehittämissuunnitelma. Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen Ky, Tampere 2005.
- Mäkelä, Ritva, Myllyjen ja museoiden Kuokkala. Vammala 2005.

6.6 Pohjois-Lempäälä

Lempäälän ja Tampereen rajalle sijoittuvaan alueeseen kuuluvat Sääksjärvi ja Hervannan Lempäälän puoleiset osat. Etelässä raja kulkee Höytämönjärven poikki. Metsäinen ja kivikkoisen maasto, korkeat Vuoresvuori ja Lehtivuori sekä pienet metsäjärvet ovat alueelle tyypillisiä. Arvokkaita luontokohteita on useita. Alueen halkaisee pohjois-eteläsuunnassa ryhmä rinnakkain kulkevia väyliä: vanha maantie, moottoritie ja rautatie. Alue oli 1700-luvun lopulta 1900-luvulle asti karua ja muutamien torppien harvaan asuttamaa takamaata. Rautatie, maantie ja Tampereen läheisyys ovat Vuoreksen sotilasalueen ohella synnyttäneet nauha-kaupungin pohjoisen ääripään, asuin- ja teollisuusalueen, jonka ilme on enimmäkseen viimeisten viiden vuosikymmenen ajalta. Huvilat yleistyivät Sääksjärven ja Höytämön rannoilla 1920-luvulta alkaen. Arvokkaat kulttuuriympäristöt liittyvät rautatieasemaan, kouluun, paloasemaan, huviloihin ja entisiin torppiin.

Rakennuskohteet

Sääksjärven asema on rakennettu vasta kolmisenkymmentä vuotta radan valmistumisen jälkeen. – Eija Teivas.

Sääksjärven-Kuljun VPK. Autotallit ovat erikseen. – Eija Teivas

- R6.1 Sääksjärven asema** Asema on suhteellisen harvinainen 1900-luvun alun asematyyppi. Odotushuone on matalahko lisäke 1½-kerroksisen rakennuksen päädyssä. Asemarakennuksen piirteet ovat ovia lukuun ottamatta säilyneet hyvin rakentamisajankohtansa asussa.
- R6.2 Sääksjärven-Kuljun VPK** Vapaapalokunnan 1951 valmistunut rakennus on letkutorneineen selkeästi tunnistettavissa paloasemaksi, ja se toimii maamerkkinä Sääksjärven keskustassa.
- R6.3 Sääksjärven koulu** Sääksjärven koulun ensimmäinen osa on valmistunut 1939 ja toinen osa sotien jälkeen 1957. Kolmas laajennus otettiin käyttöön vuonna 2001. Ajallisesti kerroksisen kokonaisuuden eri osat sopivat ilmeeltään toisiinsa mutta kukin on tunnistettavissa oman aikansa tuotteeksi.
- R6.4 Marjamäki** Marjamäen, entisen Kuokkalan Kolkkisen talon torpan pihapiiri on pienen peltoaukean laidalla. Vapaasti sijoiteltuun, monipuoliseen rakennuskantaan kuuluvat mm. vanha pärekattoinen, paritupapohjainen päärakennus sekä kolme erikokoista hirsilaitoa, aitta ja riihi-puimalato. Kaikki mainitut ovat maalaamattomia ja hyvin säilyneitä. Marjamäki edustaa torpille tyypillistä, vaatimatonta rakennustapaa.
- R6.5 Iso-Hervanta** Entinen Kuivaspään Ryödin torppa on perustettu 1791, ja se edustaa takamaille syntyneen torppa-alueen vanhinta kerrostumaa. Pihapiirissä on kaksikerroksinen otsaaitta 1700-luvun lopulta.
- R6.6 Morikka** Entisen itsellistalon päärakennus, navetta ja luhtiaitta ovat 1930-luvulta. Luhtiaitassa on järjestetty tansseja ja kurseja. Rakennukset muodostavat mielenkiintoisen kokonaisuuden.
- R6.7 Risula** Risula on hyvin säilynyt mäkitupamökki 1900-luvun alusta. Tila on lohkottu 1911, jolloin maat kuuluivat Nikkilän tilalle.

Marjamäen torpan päärakennus kertoo erittäin hyvin torpille tyypillisestä rakennustavasta. – Eija Teivas

Kivimäki on yksi yleisimmistä palstatilojen ja entisten torppien nimistä Lempäälästä, ja syystä. – Eija Teivas.

Annisto on 1850-luvulla perustettu entinen Kuljun kartanon, myöhemmin Nikkilän tilan torppa. Tila itsenäistyi 1911. Päärakennus 1880-luvulta on 1920-luvulla tehtyjen muutosten jälkeisessä asussa. Päärakennus, aitta, navetta, sauna ja riihi muodostavat kokonaisuuden. Tilalla on maisemallisesti keskeinen sijainti vanhan Hervanantien varrella.

R6.8 Annisto

Koipijärvi on n. 1816 perustettu entinen Kuljun kartanon, myöhemmin Nikkilän tilan torppa. Tila on itsenäistynyt 1916. Maisemallisesti keskeisellä paikalla sijaitsevalla tilalla on vanha aitta ja luhti.

R6.9 Koipijärvi

Oivio on Kuokkalan Jaran entinen torppa, joka itsenäistyi 1920. Vuoraamaton päärakennus, riviaitta ja riihi ovat säilyneet suurelta osin 1900-luvun alkupuolen asussa.

R6.10 Oivio

Meru on Moision Jutilan entinen torppa, jonka Nikkilän omistaja osti 1903. Torppa ostettiin kesähuvilaksi 1937. Hienosti säilyneen pihapiirin talusrakennukset, pakari, navetta ja aitta, kertovat torpan ajasta, 1930-luvulla muutettu päärakennus huvilakulttuurista.

R6.11 Meru

Vuorineuvos Lauri J. Kivekkään huvila, jolla on vierailut useita koti- ja ulkomaisia merkkihenkilöitä. Tilalla on toiminut puutarha.

R6.12 Pauniemi

Kivimäki kuuluu Sääksjärven länsirannan 1920-luvulta alkaneeseen rakennusvaiheeseen.

R6.13 Kivimäki

Terijoelta tuotu huvila, jonka hahmo on ennallaan. Ulkoasua on muutettu.

R6.14 Kivipuisto

Huvila kuuluu Sääksjärven länsirannalle 1920-luvulta alkaen rakentuneeseen huvilasutukseen.

R6.15 Kivirinne

Sääksjärven länsirannalla maata omistanut tila myi palstoja huviloita varten 1920-luvun lopulta alkaen. Yksi huviloista on Kivirinne. – Eija Teivas.

Paunun tupa edustaa viereisen Timarin kanssa Höytämöjärven rantojen vanhaa rakennuskantaa. – Eija Teivas.

- R6.16 Pihlajamäki** Pieni, punainen tupa kumpareella aivan Tampereentien vieressä teollisuusrakennusten välissä.
- R6.17 Timari** Entinen Paunun Taavan pirtti Höytämöjärven rannalla. Pieni, punainen tupa on hyvin säilynyt.
- R6.18 Paunun tupa** Höytämöjärven rannalla sijaitseva mökki on säilynyt hyvin 1900-luvun alun asussa. Mökki liittyy ilmeisesti Höytämöjärven varhaiseen huvila-asutukseen.
- R6.19 Vesala** 1900-luvun alkupuolella rakennetussa talossa on toiminut posti, pankin sivukonttori ja 1930-luvun lopulla koulu. Taksin asemapaikkana se oli 1970- ja 80-luvuilla.

Arkeologiset kohteet

- A6.1 Hervannan torppa** Hervannan vanhimman, vuonna 1791 perustetun torpan kiviperustus. Historiallisen ajan muinaisjäännös.

Luontokohteet

L6.1 Perimmäinen

L6.2 Lehtivuoren jalopuumetsikkö

L6.3 Koukkurahka

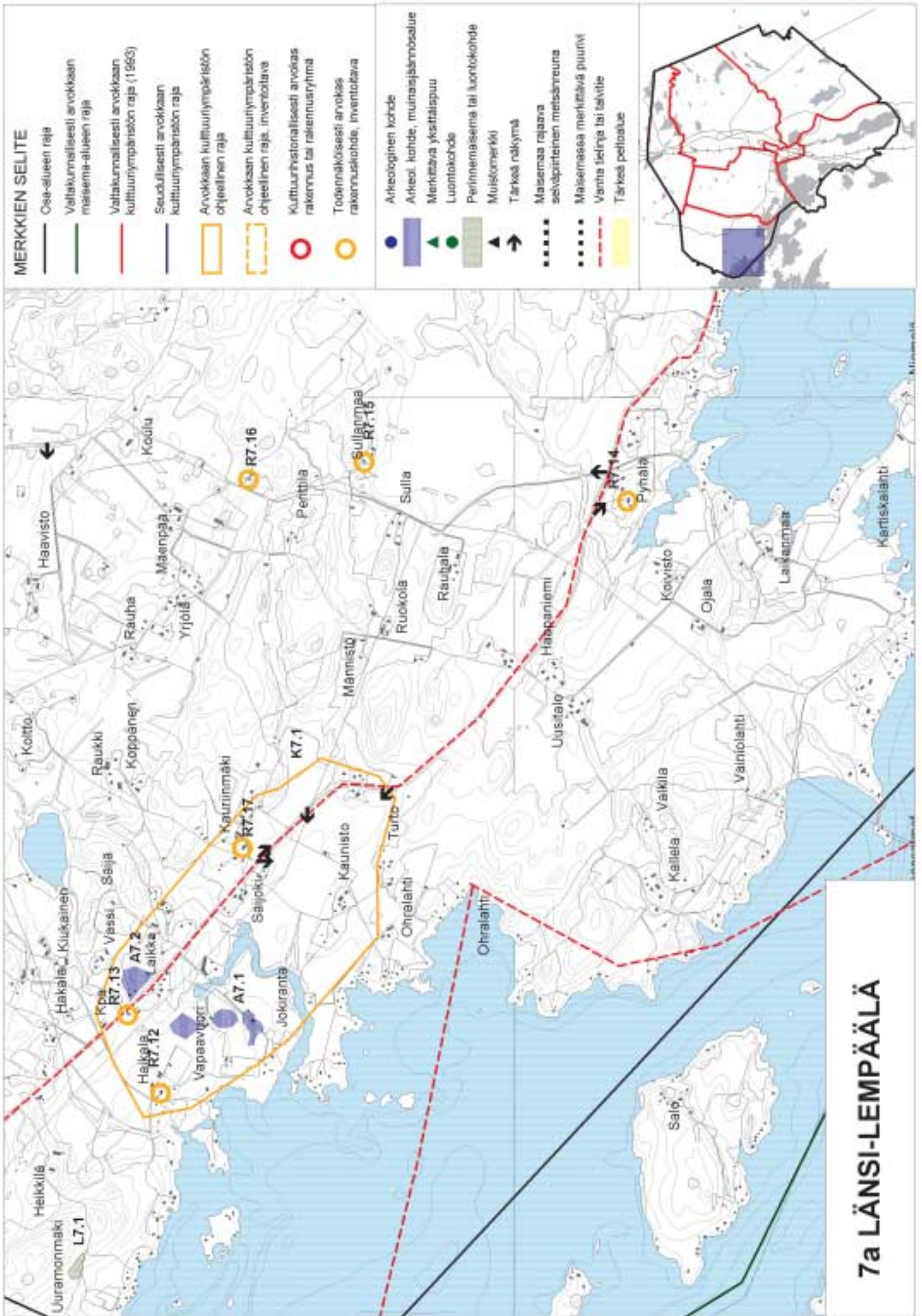
Kuuluu osana Salmuksen Natura 2000 -alueeseen.

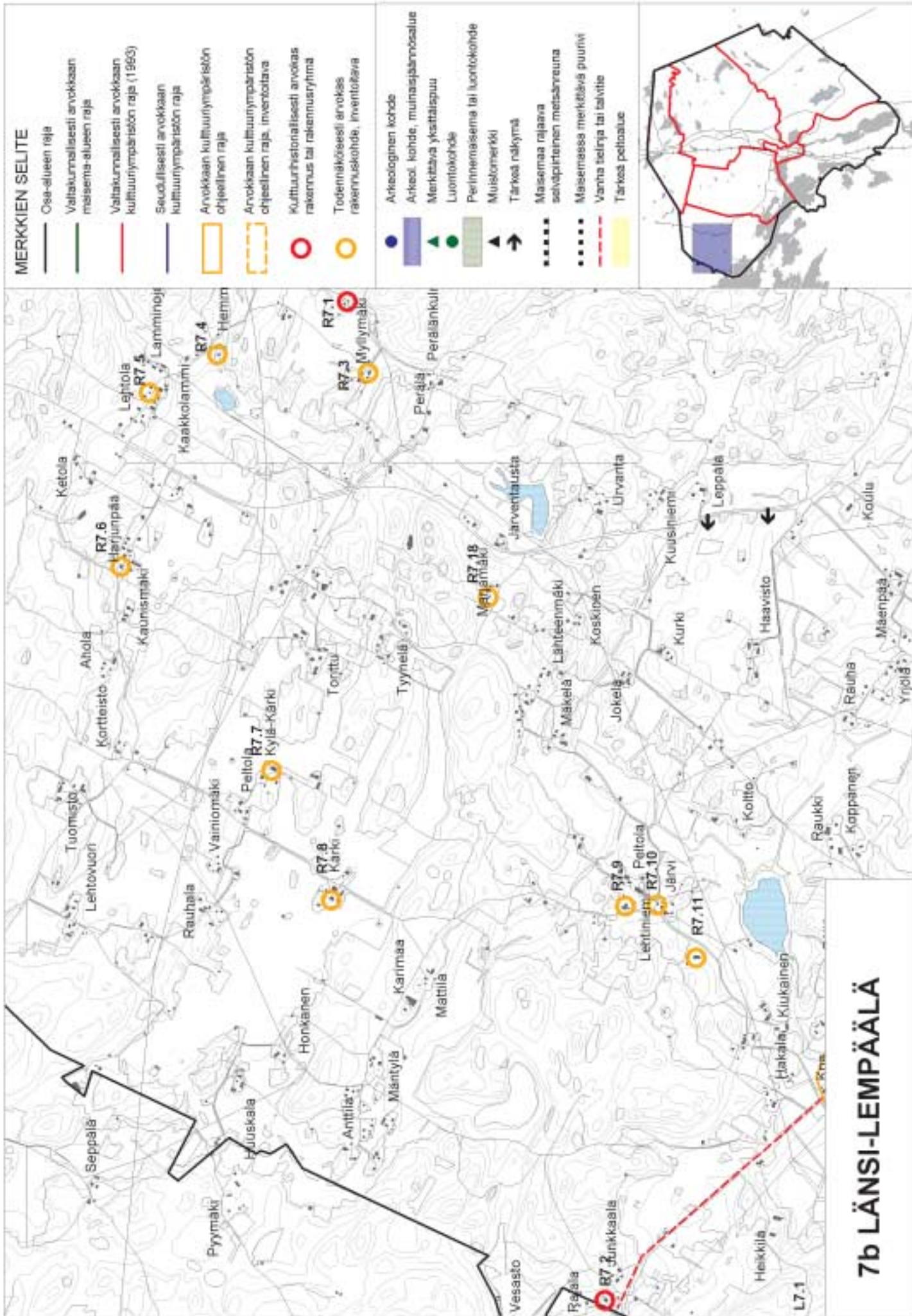
L6.4 Helininlahden jalopuumetsikkö

L6.5 Koipitaipaleen jalopuumetsikkö

Lue lisää:

- Pikkupeura, Arja, Hervannanmaa – kivenheitto kaupungista. Tampere 2002.
- Rasimus, Ilari, Vuoreksen Anniston asemakaava-alueen rakennusinventointi. Lempäälän kunta, tekninen toimi. 2005
- Sääksjärvi, portti Lempäälään, toim. Ritva Mäkelä. Vammala 2001.
- Vuores. Osayleiskaava-alueen kulttuuriympäristöselvitys 2002. Pirkanmaan maakuntamuseo, kulttuuriympäristöyksikkö.

6.7 Länsi-Lempäälä

Alue on suurimmaksi osaksi Vesilahdesta Lempäälään 1964 liitettyä Säijänmaata ja osittain Nurmenkulman kylien takamaita. Rajana pohjoisessa ja lännessä on Pirkkala, etelässä Säijän- ja Toutosenselät, ja idässä linja pohjoisesta Rahkakorven ja Portaankorvan itäpuolitse Mäyrännokkaan. Säijoen suulla on merkkejä jo rautakautisesta asutuksesta. Alue on pääasiassa Vesilahden Hinsalan kylän entisten torppien ja muutaman isojaon jälkeen alueelle muuttaneen kantatalon viljelemiä takamaita. Itäisin osa on kuulunut Lempäälän Nurmenkulman kylille. Yleisilme on edelleen maaseutumaista. Asutus ja viljelykset sijaitsevat pääosin etelässä alavalla maalla Pirkkalaan johtavan rantatien tuntumassa, mutta osa pienistä tiloista on kaukana metsäalueilla. Säijässä ei ole nykyisin varsinaista keskustaa. Säijälle tyypilliseen maisemaan kuuluu useita latoja ja tiilimuuntajia. Arvokkaisiin kulttuuriympäristöihin kuuluu talojen ja entisten torppien pihapiirejä, vanha koulu ja mylly.

Säijän kulttuurimaisemaa. – Hannu Vallas 2001.

Kulttuurimaisemat ja arvoalueet

Alueeseen kuuluu Säijoen ja Vanhan rantatien risteykseen aikoinaan kasvanutta Säijän entistä kyläkeskustaa, rautakautisia muinaisjäännöksiä sekä Vanhan rantatien varrella oleva laajahko peltoaukea, jolla on useita latoja. Maasto on varsin tasaista. Haidalan ja Kauriinmäen tiloilla on perinteistä rakennuskantaa.

K7.1 Säijän kulttuurimaisema

Rakennuskohteet

Hyvin säilynyt, hirsirakenteinen puomylly, joka on kunnostettuine ruuhineen ja siipirattaineen toimintakuntoinen. Mylly on Pirkanmaalla harvinainen, jalkamyllystä ratasmyllyksi muutettu ja Lempäälän nykyisin ainoa vesimylly. Katto on uusittu pärekatoksi talkootöinä.

R7.1 Myllymäen puomylly

Riihi on hyväkuntoinen, sivukatoksella ja kylkiäisellä varustettu riihi ilmeisesti 1800-luvulta. Riihi kuuluu Junkkaalan tilaan, joka oli Hinsalan Jopin isännän veljelle 1883 annettu torppa.

R7.2 Junkkaalan riihi

Myllymäen puomyllyä pyörittää vesiratas. Ruuheen ohjataan vettä vain silloin, kun mylly käy. – Eija Teivas.

Junkkaalan riihessä on sekä katos että kylkiäinen. – Eija Teivas

Hemmingin aitan ovea on suurennettu. – Eija Teivas

Kärjen tilan pihapiiri on 1920-luvulla rakennettu perinteiseen malliin. – Eija Teivas

R7.3 Myllymäki

Myllymäen tila on entinen Tiuran puustellin torppa, jonka asukkaita tunnetaan 1800-luvun puolivälistä asti. Tilalla on mm. hirsinavetta, pari aittaa ja hirsilatoja. Viljelymaisemaan kuuluu myös tiilimuuntaja. Tilaan kuulunut puromylly on luetteloitu erikseen (R7.1).

R7.4 Hemminki

Hemminki on Lumialan Mattilan entinen torppa. Tilalla on tien varressa vanha, harmaa otsa-aitta sekä riihi.

R7.5 Kaakkolammi

Entisen Junnilan Jyskän torpan, Kaakkolammin rakennuskantaan kuuluu mm. hirsinen aitta, joka on aivan tien vieressä pääty tielle päin.

R7.6 Harjunnpää

Niemenpään Tarkan tilan torppa itsenäistyi 1913. Silloinen isäntä oli juuri palannut Amerikasta ja rakennutti uudet rakennukset. Päärakennuksen ulkoasu on jugend-vaihtteisine ikkunoineen, värityksineen ja lohkokivisokkeleineen 1900-luvun alulle tyypillinen.

R7.7 Kylä-Kärki

Tila on puolikas Vesilahden puolelta uusjaossa 1930-luvun vaiheilla siirtyneestä Kärjen tilasta. Päärakennus on 1920-luvun klassismia. Tilakeskusta ympäröi viljelymaisema.

R7.8 Kärki

Kärki on toinen puolikas Vesilahden puolelta uusjaossa 1930-luvun vaiheilla siirtyneestä Kärjen tilasta. Tilan päärakennus edustaa 1920-luvun klassismia, ja kolmelta sivulta rajattuun pihapiiriin kuuluu myös kaksi hirsistä talousrakennusta, joista toisen päässä on luhtiaitta. Tila on kumpareella peltojen keskellä.

R7.9 Lehtiniemi

Tarkan tilan entisen torpan päärakennus on vuodelta 1915. Talo muutettiin kansakouluksi vuosien 1926-29 ajaksi. Harvinainen, saviseinäinen navetta on tehty ilmeisesti pian sen jälkeen, kun koulu siirtyi pois.

R7.10 Järvi

Järvi on Kinnarin entinen torppa, jonka asukkaita tunnetaan jo 1800-luvun alusta. Vanha, harmaa pirtti on tilalla ainoa torpan aikainen rakennus.

Säjän monitoimitaloksi muutettu entinen koulu on edelleen koulun näköinen. – Eija Teivas

Haikalan pihapiirin aitta on yksi hyvin säilyneistä vanhoista rakennuksista. – Eija Teivas

Säijärven entinen koulu on siirretty Aniasta, kun Ania liitettiin Pirkkalaan. Koulurakennus valmistui 1929, ja sinne siirtyi alakoulu Ristilästä ja yläkoulu Lehtiniemestä. Toiminta lopetettiin 1969. Koulu jäi harrastuskäyttöön ja kunnostettiin 1991 kunnan varoin ja talkootöin. Monitoimitalo on kylän tärkeä kokoontumispaikka.

R7.11 Säijän monitoimitalo

Typpy on yksi Säijän harvoista kantatiloista. Se siirtyi n. 1892 vapaaehtoisesti Vesilahden puolelta Säijään. Pihapiiri rajautuu perinteiseen tapaan neljältä sivulta, ja siihen kuuluu päärakennuksen lisäksi mm. riviaitta, pakari ja maakellari.

R7.12 Haikala (Typpy)

Typystä erotetulla tilalla on asunut 1800-luvun lopulla Säijoen yllisen myllyn hoitaja. Vuonna 1902 rakennetussa asuintalossa on toiminut kauppa ja myöhemmin vuoteen 1991 asti osuuspankin konttori. Rakennusta on jatkettu ja ulkoasua merkittävästi muutettu.

R7.13 Koskipuisto

Pyhälä on yksi Hahkalan kylän vanhoista kantatiloista, joka tunnetaan jo 1600-luvulta. Tilalla on 1895 valmistunut perinteinen, kaksikuistinen päärakennus, kivinavetta vuodelta 1916 ja tien varressa maamerkinä tiilinen makasiini vuodelta 1939.

R7.14 Pyhälä

Pyhälän päärakennuksen keltamulta on punamullan ohella perinteisesti käytetty väri. – Eija Teivas

Marjamäen torppa on ympäristöineen hyvin hoidettu. – Eija Teivas

Lahdenkylän Alasen entisen torpan päärakennus on vuodelta 1914 ja tiilinen navetta vuodelta 1933. Päärakennuksen kuistissa ja ullakolla on kauniit, pieniruutuiset ikkunat.

R7.15 Sullanmaa

Aimalan Ollilan entisen torpan päärakennus on tyypillinen, punamullattu paritupa.

R7.16 Lähteenmäki

Entisen Nurkkilan torpan perinteinen, pitkä päärakennus on lähellä Vanhaa rantatietä. Tilalla on myös tiilinaavetta 1930-luvulta. Tilalla toimi kauppa ainakin 1920-luvun ja 1940-luvun lopulla. Osuuspankin Säijän konttori toimi Kauriinmäen peräkamariissa 1967-78.

R7.17 Kauriinmäki

Marjamäki on entinen Hietaniemen torppa, jonka päärakennus on säilynyt hyvin perinteisessä asussa. Tilaan kuuluu myös 1930-luvun tiilinaavetta ja hirsilato.

R7.18 Marjamäki

Arkeologiset kohteet

Rautakautisia röykkiöitä on 13 kappaletta, ja niiden välissä on viitteitä saman ajan asuinpaikasta.

A7.1 Säijoki

Loivalla rinteellä on kaskiraunioita muistuttavia rautakautisia röykkiöitä.

A7.2 Tervämäki

Luontokohteet

L7.1 Uuramonmäen jalopuumetsikkö

Lue lisää:

- Elämää Säijänmaassa. toim. Ritva Mäkelä. Säijän kyläyhdistys ry. Vammala 1997.
- Jonkka. Päivi, Säijä työ- ja asuinympäristöä. Perusselvitys ja kyläsuunnitelma 2002.
- Köykkä, Sirkka – Schultz, Tiina – Siirala, Maisa: Tampereen vesi- ja ympäristöpiirin alueen vanhat vesirakenteet, vesimyllyt ja -sahat. Vesi- ja ympäristöhallituksen monistesarja nro 452. Helsinki 1993.

OSA 3 Tulevaisuus – kulttuuriympäristön vaaliminen

7. Miten kulttuuriympäristöä vaalitaan?

7.1 Mistä tunnistetaan arvokas kulttuuriympäristö?

Kulttuuriympäristöohjelma kokoaa eri inventoinneista kerätyn tiedon arvokkaista kulttuuriympäristöistä ja esittää sen tiivistetyssä muodossa. Eri osatekijöiden arvojen perusteet esitellään osan 2 luvussa 5. Inventointiraporteista* löytää tarkat tiedot ja arvojen perustelut kuhunkin kohteeseen erikseen. Rakennetun ympäristön inventoinneissa on myös toimenpidesuosituksia ja säilymisedellytyksiä, jotka voivat vaihdella suurestikin kohteen mukaan. Selvitykset eivät kuitenkaan ole täysin kattavia, vaan arvoja voi löytyä edelleenkin.

Asiaan perehtymättömien on usein vaikea tunnistaa arvoja omin päin. Jos asiasta on epävarma, on hyvä ottaa yhteyttä kuntaan, maakuntamuseon kulttuuriympäristöyksikköön tai ympäristökeskukseen sen mukaan, millaisesta kohteesta on kyse (ks. luku 9,

Mistä tietoa, neuvoja ja rahoitusta). Kohteen arvomäärittelyt tehdään aina asiantuntijavoimin.

*Inventointiraportit ovat nähtävillä yleensä aina kunnassa kaavoitustoimella, rakennusvalvonnassa ja/tai ympäristönsuojelutoimella, mutta myös seuraavasti:

Arkeologinen perintö: Pirkanmaan maakuntamuseo tai Museovirasto

Perinnemaisemat: Pirkanmaan ympäristökeskus

Rakennettu ympäristö: Pirkanmaan maakuntamuseo

Yksityiset tahot teettävät toisinaan rakennusinventointeja, jolloin raportti on mahdollisesti vain teettäjällä. Suotavaa olisi toimittaa siitä kopio tai ainakin tieto myös kuntaan ja maakuntamuseolle.

Monissa tapauksissa kulttuuriympäristön vaaliminen vaatii tietoa ja useiden tahojen toimia. Lempäälän vanhan hallinnollisen keskustan säilyttämiseen ei aika vielä ollut kypsä. – Postikortti vuodelta 1960 Jorma Peltomaan ja Esko T. Koirasen kokoelmista.

Kulttuurimaisemassa voi olla monia pieniä yksityiskohtia, kuten kiviaitoja, portinpylväitä, muuntajia, kilometripylväitä, maitolaitureita ja latoja. Ne olisi pyrittävä säilyttämään tärkeänä osana kulttuurimaisemaa. Kuva on Säijästä. – Eija Teivas

7.2 Maiseman hoito

Maiseman hoito edellyttää tietoa siitä, mikä on maisemalle ominaista ja mitkä asiat vaikuttavat sen arvoon. Hoito on usein tärkeä osa kyläsuunnitelmia, joita Lempäälässä on tehty useille alueille. Kulttuurimaiseman tulee olla lähtökohtana kaavoituksessa ja kaavoittamattomilla alueilla uusien rakennuspaikkojen ja teiden sijoittelussa. Useimmat varsinaiset hoitotoimenpiteet ovat kuitenkin maanomistajien vastuulla. Tarvittaessa neuvontapalveluja saa mm. Pirkanmaan maaseutukeskuksesta (ks. luku 9).

Maaseudun kulttuurimaisemat ovat yleisimpiä maisemakokonaisuuksia myös Lempäälässä, ja niillä on monia yhteisiä ominaisuuksia, joiden hoitoon voi antaa yleispiirteisiä ohjeita:

Maisemakokonaisuuksista on tärkeää säilyttää alueen ominaispiirteet. Maaseudun kulttuurimaisemaan kuuluvat lähes aina näkymät avointen viljely- ja laidunalueiden yli, eheät, perinteiset tilakeskukset sekä usein myös vesi. Suomalainen kulttuurimaisema rajautuu tyypillisesti metsään.

Avointen alueiden ehjät, selkeät reunat ja hallitusti metsän rajaan tai kumpareille sijoittuvat rakennusryhmät tekevät maisemasta hoidetun ja tasapainoisen. Voimakaiden, ehjien reunojen rikkomista tulee välttää. Hammastava metsänreuna voidaan koettaa paikata istutuksilla. Vanhojen kylien ja tilakeskusten rakennukset saavat näkyä kunnolla ympäristöönsä, eikä niitä pidä peittää kasvillisuudella. Kullakin alueella on omat erityispiirteensä, joita tulee kunnioittaa.

Koska rantoja ei nykylaitteilla voi viljellä ja laidunnus on käynyt vähiin, näkymät järville pyrkivät kasvamaan umpeen. Rannat, pelto-ojat ja tienreunat tulee tietoisesti pitää avoimina joko laidunten tai niittämällä. Vaikutelma hoidetusta ympäristöstä on sitä vahvempi, mitä vähemmän pieniä pensaikoita ja vesakoita aukeilla paikoilla on. Maisemien tulee näkyä tiellä kulkijoille. Yleinen siisteys vaikuttaa mielikuviin kaikkialla.

Tiemaisemaan vaikuttaa myös tienpinnan korkeus. Hoito ja päällystys eivät saa korottaa tien pintaa niin, että viereisten rakennusten sokkelit jäävät alas tai tie nousee maisemassa penkereelle.

Lue lisää maisemanhoidosta:

- Elämää kulttuuriympäristössä. Opas maanomistajalle. Pirkanmaan maakuntamuseo, kulttuuriympäristöyksikkö. 2004.
- Kuivaspään kyläsuunnitelma. 2002.
- Lastusten kyläsuunnitelma 1999. Arkkitehtitoimisto Lehto Peltonen Val-kama Oy.
- Soini, Ilkka, Mattilan maisemanhoito. 1999.
- Säijä työ- ja asuinympäristönä. Perusselvitys ja kyläsuunnitelma 2002. Päivi Jonkka.
- Laidunpankki. Opas sopimuslaidunnukseen. ProAgria

ominaispiirteet

avoimet viljelymaisemat

ehjät metsänreunat

näkyvät tilakeskukset

viljely ja laidunnus

vesakoiden karsinta

yleinen siisteys

tienpintojen korkeusasemat kohdallaan

”KORJAAJAN KYMMENEN KÄSKYÄ

(alun perin vanhan Porvoon rakennustapaohjeistosta)

- 1 Älä korjaa kunnossa olevaa. Älä uusi korjattavissa olevaa. Paikkaa ja kunnosta.*
- 2 Selvitä vaurion syy ja poista se. Korjaa vasta sitten ja korjaa entiselleen.*
- 3 Käytä samoja materiaaleja ja työmenetelmiä kuin ennenkin on käytetty. Älä kokeile uutuuksilla.*
- 4 Säilytä vanha rakenne. Ellei se olisi kelvollinen, ei talosta olisi koskaan tullut vanhaa.*
- 5 Jos voit, asu talossasi vuosi ennen kuin ryhdyt korjaamaan sitä. Ellei talosi riitä sinulle, vaihda mieluummin taloa.*
- 6 Useimmat vauriot johtuvat huonosta hoidosta ja väärästä korjauksesta. Älä käytä materiaaleja, joita et voi myöhemmin vaihtaa tai korjata. Älä laiminlyö huoltotöitä.*
- 7 Vanhojen rakennusten kauneus on niiden herkästi turmeltuissa mittasuhteissa ja yksityiskohdissa. Lämpötaloudelliset korjaukset eivät saa määrätä rakennuksen ulkonäköä, useimmiten riittää tiivistäminen ja yläpohjan lisäeristys.*
- 8 Hyväksy epäsäännöllisyyksiä. Hyväksy mutkia ja vinoutta. Hyväksy tyylikerrostumia ja vanhanaikaisia ratkaisuja.*
- 9 Hylkää tyylijäljitelmät. Hylkää materiaali jäljitelmät. Hylkää haaveet alkuperäistämisestä. Muutokset ovat osa rakennuksen historiaa.*
- 10 Jos sinulla on varaa rikkoa näitä käskyjä, sinulla on varaa rakentaa mielesi mukaan uusi talo. Kenelläkään ei ole varaa väittää, että satavuotias talo olisi huonosti rakennettu.”*

7.3 Rakennetun ympäristön vaaliminen

Uudisrakentaminen

Eri alueilla saattaa olla erityispiirteitä, jotka on otettava huomioon. Ohjeita voi kysyä rakennusvalvonnasta ja kaavoitustoimistosta. Kunnan luovuttamille tonteille on laadittu *rakennustapamääräyksiä*, joita on noudatettava.

Lempäälän rakennusjärjestyksessä on osoitettu kulttuurihistoriallisesti merkittävät alueet, jonne rakennusluvan saaminen edellyttää suunnittelutarveratkaisua. Luvan myöntämiselle on oltava erityiset, MRL 137 §:ssä määritellyt edellytykset: rakentaminen on sopivaa maisemalliselta kannalta, eikä saa vaikeuttaa kaavoitusta, erityisten luonnon- tai kulttuuriympäristön arvojen säilyttämistä eikä virkistystarpeiden turvaamista.

Uudisrakennuksen tulee aina soveltua rakennettuun ympäristöön ja maisemaan. Rakennus pitää voida tunnistaa oman aikansa tuotteeksi, joka luontevasti täydentää olemassa olevaa ympäristöä jäljittelemät-

tä silti vanhaa. Rakennetussa ympäristössä tulee ottaa huomioon myös lähiympäristö ja maisema; kokonaisuus on joskus tärkeämpi kuin yksittäiset rakennukset. Lempäälän kunnan rakennusjärjestyksen pykälissä 8, 27 ja 28 annetaan määräyksiä ja suosituksia, jotka tukevat yleisesti kulttuuriympäristöjen ominaispiirteiden säilymistä.

Korjausrakentaminen

Säännöllinen hoito ja huolto ovat järkevin ja edullisin toimintatapa. Kustannukset kasvavat korjaamista lykättäessä. Toisaalta ylenpalttinen korjaaminen ja materiaalien tarpeeton uusiminen voi olla jopa suurempi uhka. Aitous liittyy materiaaliin; kerran poistettua ei saa takaisin. Korjaukset tulee tehdä säästävästi alkuperäisillä työmenetelmillä ja alkuperäisiä vastaavilla materiaaleilla.

Alueellisten ympäristökeskusten avustukset rakennusperinnön hoitoon annetaan korjauksiin, jotka tehdään entistään. Avustuksen ehtoja kannattaa soveltaa uudempienkin rakennusten korjaamiseen, sillä nykypäivän uudisrakennukset ovat huomisen rakennusperintöä.

Lue lisää:

- Hyvä tästä vielä tulee. Perinnerakennusmestarin parhaat vinkit. Pirkanmaan maakuntamuseo, kulttuuriympäristöyksikkö 2004. PDF-versio on ladattavissa osoitteesta www.tampere.fi/vapriikki/maakuntamuseo/korjausneuvonta/index.html.
- Korjauskortisto. Museovirasto (ks. yhteystiedot luvusta 9, Mistä neuvoja, tietoa ja rahoitusta?).

Museoviraston korjauskortisto koostuu viikkosista, joissa annetaan käytännönläheisiä ohjeita säästävään korjaukseen eri rakennusosille. Kortteja on mm. pelti-, huopa-, tiili- ja pärekatoista, ikkunoista ja ovista, pinkopahvituksesta, hirsirungoista, kalkkimaalauksesta ym. Niitä voi ostaa yksitellen ainakin Museovirastosta ja rakennuskeskuksista.

Lampaat hoitavat Sarapistoa kesäisin. Niittoa tarvitaan kuitenkin vielä vähän. Kuvassa Antero Korhonen ja Aila Lehtinen ohjaavat lampaista uudelle laitumelle 2005. – Tauno Pajunen.

7.4 Arkeologisen perinnön hoito

Museovirasto vastaa arkeologisten kohteiden hoidosta, mutta kaikkien kohteiden hoitamiseen eivät voimavarat riitä. Hoitokohteiksi on valittu valtakunnallisesti, alueellisesti ja tutkimushistoriallisesti merkittäviä muinaisjäännöksiä, jotka usein ovat myös osa merkittävää perinnemaisemaa tai kulttuuriympäristöä. Tällainen on esimerkiksi Päivääniemen kalmistoalue. Hoidossa noudatetaan maanomistajan kanssa laadittua suunnitelmaa, ja toimenpiteiden vaikutusta seurataan. Tavoitteena on, että hoitoa jatkaisivat joko maanomistajat tai erilaiset yhdistykset ja museoseurat Museoviraston valvonnassa.

Tärkeimmät hoitotoimenpiteet jakautuvat peruskunnostukseen ja jatkohoitoon. Toimenpiteet ovat osittain samoja kuin perinnebiotooppien hoidossa.

Peruskunnostus:

- Puustoa harvennetaan, vesakot raivataan ja umpeen kasvaneet niityt niitetään. Raivausjäte viedään pois alueelta ja haketetaan, poltetaan tai kompostoidaan. Kunnostus voi jatkua usean vuoden ajan.
- Kohteen rakenteet tai perustukset korjataan tai tuetaan asiantuntijavoimin, jos se on tarpeen.
- Tehdään kulkuyhteydet ja perustetaan laitumet, mikäli ne kuuluvat hoitosuunnitelmiin.

Jatkohoito:

- Huolehditaan alueen ja kohteen sekä polkujen ja rakenteiden yleisestä kunnosta.
- Seuranta varten kirjataan kaikki toimenpiteet muistiin.

Kiinteät muinaisjäännökset eli arkeologiset kohteet ovat aina lain nojalla rauhoitettuja ilman mitään eri päätöstä tai toimenpidettä. Arkeologisia kohteita saavat hoitaa vain ne, jotka ovat hakemuksesta saaneet hoitoluvan Museovirastolta.

Uusia kohteita löytyy jatkuvasti lisää, ja mahdollisesta muinaisjäännöksestä on aina ilmoitettava Museovirastoon tai maakuntamuseoon.

Lue lisää:

- Museovirasto: Hiidenkiuas ja tulikukka, opas arkeologisen perinnön hoitoon. Jyväskylä 1999
- Pirkanmaan maakuntamuseo: Inventointikertomukset

7.5 Perinnemaisemien hoito

Perinnemaisemien ja -biotooppien hoito on pääosin maanomistajien vastuulla. Neuvoja voi kysyä Pirkan-

Päivääniemen rautakautinen kalmistoalue on myös perinnebiotooppi, jota hoidetaan mm. laiduntamalla. – Eija Teivas

maan ympäristökeskuksesta, joka lainaa myös opasvideota. Perinnemaisemien hoitoon voi hakea maatalouden ympäristötuen erityistukea. Hoitosuunnitelmia voi tilata Pirkanmaan maaseutukeskuksesta. Eriyisympäristötuesta antaa tietoa TE-keskuksen maaseutuosasto (ks. kohta 9, Mistä neuvoa, tietoa ja rahoitusta).

Perinnebiotoopit vaativat jatkuvaa hoitoa. Ilman vuosittaista niittoa tai laidunnusta valoisa niityt ja avoimet laidunmaat pensoittuvat nopeasti ja metsä valtaa alaa. Perinnebiotooppien lajit ovat sopeutuneet elämään ravinneköyhällä kasvupaikoilla. Kun perinteinen hoito loppuu, ravinteet lisääntyvät ja ravinteisten kasvupaikkojen lajit tukahduttavat ravinteiden niukkuuteen sopeutuneet niitty- ja laidunmaiden lajit. Jopa 28 % Suomen uhanalaisista eliöistä ja 39 % hävinneistä eläinlajeista on perinneympäristöjen lajeja. Parhaiten alueet säilyvätkin alkuperäisessä käytössä tietyin edellytyksin.

Tärkeimmät perinnemaiseman hoitotoimenpiteet:

- Maisema avataan ja valon riittävyys taataan raivaamalla puustoa ja pensaikkoa umpeenkasvaneilta alueilta. Raivausjäte kerätään pois, jottei alue rehevöidy.
- Aluetta hoidetaan perinteisesti laiduntamalla tai niittämällä heinä vuosittain syyskesällä niitykasvien siementen kypsyttyä. Myös niittojäte kerätään pois.
- Luonnon- ja peltolaitumet erotetaan toisistaan ja niitä laidunnetaan erikseen. Rehevöitymistä ehkäistään myös lopettamalla karjan lisäruokinta ja välttämällä yli- ja alilaidunnusta.
- Perinnemaisemia ei saa käsitellä torjunta-aineilla eikä muokata.

Lue lisää perinnemaisemista:

- Liedenpohja-Ruuhijärvi, Maritta et al., Pirkanmaan perinnemaisemat. Pirkanmaan ympäristökeskus 1999.
- Pirkanmaan ympäristökeskus: Jätä perinnemaisema perinnöksi. Video
- Toukohärkä ja kultasiipi. Niityt ja niiden hoito. Toim. Haeggström et al. 1995.

7.6 Omaehtoinen toiminta

Kulttuuriympäristön hoito on suurimmaksi osaksi yksityisten maan- ja kiinteistönomistajien vastuulla. Hoito on aina tärkeää, vaikka ympäristöä ei olikaan todettu kulttuurihistoriallisesti arvokkaaksi.

Arvokohteissa on olennaista ottaa ensin selvää, mihin tekijöihin arvo perustuu. Vasta sitten voidaan toimenpiteet suunnitella mieluiten asiantuntijoiden avulla niin, ettei hyvässä tarkoituksessa tehdä peruuttamattomia virheitä. Tästä syystä omistajille tulisi lähettää kopiot inventointiraporteista omien koh-

Lempäälän ympäristönsuojeluyhdistys raivasi talkoilta 1995 Sarapiston kedon, joka on myös muinaisjäätösalue. Vastuu kesäaikaisesta hoidosta jaettiin myöhemmin kunnan ja yhdistyksen kesken. – Antero Korhonen

teidensa osalta myös silloin, kun selvityksiä tehdään yleisesti maankäyttöä varten. Tilanteen voi itse tarkistaa kysymällä asiasta esimerkiksi kunnan kaavoitustoimesta tai rakennusvalvonnasta. Pirkanmaan maakuntamuseon kulttuuriympäristöyksikkö on myös hyvä tietolähde. Neuvoja ja rahoitusta antavat useat eri tahot, joiden tehtäväkentät ja yhteystiedot esitellään luvussa 9. Kiinteistöjä myytessä tulisi huolehtia siitä, että tieto arvoista siirtyy myös uudelle omistajalle.

Useilla alueilla on tehty oma-aloitteisesti kylä- ja maisemanhoitosuunnitelmia. Näitä suunnitelmia ja ohjeita noudatetaan todennäköisesti hyvin, sillä itse tehtyihin sitoudutaan yleensä paremmin kuin julkishallinnon antamiin, vaikka niidenkin laadintaan voi osallistua. Onkin pidettävä huoli siitä, että kylä- ja maisemanhoitosuunnitelmiin sisältyy myös kulttuuriympäristönäkökulma, ja että pohjana ovat asiallisesti tehdyt inventoinnit ja ajantasainen tieto.

Kulttuuriympäristöohjelman käyttäminen omaehtoisen toiminnan ja hoidon apuna:

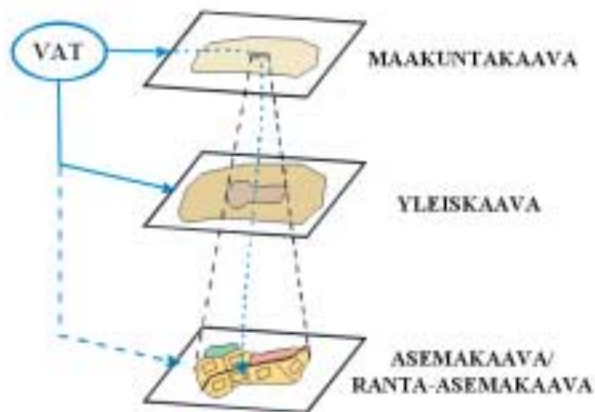
- Onko oma kohde tai lähiympäristö merkitty arvokkaaksi ohjelmassa? Jos on, voi kysyä kunnasta inventointiraportin otetta, mikäli selailaista ei ole toimitettu. Siitä selviävät arvopeusteet ja yleensä myös toimenpidesuosituksia.
- Ohjelmassa on yleisiä hoitoperiaatteita kulttuuriympäristön eri osatekijöille ja tietoa siitä, kuka on hoidosta vastuussa.
- Tietolähteitä ja kirjallisuutta mainitaan paitsi osassa 2, myös raportin lopussa.
- Neuvoja ja tietoja rahoitusmahdollisuuksista yhteystietoineen annetaan luvussa 9.
- Toimintaohjelmassa osoitetaan tehtäviä eri toimijoille, joista kukin voi poimia itselleen osoitetut tai parhaiten sopivat ja kytkeä esimerkiksi yhdistysten toimintasuunnitelmiin.

Yritykset

Rakennettu ympäristö vaikuttaa suuresti yrityksestä saatavaan mielikuvaan; huolellisesti hoidettu rakennus kertoo huolellisuudesta myös toiminnassa. Yritystoiminta kulttuurihistoriallisesti arvokkaassa, usein ainutlaatuisen persoonallisessa ja mieleen jäävässä ympäristössä kertoo yrityksen sitoutumisesta myös kulttuuriarvoihin, mikäli arvoja on vaalittu asiaankuuluvalla tavalla. Toiminnan vaatimat mahdolliset muutokset ja täydennysrakentaminen tulee tehdä huolellisesti sopeuttaen siten, että mittasuhteet ja materiaalit sopivat miljööseen. Korjauksissa ja muutoksissa on hyvä käyttää arvokkaisiin kulttuuriympäristöihin perehtynyttä suunnittelijaa.

7.7 Kaavoituksen keinot

Jotta kulttuuriympäristön arvot voidaan ottaa kaavoituksessa huomioon maankäyttö- ja rakennuslain vaatimalla tavalla, arvoista on oltava ajantasaista tietoa niin arkeologisista kohteista, perinnemaisemista kuin rakennetusta ympäristöstäkin. Arvot otetaan huomioon kaikilla kaavatasoilla. Alueiden ja rakennusten mahdolliset suojeluratkaisut sekä vaikutusten arviointi perustuvat inventointien tuottamiin tietoihin ja arvottamiseen. Kulttuuriympäristöohjelmassa tiedot kaikista tehdyistä inventoinneista on koottu samoihin kansiin, mutta ajantasaisuudesta on jatkuvasti ja suunnitelmallisesti pidettävä huolta.

Kaavatasot. Maakuntakaavan laatii maakunnan liitto ja yleis- ja asemakaavan kunta. Valtioneuvoston päätös valtakunnallisista alueidenkäyttövoitteista (VAT) ohjaa valtakunnallisesti arvokkaiden kohteiden ja alueiden kulttuuriympäristöarvojen huomioonottamista eri kaavatasoilla. – Leena Lusa

Kulttuuriympäristöohjelman hyödyntäminen kaavojen laadinnassa ja muuttamisessa:

Alkuvaihe:

- Lähtötiedot kulttuuriympäristön arvokkaista osatekijöistä sekä niihin liittyvistä luontokohteista on koottu ohjelmaan koko kunnasta. Osatekijät on merkitty kartalle, tarkemmat tiedot tai viittaukset lähteisiin ja inventointiraportteihin ovat tekstiosassa.
- Ohjelmasta selviää, mitkä kulttuuriympäristöt (mm. perinnemaisemat ja rakennetun ympäristön kohteet) on inventoitu vähintään yleiskaavoituksen edellyttämällä tasolla, ja mitkä on syytä inventoida, tarkentaa tai päivittää. Tarkennusta tarvitaan usein asemakaavaa varten, jonka lähtötiedoiksi vaaditaan tarkka rakennuskohtainen inventointi. On mahdollista, että arvoja sisältyy myös sellaisiin kohteisiin, joita ei ole merkitty ohjelmaan; epäselvissä tapauksissa on aina varmintä teettää inventointi. Ohjelmassa on loppuvuoden 2005 tilanne.
- Em. lähtötiedot ja mahdollisten lisäselvitysten tarve kirjataan kaavan osallistumis- ja arviointisuunnitelmaan, kuten myös selostus siitä, miten kaavan toteuttamisen vaikutukset kulttuuriympäristöön arvioidaan.

Laadintavaihe:

- Kaavaa laadittaessa tutkitaan lähtötietojen pohjalta, mitä vaatimuksia kulttuuriympäristön arvojen säilyminen edellyttää maankäytöltä ja onko suojelumerkinnöille tarvetta.
- Muinaisjäännökset ovat aina lailla rauhoitettuja ja ne merkitään myös kaavoihin.
- Kaavan toteuttamisen vaikutukset arvioidaan lähtötietojen (kulttuuriympäristöohjelman ja inventointien) avulla.

• **Maakuntakaava** (aikaisempi seutukaava) on koko maakunnan kattava, kokonaisvaltainen alueidenkäyttösuunnitelma. Kaavaa tarvitaan maakunnan yleisen kehittämistyön sekä kuntien yksityiskohtaisemman suunnittelun pohjaksi ja yhteensovittamiseksi. Kaavassa tarkastellaan mm. rakentamisalueita, liikennettä, energia-, vesi- ja jätehuoltoa, virkistys- ja suojelualueita, arvokkaita maisema-alueita ja kulttuuriympäristöjä, pohjavesi- ja maa-aineskysymyksiä sekä kokonaisuuteen liittyvää ympäristövaikutusten arviointia. Maakuntakaava on ohjeena laadittaessa kunnan yleis- ja asemakaavoja, joissa maankäyttöratkaisut ja kehittämisperiaatteet edelleen tarkentuvat. Alueilla, missä ei ole voimassa olevaa yleis- tai asemakaavaa, noudatetaan maakuntakaavaa. Maakuntakaavaan merkityille virkistys-, suojelu-, liikenne- ja teknisen huollon alueille ei saa rakentaa, jos sillä vai-

keutetaan kaavan toteuttamista. Pirkanmaan 1. maakuntakaavan vahvistamiseen asti on voimassa Pirkanmaan 3. seutukaava. Maakuntakaavan laadinnasta vastaa Pirkanmaalla Pirkanmaan liitto (ks. luku 9, Mistä tietoa, neuvoa ja rahoitusta?).

• **Yleiskaava** on kunnissa laadittava yleispiirteinen kaava, joka ohjaa yhdyskuntarakenteen kehitystä ja asemakaavoitusta. Yleiskaavassa voidaan osoittaa paitsi alueiden pääasiallinen käyttö, myös suojelua edellyttävät kohteet tai alueet. Muinaismuistolain tarkoittamat kohteet merkitään kaavaan aina. Voimassa olevan maankäyttö- ja rakennuslain (MRL) mukaan laaditut yleiskaavat ovat aina oikeusvaikutteisia, ellei erikseen toisin päätetä; toisin sanoen kaavan määräykset ovat asemakaavan tapaan velvoittavia. Vanhan rakennuslain mukaan laadittu yleiskaava on oikeusvaikutteinen vain, jos se on vahvistettu. Lempäälässä on useita osayleiskaavoja sekä ranta-osayleiskaava.

• **Asemakaavalla ja ranta-ase-
makaavalla** maankäyttöä on mahdollista ohjata monin tavoin kulttuuriympäristön arvojen säilyttämiseksi. Alueiden käyttötarkoitus voidaan määrittellä esimerkiksi siten, että arvokkaat kohteet saavat tilaa ympärilleen - mikäli se kuuluu niiden luonteeseen - tai vältetään rikkomasta kokonaisuuksia, maisemallisesti tärkeät peltoaukeat varataan edelleen maatalouskäyttöön, kaavamääräyksillä tuetaan olemassa olevan ympäristön tai rakennuskannan säilymistä tai varustetaan rakennus tai ympäristö suojelumerkinnällä. Uudet rakennuspaikat voidaan määrittellä paikkoihin, jossa ne tukevat maiseman rakennetta tai perinteistä rakennustapaa.

Asemakaavan merkinnät ja määräykset ovat lain tapaan velvoittavia. Asemakaavoja on Lempäälässä laadittu keskustan lisäksi etelä-pohjoisuuntaisten pääteiden ympäristöön, jotka ovat tiheimmin asuttuja alueita. Maanomistajat laadittavat itse ranta-ase-
makaavoja.

Kaavoitus on uuden maankäyttö- ja rakennuslain mukaan aikaisempaa avoimempaa ja vuorovaikut-

• Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet (VAT) ovat valtioneuvoston päätös, jossa tavoitteet on jaettu kuuteen asiakokonaisuuteen, joista yksi koskee kulttuuri- ja luonnonperintöä. Alueidenkäyttötavoitteiden erityistavoitteet edellyttävät, että alueidenkäytössä on varmistettava valtakunnallisesti merkittävien kulttuuri- ja luonnonperinnön arvojen säilyminen. Erityistavoitteiden mukaan viranomaisten laatimat valtakunnalliset inventoinnit* otetaan huomioon alueidenkäytön suunnittelun lähtökohtina.

*Valtakunnallisia inventointeja ovat vuonna 2005:

– Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet. Ympäristöministeriö, ympäristönsuojeluosasto, mietintö 66/1992

– Rakennettu kulttuuriympäristö, valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993.

– Valtakunnallisesti merkittävät esihistorialliset suojelualuekokonaisuudet. Sisäasiainministeriö, kaavoitus- ja rakennusosasto, tiedotuksia 3/1983.

teisempää. Vaikuttamismahdollisuudet ovat parhaat valmistelun alkuvaiheissa. Kaikista hankkeista tehdään aivan ensiksi osallistumis- ja arviointisuunnitelmat, joihin myös voi vaikuttaa. Kaavoituksesta järjestetään keskustelutilaisuuksia ja luonnoksista on mahdollisuus antaa mielipide laatimisvaiheen kuulemisen yhteydessä. Osalliset voivat vaikuttaa vielä kaavaehdotuksen ollessa nähtävillä ennen kaavan lopullista hyväksymistä. Kaavoista, joihin sisältyy kulttuurihistoriallisia arvoja, järjestetään yleensä viranomaisneuvottelu kaavoituksen alkuvaiheessa ja pyydetään asiantuntijalausunnot. Tulevista kaavoitushankkeista tiedotetaan mm. paikallislehdessä ja vuosittaisissa kaavoituskatsauksissa.

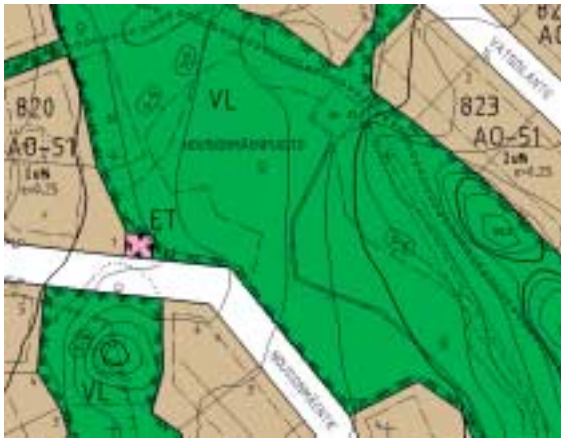
Pohjakartta: © Lempäälän kunta, tekninen toimi.

Lastunen etelästä. – Hannu Vallas 2001.

Osayleiskaavassa Lastusten kartano on merkitty suojeltavaksi rakennukseksi ja sen ympäristö merkinnällä MT-1, johon liittyy suositus:

- Rakentamisen on liityttävä oleviin tilakeskuksiin.
- Rakentamista ei pidä sijoittaa keskelle aukeita peltoalueita.

Pohjakartta: © Lempäälän kunta, tekninen toimi.

Aluetta ilmasta. – Hannu Vallas 2001

Vatsoilan vanhan kylätontin lähistöllä on alue, jossa on sekä luontokohteita, kiviaitaa, fossiloitunut pelto, vanha lähdekaivo ja kivirakenne. Asemakaavassa alue on määritelty lähivirkistysalueeksi, jonka reunalla etäällä suojelukohteista on ulkoilureitti. Puiston sisällä on lisäksi rajausta ” Suojeltava rakenne. Asutushistoriallinen muistomerkki”, ja toinen, luonnon monimuotoisuuden kannalta erityisen tärkeän alueen rajausta.

7.8 Rakennusvalvonnan rooli

•Arvioi lupahakemukset kulttuurihistoriallisten arvojen kannalta

Rakennusvalvonta käsittelee rakennus-, toimenpide- ja purkuluvat. Päätöksiä valmisteltaessa varmistetaan, että hanke on **asema- tai yleiskaavan** ja kaavoittamattomilla alueilla **rakennusjärjestyksen** mukainen, eikä hävitä perinne-, kauneus- tai muita arvoja. Mikäli kaava perustuu vanhentuneisiin selvityksiin, tulee kulttuuriympäristön arvot tarkistaa ajan tasalle.

Alueelliselta ympäristökeskukselta tulee pyytää lau-

sunto, jos poikkeamismenettelyssä tai soveltuvin osin myös suunnittelutarveratkaisussa poikkeaminen koskee rakennussuojelun kannalta merkittävää kohdetta tai aluetta taikka valtakunnallisesti merkittäviä maisema-alueita tai kulttuuriympäristöjä. Myös maakuntamuseon kulttuuriympäristöyksikkö ja Museovirasto antavat lausuntoja. Paikallisesti merkittävät kohteet voidaan käsitellä kunnassa kyseiseen kaavatasoon riittävien inventointitietojen pohjalta, mutta neuvoo ja lausuntoja voidaan pyytää niissäkin tapauksissa maakuntamuseon kulttuuriympäristöyksiköstä.

Epävarmoissa tapauksissa ja mikäli kohde on mer-

Pohjakartta: © Lempäälän kunta, tekninen toimi.

Ilmakuva Piipon alueesta. - Hannu Vallas 2001.

Piipon alueen asemakaavassa osalla tehdasrakennusta on suojelumerkintä s-4: ”Kulttuurihistoriallisesti ja taajamakuvallisesti merkittävä rakennuksen osa, jota ei saa purkaa. Rakennusta koskevissa muutos- ja korjaustöissä tulee huolehtia siitä, ettei rakennuksen em. arvoja vaaranneta, erityisesti julkisivujen säilyttämiseen tulee kiinnittää huomiota”.

kitty kulttuuriympäristöohjelmaan inventoitavaksi tai muuten oletetaan arvokkaaksi, rakennusvalvonta voi ottaa yhteyttä maakuntamuseon kulttuuriympäristöyksikköön tai alueelliseen ympäristökeskukseen.

Purkamisaikomuksesta on tiedotettava Pirkanmaan ympäristökeskukselle, jos rakennuksen tai sen osan purkaminen voi merkitä historiallisesti tai rakennustaiteellisesti arvokkaan rakennuksen taikka kaupunkikuvan tai rakennetun ympäristön turmeltumista. Purkulupaa hakiessa on tärkeää ottaa huomioon rakennussuojelunäkökulma myös alueilla, joilla kaava on tai saattaa olla vanhentunut. Lupaa myönnettäessä on varmistuttava siitä, ettei kulttuurihistoriallisia arvoja hävitä.

• **Valvoo ympäristön siisteyttä**

Rakennusvalvonnan tehtäviin kuuluu valvoa rakennetun ympäristön siisteyttä ja antaa tarvittaessa kunnostamiskehotuksia.

• **Neuvoo ennalta**

Rakennusvalvonta neuvoo rakentamispaikan valinnassa alueilla, joilla ei ole kaavaa tai kyläsuunnitelmaa.

Neuvoo kaavan tulkinnessa ja siinä, mitä kulttuuriympäristöön kohdistuvia määräyksiä ja ohjeita tulee ottaa huomioon.

• **Ohjaa korjaamisessa**

Kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden kohteiden korjaamiseen voi myös kysyä neuvoa rakennusvalvonnasta jo hankkeen käynnistysvaiheessa.

Niin kaavoitetuille kuin kaavoittamattomillekin alueille voi laatia **rakennustapaohjeita**, joita rakennusvalvonta edellyttää noudatettavan. Edellä mainituissa kyläsuunnitelmissa on usein myös ohjeita rakentamiseen. Ohjeet toimivat suosituksina, sillä rakennusjärjestykseen verrattavaa oikeusvaikutusta niillä ei ole.

Kulttuuriympäristöohjelman hyödyntäminen rakennusvalvonnassa:

- Esiintykö toimenpiteen kohde tai alue ohjelman kartoilla ja tekstiosassa? Jos esiintyy, tarkistetaan, onko inventointi tehty riittävällä tarkkuudella. Jos ei, teetetään täydennys. Inventointiraportin arvojen perusteluissa ja toimenpidesuosituksissa annetaan arvojen säilymisen kannalta olennaisin tieto.
- Jos on oletettavissa, että arvoja on, tulisi teettää inventointi, vaikka kohde ei esiintyisikään ohjelmassa. Inventointi selvittää tarkemmin mahdolliset arvot. Arvojen määrittelemiseksi voidaan pyytää asiantuntija-apua maakuntamuseolta tai Museovirastolta.
- Onko kyseessä suunnittelutarveratkaisu? Jos on, lupapäätös on toimitettava alueelliselle ympäristökeskukselle. (MRL 137 §)
- Onko poikkeamista haettu alueelle, jota koskevat valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet, tai rakennussuojelun kannalta merkittävälle kohteelle tai alueelle? Jos on, alueelliselta ympäristökeskukselta on pyydettävä lausunto, purkamisaikomuksesta riittää tiedottaminen (MRL 173 § ja MRA 67 §).
- Tehdäänkö toimenpiteitä arkeologisten kohteiden lähistöllä? Muinaisjäännöksen tarkat rajat on tarkistettava maakuntamuseosta aina, kun kohteen lähellä tehdään esimerkiksi kaivutöitä.

8. Toimintaohjelma 2006-2011

Toimintaohjelma osoittaa käytännön toimenpiteet paikallistasolla ja keskeiset toimijat.

8.1 Tiedotus, tiedon keruu ja hallinta

Kulttuuriympäristökasvatus, -koulutus ja tiedotus

Toimenpiteet

Jaetaan ja myydään julkaisua ja pyritään julkaisemaan se myös kunnan verkkosivuilla.

Otetaan kulttuuriympäristökasvatus mukaan käytännönläheisesti eri aineiden koulukohtaisiin opetussuunnitelmiin. Tutustutaan esim. omaan maisemaan valokuvaamalla, piirtämällä ja tekemällä havain-
toja.

Järjestetään opettajille koulutusta aiheesta.

Hyödynnetään tehokkaasti olemassa olevaa oppimateriaalia.
Esimerkki: Pirkanmaan maiseman viesti

Luodaan uutta, paikallista oppimateriaalia yhdessä oppilaiden kanssa osana opetusta.

Hyödynnetään oppimateriaalin valmistamiseen myönnettäviä ympäristöministeriön avustuksia.

Varataan määrärahoja opintoretkiin ja asiantuntijoiden käyttämiseen opetuksessa.

Järjestetään henkilöstökoulutusta aiheesta virkamiehille ja päättäjille.
Esimerkki: seutukunnalliset kulttuuriympäristökoulutusmahdollisuudet

Järjestetään korjauskursseja rakentajille ja korjaajille.

Tehdään ohjattuja kyläkävelyitä eri puolilla kuntaa.

Kytetään kulttuuriympäristöopetusta sopiviin kursseihin, esim. valokuvaus.

Esitellään hyvin toteutettuja hoitohankkeita.

Jatketaan aktiivista tiedottamista kulttuuriympäristöasioista.
Esimerkki: lehtiartikkelit

Kerätään yleistä kiinnostusta herättävät inventointiraportit, ohjelmat, selvitykset ja suunnitelmat pysyvästi nähtäväksi kirjastoon, kulttuuri-toimeen ja kaavoitustoimeen.

Keskeiset toimijat

Kunta

Kunta / koulut

Kunta / koulut

Kunta / koulut

Kunta / koulut

Kunta / kulttuuritoimi + koulut + Lempäälä-opisto

Kunta

Kunta

Kunta / Lempäälä-opisto, kyläyhdistykset

Kunta / Lempäälä-opisto, kyläyhdistykset

Kunta/ Lempäälä-opisto

Kunta, maakuntatason toimijat

Kunta, tiedotusvälineet

Kunta

Kulttuuriympäristöohjelman seuranta ja päivitys

Toimenpiteet

Kaavoitustoimi ottaa vastaan ohjelman jälkeen kertyvän tiedon ja pitää yllä yleisön saavutettavissa olevaa luetteloä täydennyksistä. Vastaanottaja tiedottaa aineistosta maakuntamuseolle

Kootaan aluksi kerran vuodessa ja myöhemmin kerran 2 vuodessa kokoontuva toimenpideohjelman toteutumista valvova seurantaryhmä, joka koostuu kulttuuriympäristöohjelman ohjausryhmästä sekä mahdollisesti seurakunnan ja kyläyhdistysten edustajista.

Toimenpideohjelma päivitetään viiden vuoden välein. Aloitteen tekee tekninen toimi.

Keskeiset toimijat

Kunta / kaavoitus

Kokoonkutsuja kunta / kaavoitus

Seurantaryhmä

Kulttuuriympäristöselvitykset, inventointi

Toimenpiteet

Jatketaan ja pidetään ajan tasalla rakennetun ympäristön inventointia.

Hyödynnetään jo tehtyjä selvityksiä ja ohjelmia sekä maisemasuunnitelmia. *Kyläsuunnitelmat, maisemanhoitosuunnitelmat*

Keskeiset toimijat

Kunta / kaavoitus

Selvitysten ja ohjelmien teettäjät

Tiedon tallentaminen ja hallinta

Toimenpiteet

Kehitetään kunnan paikkatietojärjestelmää niin, että tiedot kulttuuriympäristöstä saadaan paikkatietoihin. Sisältö kirjataan maakunnassa yhteisesti sovittavan käytännön mukaan.

Kerätään tietoa omasta asuinrakennuksesta ja lähiympäristöstä. *Esimerkki: Lempäälä-Seuran Lempäälän Joulu -lehden artikkelit*

Keskeiset toimijat

Kunta, Pirkanmaan ympäristökeskus

Kaikki asukkaat, erilaiset yhdistykset, Kunta / Lempäälä-opisto

Vuorovaikutus ja sitoutuminen

Toimenpiteet

Kulttuuriympäristöohjelman tavoitteet ja toimintaohjelma otetaan huomioon kunnan talousarvioesityksissä.

Lisäselvityksiä ja päivityksiä tehtäessä huolehditaan asukkaiden osallistumisesta ja monipuolisesta tiedotuksesta

Pidetään yllä positiivista vuorovaikutusta kulttuuriympäristöhakkeista kunnan ja asukkaiden välillä mm. seurantaryhmän avulla.

Jatketaan yhteistyötä eri oppilaitosten kanssa tarjoamalla aiheita harjoitus- ja opinnäytetöiksi. *Esimerkki: Tampereen teknillisen yliopiston diplomitöitä*

Pidetään neuvotteluyhteyttä eri virkamiesten välillä niin kunnan sisällä kuin maakuntatasollekin.

Keskeiset toimijat

Kunta

Kunta sekä muut selvitysten tekijät ja teettäjät

Asukkaat, seurantaryhmä, kunta

Kunta

Maakuntatason toimijat, kunta

Kulttuuriympäristö, asuminen ja elinkeinot

Toimenpiteet

Hyödynnetään arvokasta kulttuuriympäristöä elinkeinotoiminnassa ja matkailussa. *Esimerkki: Lempo-projekti ja Kuokkalankosken kulttuurialuehanke*

Laaditaan teemakarttoja ja opaslehtisiä erilaisista kohteista ja kulku-reiteistä esim. kanavat, rautakausi ja perinnemaisemat. *Esimerkki: Pyöräillen ja kävellen Lempäälässä -kartta*

Siirretään tietoa arvokkaasta ympäristöstä uusille asukkaille.

Keskeiset toimijat

Kunta / elinkeinopalvelut, yrittäjät

Kunta / Lempäälä-opisto + elinkeino- ja matkailupalvelut

Asukkaat

8.2 Kulttuuriympäristöjen vaaliminen

Maankäyttö

Toimenpiteet

Kiinnitetään huomiota kulttuurimaiseman ominaisuuksiin rakennuspaikkojen valinnassa haja-asutusalueilla.

Uusia maisemanhoito- ja kyläsuunnitelmia tehdessä ja jo tehtyjä toteutettaessa varmistetaan kulttuuriympäristöohjelmasta kulttuuriympäristön arvot.

Neuvotellaan rakennusvalvonnan kanssa jo rakennushankkeen suunnittelun alkuvaiheissa.

Varmistetaan kaavamuutosten tarve, suojellaan arvokkaat kohteet uusissa asema-, ranta-asema- ja yleiskaavoissa sekä maakuntakaavassa tai tarvittaessa rakennussuojelulailta.

Tarkistetaan kulttuuriympäristön arvot erityisen tarkasti vanhoilla kaava-alueilla ennen toimenpiteitä.

Keskeiset toimijat

Asukkaat, kunta / rakennusvalvonta

Suunnitelmien tilaajat ja tekijät

Asukkaat, kunta / rakennusvalvonta

Kunta / kaavoitustoimi, Pirkanmaan liitto, Pirkanmaan ympäristökeskus, Pirkanmaan maakuntamuseo

Kunta / rakennusvalvonta + kaavoitus

Rakentamisen ohjaus

Toimenpiteet

Tiedotetaan aktiivisesti haja-asutusalueiden rakennustapaohjeista esimerkiksi kylälehdissä.

Järjestetään kyläyhdistysten kanssa teemailtoja, jossa käsitellään maaseutumaisemaan rakentamisen ja korjaamisen periaatteita.

Käytetään hyväksi MRL:n ja rakennusjärjestyksen suomaa mahdollisuutta vaatia perustellusti rakennukselta ympäristöön sopivaa sijoittelua ja ulkomuotoa.

Käsitellään rakennustapaohjeissa perinteitä kunnioittavaa korjauskentämistä erikseen.

Keskeiset toimijat

Kunta / rakennusvalvonta ja kaavoitus, kyläyhdistykset

Kunta / rakennusvalvonta, kyläyhdistykset, maanomistajat

Kunta / rakennusvalvonta

Kunta / rakennusvalvonta ja kaavoitus

Rakentaminen ja kiinteistöhoito

Toimenpiteet

Järjestetään talkoita ym. tapahtumia koko yhteisölle tärkeiden rakennusten kunnostamiseksi. *Esimerkki: Säijän monitoimitalon kunnostus*

Jatketaan ympäristön siisteyden valvontaa.

Korjataan vanhoja rakennuksia maltillisesti perinteisin materiaalein ja työtavoin.

Käytetään kulttuurihistoriallisia arvoja ymmärtäviä suunnittelijoita ja rakentajia merkittävien kohteiden korjaus- ja muutostöissä.

Opetellaan näkemään myös uudehkon rakennuskannan ominaispiirteet ja kunnioitetaan niitä muutostöissä.

Keskeiset toimijat

Kiinteistöjen omistajat

Kunta / rakennusvalvonta + ympäristönsuojelu

remontoijat

Kiinteistöjen omistajat, kunta / tekninen toimi

kiinteistöjen omistajat, kunta / tekninen toimi

Maisemanhoito

Toimenpiteet

Pidetään oma lähiympäristö siistinä ja hankitaan yleisille alueille riit-

Järjestetään perinnemaisemien hoidon opetusta ja neuvontaa maastossa.

Kunnostetaan ympäristöä talkootyönä. *Esimerkki: Ahtialanjärven kunnostus*

Järjestetään laidunnusta hoitoa tarvitseville alueille. *Esimerkki: Sarapiston laidunnus*

Keskeiset toimijat

Kaikki

Pirkanmaan ympäristökeskus, luonnonsuojeluosasto, kunta / koulut, kyläyhdistykset ym. järjestöt

Kunta / ympäristötoimi, yhdistykset, järjestöt ja talkooporukat

maanomistajat

Neuvonta- ja asiantuntijaresurssit

Toimenpiteet

Käytetään kaikkia mahdollisia tarjolla olevia neuvonta- ja asiantuntijapalveluita kulttuuriympäristöasioissa.

Järjestetään rakennusten arvot huomioon ottavan korjaamisen ja hoidon neuvontaa ja ohjausta. *Esimerkki: rakennusperinnönhoitopäivät*

Julkaistaan rakennusten korjaajille tietopaketteja. *Esimerkki: ”Hyvä tästä vielä tulee, Perinnerakennusmestarin parhaat vinkit” Pirkanmaan maakuntamuseo 2004.*

Keskeiset toimijat

Asukkaat ja luvun 9 toimijat

Maakuntamuseo, kunta, Pirkanmaan ympäristökeskus

kunta / rakennusvalvonta, Pirkanmaan maakuntamuseo

8.3 Mitä seuraavaksi?

Ohjelma julkistetaan erityisessä tilaisuudessa, johon kutsutaan myös tiedotusvälineitä. On tärkeää saada jaetuksi tietoa mahdollisimman laajalle. Tämä on tarkoitus järjestää jakamalla julkaisua tärkeimmille tahoille ja asettamalla se verkkoversiona luettavaksi kunnan kotisivuille. Julkaisua painetaan myös myyntiin.

Ihanteellisessa tapauksessa eri toimijat etsivät ohjelmasta eväitä oman toiminnan tueksi ja ottaisivat

näin työkalun heti käyttöön. Itse julkaisua koskeva palaute ja kertyvä uusi tieto kerätään kaavoitustoimeen (ks. kohta 8.1)

8.4 Seuranta

Ohjelman toteutumista seurataan säännöllisesti kutsumalla kokoon seurantaryhmä. Hyvistä toteutumisesimerkeistä ja kehittämistarpeista tiedotetaan mahdollisimman laajasti, jotta seuranta palvelisi myös itse ohjelman toteutumista.

9. Mistä tietoa, neuvoja ja rahoitusta?

Neuvontaa ja rahoitusta on tarjolla melko paljon. Laina- ja avustushakemukset jätetään usein joko kunnan tai maakunnan palvelupisteisiin, vaikka myöntäjä olisikin joku muu taho. Seuraavassa on lueteltu eri toimijoiden tehtävät kulttuuriympäristön suhteen sekä haettavat tukimuodot.

9.1 Paikalliset toimijat

Lempäälän kunta

Tampereentie 8
PL 36 37501 Lempäälä
p. (03) 374 4111
sähköposti: etunimi.sukunimi@lempaala.fi
www.lempaala.fi

Kirjasto: paikallista tietoa

Lempäälä-opisto: kansalaisopisto, kulttuuriasiat

Sivistysosasto

Oppimateriaalikeskus: tietoa

Koulut: kulttuuriympäristöopetus kouluissa

Tekninen toimi

Kunnan omat kiinteistöt

Yhdyskuntatekniikka (esim. tiet)

Kaavoitus: maankäytön suunnittelu

Rakennusvalvonta: neuvonta uudis- ja korjausrakentamisessa, luvat

Ympäristönsuojelu

€ Asuntorahaston peruskorjauksen korkotukilaina sekä korjausavustus vanhuksille ja vammaisille. Yhteystaho: Lempäälän kunta / asuntosihteeri

€ Omatoimiraha kuntalaisten omatoimisuuden tukemiseen asukas- ja kyläyhteisöille kunnan palveluvarustuksen täydentämiseen ja kunnostustoimenpiteisiin.

Maa- ja metsätalousministeriön ympäristötuki korvaa niitä kustannuksia ja tulonmenetyksiä, joita aiheutuu ympäristönsuojelun ja -hoidon kannalta hyvien viljely- tai tuotantomenetelmien käytöstä. Tuen saaminen edellyttää erilaisia ympäristön ja maiseman ylläpitotoimenpiteitä. Erityistukea voi saada mm. maiseman kehittämiseen ja hoitoon, luonnon monimuotoisuuden edistämiseen ja perinnebiotooppien hoitoon. Yhteystaho: Lempäälän kunta / maaseutusihteeri, TE-keskus.

Kyläyhdistykset, -toimikunnat sekä omakoti- ja asukasyhdistykset

Tapahtumat, tempaukset, perinnetiedon siirto

Lempäälä-Seura ry.

pj Raija Isotalo
Houkantie 27 37560 Lempäälä
p. (03) 3676 024
[www.lempaala.fi/Kulttuuri ja Vapaa-aika/Lempäälä-Seura](http://www.lempaala.fi/Kulttuuri_ja_Vapaa-aika/Lempäälä-Seura)

- kaikille lempääläläisille tarkoitettu kotiseutuyhdistys
- kotiseudun kehittäminen paikallisten erityispiirteiden pohjalta
- elinympäristön laadun parantaminen ja ihmisten viihtyvyyden lisääminen
- kotiseututietouden lisääminen mm. julkaisu- ja kustannustoiminnan kautta
- kotiseutuhengen ylläpitäminen
- omatoimisuuden voimistaminen
- kotiseudun kulttuurin vaaliminen ja edistäminen mm. edistämällä perinteiden, historian ja nykypäivän tallentamista sekä luonnon ja kulttuuriympäristön vaalimista
- museotoiminta ja paikallisen kotiseutuarkiston tukeminen

Lempäälän ympäristönsuojeluyhdistys ry.

pj Antero Korhonen
Sienipolku 1 37550 Lempäälä
p. (03) 375 1313
www.lysy.net

9.2 Maakuntatason toimijat

EU-rakennerahastot

€ Ylä- ja Etelä-Pirkanmaan seutukunnat kuuluvat tavoite 2-alueisiin. Pirkanmaa on kokonaan sekä tavoite 3-alueita että Alueellisen maaseutuohjelman toteuttamisalueita. Rakennerahastoista voidaan tukea näihin ohjelmiin liittyviä hankkeita. Yhteystaho: Pirkanmaan ympäristökeskus, Pirkanmaan liitto, TE-keskus.

€ Kantri ry. Tampereen seutukunnan toimintaryhmä välittää Leader+ -rahoitusta kehittämishankkeisiin.

Hämeen heimoliitto

Hallituskatu 22 13100 Hämeenlinna
p. (03) 637 1788 fax (03) 671 5348
sähköposti: toimisto@hameenheimoliitto.fi
www.hameenheimoliitto.fi

– Hämeen heimoliitto pyrkii aktivoimaan kotiseutuyhdistyksiä toimimaan kotiseutunsa parhaaksi, kehittää luonnonsuojelua ja ympäristönhoitoa, järjestää kotiseutuhenkisiä juhla- ja neuvottelutilaisuuksia ja edistää Hämettä koskevaa tutkimustyötä. Jäseniä voivat olla kunnat, seurakunnat, yhdistykset ja järjestöt sekä yksityiset ihmiset.

€ Heimoliiton perustaman Hämeen kotiseuturahaston apurahoja ja stipendejä myönnetään Hämettä ja hämäläisyyttä koskevaan tutkimukseen

Pirkanmaan liitto

Nalkalankatu 12 PL 76 33201 Tampere
p. (03) 248 1111 fax 248 1250
sähköposti: etunimi.sukunimi@pirkanmaa.fi
www.pirkanmaa.fi

Pirkanmaan 33 kunnan muodostama kuntayhtymä

- maakuntakaavojen sekä niiden perusteiksi vaadittavien selvitysten valmistelu ja laadinta
- vastuu aluesuunnittelusta ja -kehittämisestä

€ EU-rahoituksen koordinointi

€ Sisäasiainministeriön maakunnan kehittämisraha aluekehittämisohjelmiin sisältyville hankkeille, kuten elinkeinotoiminnan kehittämiseen tai esim. kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden ympäristöjen kehittämishankkeisiin.

Pirkanmaan maakuntamuseo kulttuuriympäristöyksikkö

PL 487 33101 Tampere
Käyntiosoite Vapriikki, Veturiaukio 4
p. 020 716 5140 fax 020 716 5141
sähköposti: etunimi.sukunimi@tampere.fi
www.tampere.fi/ekstrat/vapriikki/maakun

- asiantuntijaviranomainen arkeologiseen kulttuuriperintöön liittyvissä maankäyttöasioissa Pirkanmaalla, toimii myös rakennusperinnön suojelussa yhteistyössä Museoviraston kanssa.
- arkeologisen ja rakennusperinnön tutkimus, suojelu ja hoito
- kulttuuriympäristöopetus, opetuspaketit
- paikallisten museoiden neuvonta ja kehittäminen
- paikallisen kulttuuri-ilmapiirin tukeminen yleensä
- viranomaisneuvottelut ja asiantuntijalausunnat esimerkiksi maankäytön suunnitteluun liittyvistä asioista
- korjausneuvontaa, esimerkiksi perinnerakennusmestarin palvelut

ProAgria Pirkanmaan maaseutukeskus

PL 97 33101 Tampere
Käyntiosoite Näsilinnankatu 48 D Tampere
p. (03) 250 3111 fax (03) 250 3327
sähköposti: etunimi.sukunimi@proagria.fi
www.pirmk.sci.fi

- Neuvonta-, asiantuntija- ja koulutuspalvelut maatiloille ja kyläyhteisöille mm. maiseman- ja luonnonhoidosta sekä perinnemaisemista
- Perinnemaisemien hoitosuunnitelmia
- Kylä- ja tiemaisemasuunnitelmia

**Pirkanmaan rahasto
Suomen kulttuurirahaston alainen maakuntarahasto**

PL 295 33101 Tampere
p. (03) 348 2947 fax (03) 348 5098
sähköposti: etunimi.sukunimi@skr.fi
www.skr.fi

€ Avustuksia erilaisiin hankkeisiin, mm. lasten ja nuorten kulttuuritoimintaan.

Pirkanmaan taidetoimikunta

PL 346 33101 Tampere
käyntiosoite Uimalankatu 1 Tampere
p. 02 051 73661 fax 02 051 73665
www.pirkanmaantaidetoimikunta.fi

€ Yhteisöjen valtionapu, jota voi hakea esim. näyttelytilojen kunnostamiseen yms. Yhteystaho: Pirkanmaan taidetoimikunta.

**Pirkanmaan TE-keskus
maaseutuosasto
työvoimaosasto**

Kauppakatu 4 PL 467 33101 Tampere
p. 010 60 25500 fax 010 60 25900
sähköposti: etunimi.sukunimi@te-keskus.fi
www.te-keskus.fi

- alueellinen työvoima- ja elinkeinokeskus
- Pirkanmaan elinkeinoelämän, yrittäjyyden, työllisyyden ja maakunnan myönteisen kehityksen edistäminen

€ Rahoitus alueellisen maaseutuohjelman kautta: maisemallisesti tärkeiden rakennusten ja kulttuuriympäristön hoitoon, kylien maisemanhoitosuunnitelmien laatimiseen ja toteuttamiseen, ympäristön viihtyvyyden parantamiseen sekä vesiensuojeluun ja vesistöjen kunnostukseen.

€ Maaseudun ympäristötukien erityiset

€ Hankerahaus maaseudun pienyritystoiminnalle.

€ Avustukset ja korkotukilainat maatilojen tuotanto- ja asuinrakennusten rakentamiseen ja korjaamiseen hoidetaan kansallisella rahoituksella.

€ Työministeriön työllisyysperusteinen valtionapu kuntien, kuntainliittojen ja muiden yhteisöjen rakentamista, kunnossapitoa ja korjausta koskeviin hankkeisiin tai muihin investointeihin.

**Pirkanmaan ympäristökeskus
alueidenkäytön osasto
luonnonsuojeluosasto**

Rautatiekatu 21 B 7. krs
PL 297 33101 Tampere
p. (03) 2420 111 fax (03) 2420 266
sähköposti: etunimi.sukunimi@ymparisto.fi
www.ymparisto.fi/pir

alueidenkäytön osasto

- valtion alueellinen ympäristöviranomaisen Pirkanmaalla
- kuntien maankäytön suunnittelun (kaavoituksen) ohjaus

- viranomaisneuvottelut ja lausunnot mm. kulttuuriympäristön kannalta merkittävistä kaavahankkeista ja kuntien rakennusjärjestyksistä
- kaavojen, kuntien myöntämien poikkeamislupien ja suunnittelutarveratkaisujen lainmukaisuuden valvonta
- esim. kaavoittamattomille rannoille rakentamiseen haettujen poikkeamislupien käsittely
- rakennussuojelulain mukaisten suojeluesitysten käsittely ja päätöksenteko
- osallistuminen kulttuuriympäristöjen hoito-ohjelmien laadintaan
- vastaa kulttuuriympäristön hoidon yhteistoimintaryhmän toiminnasta

€ Ympäristöministeriön avustus rakennusperinnön hoitoon. Avustuksia myönnetään kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennuskohteiden ja niiden välittömän ympäristön korjauksiin ja kunnostamistöihin, säilyttämisen edellyttämiin selvityksiin ja kunnille myös kohteiden hankkimiseen. Myönnetään sekä kaavalla suojeltuihin että muuten säilytettäviksi tarkoitettuihin alueisiin, joilla on yleistä kulttuurihistoriallista merkitystä ja joiden avustamisella on säilymistä turvaava merkitys.

€ Kunnille myönnettävä yleiskaava-avustus kulttuuriympäristön kannalta merkittävien alueiden yleiskaavojen laatimiseen.

€ Euroopan aluekehitysrahastosta osarahoitettavien avustusten myöntäminen kulttuuriperinnön ja maisemanhoitoa edistävien hankkeiden tukemiseen sekä yhdyskuntien elävöittämiseen.

luonnonsuojeluosasto

- perinnemaisemien inventointi, hoidon ohjaus ja neuvonta sekä luonnonsuojelutyö

9.3 Koko maata palvelevat tahot

Kirkkohallitus

Satamakatu 11
PL 185 00161 Helsinki
p. (09) 18021 fax (09) 1802 350
sähköposti: kirkkohallitus@evl.fi

€ Avustukset ja tukilainat toiminnassa olevien evankelis-luterilaisten kirkkojen rakentamiseen ja korjaukseen sekä seurakuntatalojen rakentamiseen, korjaamiseen ja laajentamiseen.

Museovirasto
sähköposti: etunimi.sukunimi@nba.fi
www.nba.fi

Arkeologian osasto
Nervanderinkatu 13
PL 913 00101 Helsinki
p. (09) 40501 fax (09) 4050 9262

Rakennushistorian osasto
Sturenkatu 4
PL 169 00511 Helsinki
p. (09) 40501 fax (09) 4050 9420
sähköposti: rakennushistoria@nba.fi

Museoviraston muinaisjäännösten
hoitoyksikkö, Tampere:
Käyntiosoite Vapriikki, Veturiaukio 4
PL 487 33101 Tampere
(03) 2124 185
sähköposti: Olli.Soininen@nba.fi

Opetusministeriön alaisella Museovirastolla on yhteistyösopimus monen maakuntamuseon kanssa. Pirkanmaan maakuntamuseolla on sopimus arkeologisen perinnön hoidosta. Pirkanmaan maakuntamuseo hoitaa tapauskohtaisesti myös rakennetun ympäristön asioita.

Arkeologian osasto:

- muinaisjäännösten inventointi, tutkimus ja hoito sekä hoidon neuvonta

Rakennushistorian osasto:

- valtion keskusviranomaisen rakennussuojeluasioissa
- kulttuuriympäristön tutkimus, tiedotus ja julkaisutoiminta
- korjauskortiston julkaisu ja myynti

- restaurointikuvaston keruu ja ylläpito
- tietoja perinteisten työtapojen taitajista ja perinteisten rakennusmateriaalien valmistajista

€ Rakennusten entistämisavustus kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten ja niiden kiinteän sisustuksen konservointiin, kunnostamiseen tai historiallisen asun palauttamiseen. Voi saada myös kansatieteellisesti arvokkaille talousrakennuksille. Myönnetään yksityisille ja yhteisöille, kunnille vain jos kyseessä on rakennussuojelulain nojalla suojeltu kohde.

Ympäristöministeriö
Alueidenkäytön yksikkö

Kasarmikatu 25 PL 380 00131 Helsinki
p. (09) 19911 fax (09) 1991 9631
sähköposti: etunimi.sukunimi@ymparisto.fi
www.ymparisto.fi

- Lukuisia eri tehtäviä kulttuuriympäristön hoitoon liittyen.

€ Ympäristökasvatusavustuksia koulutusmateriaalin valmistamiseen.

€ Valtion rakennusperinnönhoitoavustukset (ks. Pirkanmaan ympäristökeskus).

Maaseudun Sivistysliitto
Länsi- ja Keski-Suomen aluekeskus

Kalevankatu 5 A 32 60100 Seinäjoki
p. (06) 423 3052
www.msl.fi

- Aikuiskasvatus ja kulttuurityö
- Ympäristöestetiikan julkaisusarja

Suomen kotiseutuliitto

Kalevankatu 13 A 00100 Helsinki
p. (09) 6126 320 fax (09) 6126 3250
suomenkotiseutuliitto@suomenkoti-
seutuliitto.fi
www.suomenkotiseutuliitto.fi

- edistää kansallista kulttuuria erityisesti maakunnallisten ja paikallisten piirteiden pohjalta
- ohjaa ja kehittää kokonaisvaltaista kotiseututyötä maassamme,
- palvelee jäsenkenttää kotiseututyön paikallis- ja aluetason kehittämiseksi,
- edistää paikalliskulttuurien arvon ymmärtämystä,
- edistää luonnon- ja kulttuuriympäristön vaalimista sekä vaikuttaa yhteiskunta- ja aluesuunnitteluun,
- edistää kotiseuduntutkimusta,
- huolehtii kotiseututyön kansainvälisistä yhteyksistä painottaen pohjoismaita ja Viroa,
- vaikuttaa etujärjestönä lainsäädäntöön ja julkiseen hallintoon kotiseututoiminnan edellytysten parantamiseksi ja kotiseututyön tavoitteiden toteutumiseksi.

€ Opetusministeriön avustus rekisteröityjen yhdistysten tai muiden yhteisöjen omistamien, kansalaistointaan tarkoitettujen rakennusten korjaussuunnitteluun ja korjaamiseen, ns. seurantaloavustus. Avustuksen saaminen edellyttää, että korjauksissa otetaan huomioon rakennuksen historialliset arvot.

Suomen kuntaliitto

Kuntatalo, Toinen linja 14
PL 200 00101 Helsinki
p. (09) 7711 fax (09) 7712291
sähköposti: etunimi.sukunimi@kuntaliitto.fi
www.kunnat.net

- Koulutusta, tiedotusta ym.

Suomen luonnonsuojeluliitto

Pirkanmaan luonnonsuojelupiiri
Näsilinnankatu 48E 33200 Tampere
p. (03) 2131317
sähköposti: pirkanmaa@sll.fi
www.sll.fi

Tiehallinto, Hämeen tiepiiri

Åkerlundinkatu 5 B PL 376 33101 Tampere
p. 0204 44 154
fax 0204 44 4002
sähköposti: hameen.tiepiiri@tiehallinto.fi
www.tiehallinto.fi

– Historialliset tiet

10. Yleisiä edellytyksiä

10.1 Kansainväliset sopimukset

Suomi ja useat muut valtiot ovat sitoutuneet noudattamaan lainsäädännössään kansainvälisiä sopimuksia, joilla määritellään kulttuuriympäristön vaalimisen suuret linjat.

ICOMOS:

Julistus monumenttien suojelusta, eli ns. Venetsian julistus 1964.

Julistus historiallisten puistojen ja puutarhojen suojelusta, ns. Firenzen julistus.

Julistus historiallisten kaupunkien ja kaupunkimaisten alueiden suojelusta 1987.

Julistus arkeologisen perinnön suojelusta ja hoidosta 1990.

Unesco:

Yleissopimus maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemisesta 1972.

Yleissopimus kulttuuriomaisuuden suojelusta aseellisen selkkauksen yhteydessä 1954 eli ns. Haagin sopimus.

Lisäksi Unescolla on useita kulttuuriperintöalan suosituksia.

YK:n ympäristö- ja kehityskonferenssi

Rion sopimus 1992 eli Agenda 21 sisällyttää kulttuuriympäristön hoidon kestäväen kehityksen tavoitteisiin.

Euroopan neuvosto:

Euroopan kulttuuriyleissopimus 1954 eli ns. Pariisin sopimus.

Yleissopimus Euroopan rakennustaiteellisen perinnön suojelemisesta 1985 eli ns. Granadan sopimus.

Yleissopimus Euroopan arkeologisen perinnön suojelemisesta 1969, 1991

Maisemasopimus. Firenze 2000.

10.2 Kulttuuriympäristöä koskevat lait ja asetukset

Lait antavat välineet ympäristön hallintaan. On aina syytä tarkistaa ajantasainen lainsäädäntö, jotta myös viimeisimmät muutokset ovat varmasti tiedossa (www.finlex.fi).

• **Perustuslaki** 1.3.2000 osoittaa vastuunjaon. 20 §: Vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille. Julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus terveelliseen ympäristöön sekä mahdollisuus vaikuttaa elinympäristöään koskevaan päätöksentekoon.

• **Maankäyttö- ja rakennuslaki**, voimassa 1.1.2000 alkaen. Lain yleisenä tavoitteena on mm. edistää kulttuurisesti kestävää kehitystä. Laissa määrätään kaavaa valmisteltaessa selvittämään alueella olevat kulttuuriympäristöarvot ja kaavan ympäristövaikutukset, mm. kulttuuriset, koko siltä alueelta, johon kaavan arvioidaan vaikuttavan. Toimenpiteissä on myös huolehdittava siitä, ettei historiallisesti tai rakennustaiteellisesti arvokkaita rakennuksia tai kaupunkikuvaa turmella. Kulttuuriarvot mainitaan mm. pykälissä: 1§, 5§, 9§, 14§ ja useissa muissa. Lakia täydentää maankäyttö- ja rakennusasetus.

• **Rakennussuojelulaki**, voimassa 1.7.1985 alkaen, suojelee kulttuurikehykseen tai historiaan liittyviä rakennuksia, rakennusryhmiä ja rakennettuja alueita kansallisen kulttuuriperinnön säilyttämiseksi. Lakia sovelletaan vain, mikäli rakennuksen säilymistä ei ole mahdollista riittävästi turvata maankäyttö- ja rakennuslain nojalla, eli käytännössä asemakaavassa, yleiskaavassa, tai milloin siihen muutoin on erityisiä syitä. Laki määrää mm. suojeltavaksi saattamismenettelystä. Lisäksi määrätään korvauksista ja lunastusoikeudesta. Laissa määritellään suojelun kohteet:

2 §, 1. ja 2. mom.: ”Tässä laissa tarkoitettujen suojelun kohteita ovat sellaiset rakennukset, rakennusryhmät ja rakennetut alueet, joilla on kulttuurihistoriallista merkitystä rakennushistorian, rakennustaiteen, rakennustekniikan, erityisten ympäristöarvojen, rakennuksen käytön tai siihen liittyvien tapahtumien taikka rakennuksen ainutlaatuisuuden tai tyyppillisyyden kannalta. Rakennukseen luetaan kuuluvaksi sen kiinteä sisustus.

Tämän lain mukainen suojelu voi koskea myös rakennuksen osaa ja rakennuksen kiinteää sisustusta sekä siltaa, kaivoa tai muuta sellaista rakennelmaa samoin kuin rakennukseen liittyvää puistoa taikka muuta vastaavaa rakentamalla tai istuttamalla muodostettua aluetta. ”

- **Asetus valtion omistamien rakennusten suojelusta** vuodelta 1988 säättää menettelystä kyseisten rakennusten suojeltavaksi saattamisesta ja lisäksi korjaus- ja muutostöiden suorittamisesta yhteistyössä Museoviraston kanssa. Museovirasto pitää asetuksen nojalla luetteloa suojelluista rakennuksista. Lempäälässä ei ole tämän asetuksen tarkoittamia rakennuksia.

- **Kirkkolaki**, voimassa 1.1.1994 alkaen. Laki suojelee kaikki ennen vuotta 1917 rakennetut, evankelis-luterilaiset kirkolliset rakennukset, hautausmaan portti- ja läpikäytävä-rakennukset sekä aidat. Kirkon tai kirkollisessa käytössä olevan rakennuksen ulko- tai sisäosaa olennaisesti muuttava, korjaamista koskeva kirkkovaltuuston päätös on alistettava kirkkohallituksen tutkittavaksi.

- **Luonnonsuojelulain**, 1.1 1997, keskeisenä tavoitteena on suojella luonnon monimuotoisuutta ja eri luontotyyppejä sekä vaalia luonnonkauneutta ja maisema-arvoja.

- **Maa-aineslaki**, voimassa 1.1.1982 alkaen, rajoittaa maa-ainesten ottoa, jos siitä aiheutuu esim. kauniin maisemakuvan turmeltumista, luonnon merkittävien kauneusarvojen tai erikoisten luonnonesiintymien tuhoutumista, ja kaavoitetulla alueella kaupunki- tai maisemakuvan turmeltumista.

- **Muinaismuistolaki**, voimassa 1.7.1963 alkaen, rauhoittaa kiinteät muinaisjäännökset automaattisesti ilman erillistä päätöstä. Luvaton kajoaminen muinaisjäännökseen on aina rangaistava teko. Museovirastolla on oikeus tutkia, hoitaa ja merkitä muinaisjäännöksiä sekä osoittaa ja merkitä niiden rajat. Muinaisjäännöksillä ei ole ikärajaa.

- **Tielaki ja -asetus** velvoittavat Tiehallinnon pyytämään alueellisen ympäristökeskuksen, maakunnan liiton ja kuntien lausunnot yleis- ja tiesuunnitelmista. Lausunnot on pyydettävä tarvittaessa myös esim. Museovirastolta, maakuntamuseolta ja erilaisilta yhdistyksiltä. Vuorovaikutteinen suunnittelu edellyttää mm. tiedottamista ja yleisötilaisuuksia.

- **Vesilaki**, viimeinen muutos voimassa 1.3.2000 alkaen, mm. määrää ottamaan huomioon luonnonkauneuden, kulttuuriarvot ja ympäristön viihtyisyyden vesistöön rakentamisessa. Laki kieltää toimenpiteet, joista voi aiheutua luonnon kauneutta, ympäristön viihtyisyyttä, kulttuuriarvoja tai vesistön käyttökelpoisuutta vedenhankintaan tai sen soveltuvuutta virkistyskäyttöön melkoisesti vähentävä muutos.

- **Laki ympäristövaikutusten arviointimenettelystä**, voimassa 1.9.1994 alkaen. Ympäristövaikutukset tar koittavat mm. yhdyskuntarakenteeseen, rakennuksiin, maisemaan, kaupunkikuvaan ja kulttuuriperintöön vaikuttavaa toimintaa. Laki velvoittaa selvittämään vaikutukset ennen kuin hanketta aletaan toteuttaa, kuitenkin ennen päätöksentekoa.

- **SOVA-laki**, laki suunnitelmien ja ohjelmien ympäristövaikutusten arviointimenettelystä, voimassa 2005 alkaen, koskee taannehtivasti myös 2004 aloitettuja hankkeita.

- **Ympäristönsuojelulaki**, voimassa 1.3.2000 alkaen, määrää luvanvaraiseksi toimenpiteet, jotka aiheuttavat ympäristön pilaantumisen vaaran. Tällä tarkoitetaan myös yleisen viihtyisyyden tai erityisten kulttuuriarvojen vähentymistä.

- **EU:n direktiivi maisemasuojelusta**

10.3 Valtakunnalliset ja alueelliset päätökset, ohjelmat, strategiat ja sopimukset

- **Valtioneuvoston arkkitehtuuripoliittinen ohjelma** 1998. Ohjelman mukaan rakennussuojelusta ja rakennusperinnön hoidosta laaditaan valtakunnallinen strategia (ks. rakennusperintöstrategia), rakennusperintöä koskevat inventoinnit laaditaan maan kaikissa kunnissa ja lisätään rakennushistorian asiantuntijoita

maakuntamuseoihin. Arkkitehtuurikasvatusta lisätään kouluissa, ja suunnataan koulutusta myös kuntien päätöksentekijöille, luottamusmiehille ja virkamiehille sekä sisällytetään rakennusalan ammattikoulutukseen rakentamisen historian ja arkkitehtuurin perusteiden opetusta.

- **Valtioneuvoston päätös valtakunnallisista alueidenkäytön tavoitteista 2000.** Päätös tuli voimaan 1.6.2001. Valtakunnalliset tavoitteet ovat osa suunnittelujärjestelmää, johon kuuluvat maakuntakaava sekä kunnallisen tason yleiskaava ja asemakaava. Yleistavoitteena on, että alueidenkäytöllä edistetään mm. kansallisen kulttuuriympäristön ja rakennusperinnön sekä niiden alueellisesti vaihtelevan luonteen säilymistä. Kulttuuri- ja luonnonperintöasioissa **erityistavoitteina** edellytetään, että viranomaisten laatimat valtakunnalliset inventoinnit (rakennettu kulttuuriympäristö, maisema-alueet, arkeologiset kohteet) otetaan huomioon alueidenkäytön suunnittelun lähtökohtina. Valtakunnallisesti arvokkailla kohteilla ja alueilla on alueidenkäytön sovelluttava niiden historialliseen kehitykseen.
- Ympäristöministeriön **rakennusperintöstrategia** 2001 ja siihen liittyvä toimenpideohjelma. Valtioneuvoston hyväksymä kansallinen toimintaohjelma tähtää rakennusperinnön säilyttämiseen ja hoitoon. Ohjelma käsittelee mm. keinoja lisätä tietoa, taitoa ja arvostusta, rakennusperinnön hoidon vastuun- ja tehtävienjakoa, voimavaroja sekä suojelun edistämistä ja seurantaa.
- **Kirkkohallituksen päätös** uusien kirkkojen suojelusta 13.8.2003.
- **Pirkanmaan maakuntasuunnitelma** v. 2001.
- Pirkanmaan ympäristökeskuksen **Pirkanmaan alueellinen kulttuuriympäristöohjelma** 2002 asettaa toimintatavoitteet kulttuuriympäristön hoidon edistämiseksi maakunnallisella tasolla. Ohjelma on suunnattu erityisesti kuntatasolle maankäytön ja rakentamisen suunnittelijoille.
- Pirkanmaan ympäristökeskuksen **Pirkanmaan ympäristöohjelma 2005** sisältää myös kulttuuriympäristöasioita.
- **Sopimus valtakunnallisesti merkittävien asema-alueiden suojelusta** 1998.
- **Maaseuturakentamisen ja maaseudun rakennetun ympäristön kehittämisstrategia 1999 -2005**
- Uusi **Pirkanmaan maakuntakaava** on hyväksytty maakuntavaltuustossa keväällä 2005, mutta ei syksyllä ollut vielä lainvoimainen. Sen merkintöjä on päivitetty uusien tietojen perusteella.
- **Tielaitoksen ympäristöohjelman 1996-2005** mukaan uudet tiehankkeet suunnitellaan ympäristöön ja maisemaan soveltuviksi ottaen huomioon maisema-alueiden ja kulttuurihistorian arvot. Uusien teiden rakentamista pyritään välttämään valtakunnallisesti arvokkailla maisema-alueilla.

11. Kirjallisuutta ja lähteitä

Painetut:

- Aaltio, E.A., Lempäälän kunnallishistoria 1866-1966. Lempäälän kunta. Tampere 1968
- Alanen, T.- Kepsu, S, Kuninkaan kartasto Suomesta 1776-1805. 1989
- Arajärvi, Kirsti, Lempäälän historia. Lempäälän kunta ja seurakunta, Tampere 1959.
- Elämää Säijänmaassa. toim. Ritva Mäkelä. Säijän kyläyhdistys ry. Vammala 1997.
- Hietämäki, Mari, Rakennuskaavan muuttaminen arvokkaan ympäristö säilyttämiseksi – esimerkkinä Lempäälän kunnan Kuokkalan kylä. Diplomityö TTK 1982.
- Hyvä tästä vielä tulee. Perinnerakennusmestarin parhaat vinkit. Pirkanmaan maakuntamuseo 2004.
- Hämeen läänin luonnon- ja maisemansuojelun kannalta arvokkaat kallioalueet. Suomen ympäristökeskus, Luonto- ja maankäyttöyksikkö. Helsinki 1996.
- Jutikkala & Nikander, Suomen kartanot ja suurtilat I ja II. 1945.
- Kalske, Marja, Lempäälä ajan virrassa. Lempäälän kunta, Vammala 1999.
- Kuivaspään kyläsuunnitelma. 2002.
- Köykkä, Sirkka – Schultz, Tiina – Siirala, Maisa: Tampereen vesi- ja ympäristöpiirin alueen vanhat vesirakenteet, vesimyllyt ja -sahat. Vesi- ja ympäristöhallituksen monistesarja nro 452. Helsinki 1993.
- Lempäälä-juhlakirja 1963. Lempäälän nuorisoseura ry. Viiala 1963.
- Lempäälä kuvina. Kuvakertomus vuosisadan vaihteesta nykypäiviin. Toim. Pekka Kosonen. Jyväskylä 1962.
- Lahdenperä, Tauno, Lempäälän suojeluskunta. Pieksämäki 1994.
- Lempäälä. Kari Tolonen, Kamerapiste, Lempäälä. Forssa 1999.
- Lempäälä. Valokuvia 1900-1991. Lempäälän kameraseura Mielikuvitus ry. J-kylä 1991.
- Lempäälän harjuja pitkin poikin. Soraa, pohjavettä, maisemia, historiaa. Toim. Pekka Mäenpää. Tampere 2004.
- Lempäälän joulukuukausi. Lempäälä-Seura ry. numerot 1964, 1992-1996, 1998-2001.
- Lempäälä piirroksina. Lempäälän kunta ja Lempäälän taideyhdistys ry. Hämeenlinna 1985.
- Liedenpohja-Ruuhijärvi, Maritta et al., Pirkanmaan perinnemaisemat. Pirkanmaan ympäristökeskus 1999.
- Länsirinne, Tapani, Lempäälän luontokohteet. Lempäälä 1989.
- Mattila, Kyläkunta väylien varrella. Toim. Riitta Mäkinen. Mattilan kyläyhdistys ry. Lempäälä 1998.
- Mattilan kylän kyläsuunnitelma 2004. Mattilan kyläyhdistys ry. Tampere 2005.
- Mäenpää, Pekka, Vanha pappila nyt. Agraariyhteiskunnan pappilat jälkiteollisen ajan Tampereen hiippakunnassa. Diplomityö TTKK Arkkitehtuurin osasto 1992.
- Mäkelä, Ritva, Kuljun villit ja viisaat. Vammala 2003.
- Mäkelä, Ritva, Myllyjen ja museoiden Kuokkala. Vammala 2005.
- Mäkelä, Ritva, Roihuja vastaan. Lempäälän VPK 70 vuotta. Lempäälän VPK. Tampere 1998.
- Mäkelä, Vilhelmiina, Pläsitorilta liikekaupunkiin: Kuivaspään, Maisenrannan, Sarvikkaan ja Herralan kylähistoria. Kuivaspään ja ympäristön kyläyhdistys. 2005
- Nikander, Gabriel, Herrgårdar i Finland III .Helsinki 1929.
- Perinnealbumi, Pirkanmaa I. Perinnetieto Oy. Kuopio 1985.
- Pikkupeura, Arja, Hervannanmaa – kivenheitto kaupungista. Tampere 2002.
- Pirkanmaan alta 1-5, arkeologisia tutkimuksia. Tampereen museot. Tampere 1999-2004.
- Pirkanmaan kiinteät muinaisjäännökset. Pirkanmaan liitto, julk. B 36, Tampere 1996.
- Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet. Tampereen seutukaavaliitto, julk. B 174. 1990.
- Puuska, Minna, Lempäälän kirkko, kirkkotori ja tapuli. Diplomityö TTKK Arkkitehtuurin osasto 2002.
- Rakennettu kulttuuriympäristö, valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993.
- Pirkanmaan 3. seutukaava. Pirkanmaan liitto 1997.
- Rakennusperinnön tulevaisuus. Ympäristöministeriö. Tampere 2004.
- Rasila, Viljo: Pirkanmaan historia. Pirkanmaan kotiseutusarjan 4. osa. Pirkanmaan liitto. Tampere 1993.
- Rautiainen, Tarja, Aatteen tiellä. Sata vuotta työväenyhdistystoimintaa Rypynmäellä. Lempäälän työväenyhdistys ry. Saarijärvi 1996.
- Saarenheimo, Juhani: Vanhan Pirkkalan historia. Tampere 1974.
- Soini, Ilkka, Mattilan maisemanhoito. 1999.

Suomen maatilat. II osa Hämeen lääni. Porvoo 1931.
Suomen omakotiasutus I Hämeen lääni. Turku 1970.
Suomen sukutilat. Helsinki 1940.
Suuri maatilakirja V, Hämeen lääni. Helsinki 1964.
Sääksjärvi, portti Lempäälään, toim. Ritva Mäkelä. Vammala 2001.
Toukohärkä ja kultasiipi. Niityt ja niiden hoito. Toim. Haeggström et al. 1995.
Tuhat vuotta teitä, kaksisataa vuotta tielaitosta 1. Maata, jättä, kulkijoita. Tiet, liikenne ja yhteiskunta ennen vuotta 1860. Toim. Tapani Mauranen. Tielaitos. Helsinki 1999.
Tulonen, Annu – Lusa, Leena – Palokoski, Marita: Pirkanmaan alueellinen kulttuuriympäristöohjelma. Tampere 2002.

Painamattomat lähteet:

Grönlund, Irma, Nurmen koulu 1890-1990. Julk. Lempäälän kunta, 1990.
Heiskanen, Jari, Linnovaara, Kimmo, Lempäälän Maakalan kylän rakennus- ja maisemahistorian inventointi. 30.05.2005.
Hinnerichsen, Miia, Lempäälä, Kuokkalan pappilan ympäristön asemakaava-alue. Rakennetun ympäristön inventointi 2005.
Jonkka. Päivi, Säijä työ- ja asuinympäristöä. Perusselvitys ja kyläsuunnitelma 2002.
Jussila, Timo, Pirkanmaan historiallisen ajan muinaisjäännökset 2002, 1-2. Pirkanmaan maakuntamuseo, kulttuuriympäristöyksikkö.
Kuokkalankosken kulttuurialue. Kuokkalankosken kulttuuriympäristön hoito- ja kehittämissuunnitelma. Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen Ky, Tampere 2005.
Laamanen, Kari, Lempäälän kynäjalavakartoitus 1996–2001. Lempäälän kunta 2002.
Lastusten kyläsuunnitelma 1999. Arkkitehtitoimisto Lehto Peltonen Valkama Oy.
Lempäälän keskustasaaren kulttuurihistoriallinen selvitys 2003. Arkkitehtitoimisto Eija Teivas.
Lempäälän kulttuurihistoriallisesti merkittävät rakennukset ja kohteet. Lempäälän kunnanhallitus 1978.
Lempäälä. Rakennusinventointi Ihamaa, Putkisto, Vaihmalta 2001. Tampereen museot / Pauliina Tiusanen.
Lempäälän Ryynikän alueen rakennusinventointi. Arkkitehtitoimisto Eija Teivas 13.03.2003.
Pirkanmaan maiseman viesti I ja II. Pirkanmaan maakuntamuseo. Myös verkkoversiona.
Pirkanmaan ympäristökeskus: Jätä perinnemaisema perinnöksi. Video.
Piipon alue, Lempäälä, Ryynikkä. Tehtaan historiaa. Arkkitehtitoimisto Eero Lahti Oy / Eija Honkasalo 17.12.2002.
Rasimus, Ilari, Vuoreksen Anniston asemakaava-alueen rakennusinventointi. Lempäälän kunta, tekninen toimi. 2005
Riitijoki, Maarit, Lempäälän sisääntuloväylien maisemallinen kehittäminen. Diplomityö TTKK Arkkitehtuurin osasto, 2004.
Sipilä, Marja, Lempäälä, Arkeologinen perusinventointi 1994. Tampereen museot, Maakunnallinen yksikkö.
Vuores. Osayleiskaava-alueen kulttuuriympäristöselvitys 2002. Pirkanmaan maakuntamuseo, kulttuuriympäristöyksikkö.

– Ilmakuvat: viistokuvaus 2001 ja 2005
– vanhoja karttoja (isojako- ja uusjakokartat, pitäjänkartta 1921, 1960, 1980)
– kartta kaavatilanteesta – yleis- ja asemakaavoitetut alueet
– peruskartta-aineisto

Liite 1 Sanastoa

Arkeologinen kohde (myös: kiinteä muinaisjään- nös)

Aikaisempien sukupolvien toiminnasta säilyneet tai käytöstä jääneet vanhat rakenteet, muodostumat, kerrostumat, merkit, jäljet ja tapahtumapaikat. Tavallisin kyseessä on vanha asuinpaikka tai hauta, joskus uhrikivi, uhrilähde tai linnavuori. Muinaisjäännökset ovat aina rauhoitettuja ilman eri toimenpiteitä.

Arvottaa

Määritellä arvo. Arvottamisessa käytetään ko. inventointiin määriteltäviä perusteita, kriteereitä.

Asemakaava

Kunnan laatima lakiin perustuva asiakirja, jolla ohjataan yksityiskohtaisesti rakentamista ja alueiden käyttöä sekä kehittämistä taajama-alueilla ja ranta-alueilla (ranta-asemakaava). Kaavassa osoitetaan tarpeelliset alueet eri tarkoituksia varten ja ohjataan maankäyttöä paikallisten olosuhteiden edellyttämällä tavalla. Asemakaavalla on merkittäviä oikeusvaikutuksia, eli sen merkinnät ja määräykset ovat velvoittavia. Kunnissa on käytetty vanhan lain aikana nimitystä rakennuskaava.

Autenttinen

Aito, alkuperäinen

Dokumentointi

Tiedon tai todisteiden tallentaminen. Dokumentoinnissa voidaan käyttää samanaikaisesti eri menetelmiä, esimerkiksi kirjallista tallentamista, valokuvausta ja kartoitusta.

Entistää

(aikaisemmin myös: entisöidä) Korjata entiselleen, panna entiseen kuntoon, ennallistaa, restauroida, rekonstruoida.

Inventointi

Inventointi on rakennus-, maisema- sekä ympäristökokonaisuuksien ja arkeologisten kohteiden etsimistä ja luettelointia. Inventoinnissa dokumentoidaan kohteen nykytila kenttätöiden avulla. Inventointiin kuuluu myös kohteen arvottaminen sovituin perustein.

Kaavamääräys

Tiettyä aluetta koskeva yleismääräys kaavan tekstiosassa. Kaavamääräykset on aina syytä tarkistaa kaavasta.

Keto

Kuiva niitty.

Konservointi

Säilöntä, säilytys, esineiden säilyviksi tekeminen.

Korjaaminen tai korjausrakentaminen

Yleistermi, joka käsittää lähes kaikki vanhalle rakennukselle tehtävät toimenpiteet.

Kulttuurimaisema

Ihmisen käyttämä, hoitama, muuttama tai rakentama aineellinen ympäristö, jonka maisemakuvassa on näkyvissä ihmisen toiminnan jälkiä. Käsite ei sisällä arvovarausta.

Kulttuuriympäristö

Koostuu kolmesta eri elementistä: rakennetusta miljööstä, perinnemaisemista ja muinaisjäänöksistä. Käsitteeseen ei sisälly arvovarausta. Arvokkaalla kulttuuriympäristöllä tarkoitetaan aluetta tai alueen osaa, jolla on historiallisia, rakennushistoriallisia tai maisemallisia arvoja ja lisäksi mahdollisesti arkeologista perintöä ja perinnemaisemia. Alueen määrittely arvokkaaksi kulttuuriympäristöksi edellyttää arvojen perusteena olevia ominaisuuksia kunnioittavaa hoitoa ja käyttöä.

Kunnostaa

Palauttaa rakennuksen käyttöarvoja. Peruskorjausta lievämpi käsite. Perinnemaisemissa lähinnä umpeenkasvaneiden alueiden raivausta ja niittoa.

Kiinteä muinaisjäännös. Ks. arkeologinen kohde.

Maakuntakaava

Maakunnan liiton laatima, yksityiskohtaisempaa kaavoitusta ohjaava kaavamuuoto, entinen seutukaava. Kaavassa esitetään alueiden käytön ja yhdyskuntarakenteen periaatteet. Aluevarauksia osoitetaan vain siltä osin kuin on tarpeen valtakunnallisten tai alueellisten tavoitteiden kannalta tai eri kuntien alueiden käytön yhteen sovittamiseksi.

Maisema-alue

Arvokas maisema-alue on kulttuuriympäristö, jolla rakennetun ympäristön arvojen lisäksi on arvokkaita maisemallisia ominaisuuksia. Alueen merkitseminen arvokkaaksi maisema-alueeksi ei estä uudis- ja täydennysrakentamista. Maiseman hoidon ja rakentamisen tulee tapahtua maiseman ehdoilla siten, ett eivät sen arvokkaat ominaispiirteet tuhoudu.

Miljö

Ympäristö, olot, jossa joku jatkuvasti on, elää, toimii, elämänympäristö, elämänpiiri, ilmapiiri. Subjektiivinen käsite, jonka edellytys on kokeminen.

Perinnebiotooppi

Perinteisen maatalouden, niiton ja laidunnuksen muokkaama alue. Perinnebiotooppeja ovat niityt, kedot, ahot, hakamaat ja metsälaitumet sekä kaskimetsät.

Perinnemaisema

Perinteisten maanviljelyelinkeinojen tuottamia kulttuurimaisemia, jotka sisältävät sekä ihmisen työn tulokset että ympäröivän luonnon. Käsitteessä maisemaa tarkastellaan biotooppien kannalta. Perinnemaisema voi sisältyä arvokkaaseen kulttuurimaisemaan tai kulttuuriympäristöön.

Peruskorjaus

Vanhan rakennuksen korjaaminen alkuperäiseen taasoonsa uudisrakentamisen keinoin. Käsitetään usein samaksi kuin perusparannus.

Perusparannus

Peruskorjausta laajempi toimenpide, jossa käyttöarvoja, ts. yleensä varustetasoa, lisätään.

Rakennusjärjestys

Kunnan laatima asiakirja, jonka määräyksillä voidaan ohjata rakentamista kaavoittamattomilla alueilla. Kaavoitetuilla alueilla rakennusjärjestystä ei sovelleta, jos asemakaavassa tai yleiskaavassa on asiasta toisin määrätty. Määräykset voivat koskea esim. rakennusten kokoa, sijoittamista rakennuspaikalle, aitaamista, istutuksia, rakennetun ympäristön hoitoa, vesihuollon järjestämistä yms.

Rakennusoikeus

Asemakaavassa tontille sallittu kerrosala, eli rakennusten kaikkien kerrosten yhteen laskettu pinta-ala ulkomittojen mukaan. Rakennusoikeus voidaan ilmaista joko suoraan neliömetreinä tai tehokkuuslukuina esim. $e=0,20$ (kerrosalan suhde tontin pinta-alaan).

Ranta-asemakaava, entinen rantakaava.

Pääasiassa loma-asutuksen järjestämistä koskeva

yksityiskohtainen kaava, jonka ehdotuksen laatimisesta huolehtii yleensä maanomistaja.

Rekonstruointi

Puretun tai osittain kadonneen rakennuksen rakentaminen uudelleen mahdollisimman tarkkaan alkuperäistä muistuttavaksi alkuperäistä rakennustapaa noudattaen. Rekonstruoinnin tulee loppua silloin kuin oletus alkaa.

Restaurointi

Kulttuurihistorialliset arvot huomioon ottava korjaaminen. Korjaus tehdään joko tyyliä korostaen, aikaisempaan tilaan palauttamalla, kerrokset säilyttäen ja/ tai uusia osia lisäten.

Saneeraus

Saksan kielestä lainattu sana, joka tarkoittaa terveystämistä. Suomessa saneerauksella on tarkoitettu joko kaupunkien korttelisaneerauksia vanhoja rakennuksia purkamalla ja uusia rakentaen tai yksittäisen vanhan rakennuksen muuttamista uudisrakentamisen keinoin uutta rakennusta vastaavaksi.

Seutukaava, ks. maakuntakaava

Suojelukohde

Lain nojalla suojeltu rakennus, rakenne tai alue.

Suojelumääräys

Suojelupäätöksessä tai kaavassa oleva velvoite rakennuksen tai alueen säilyttämisestä.

Yleiskaava

Asiakirja, jossa esitellään tavoitellun kehityksen periaatteet ja jolla ohjataan yleispiirteisesti kunnan tai sen osan (osayleiskaava) yhdyskuntarakennetta ja maankäyttöä sekä sovitetaan toimintoja yhteen. Yleiskaava on ohjeena asemakaavaa laadittaessa ja muutettaessa, mutta muuten yleiskaava ei ole voimassa asemakaavoitetulla alueella. Yleiskaava on uuden lain mukaan oikeusvaikutteinen, jollei kunnassa toisin päätetä.

Liite 2 Kyselylomake

Kylä tai asuinalue _____

KYSYMYKSIÄ KOTIKYLÄN YMPÄRISTÖN ARVOISTA KULTTUURIYMPÄRISTÖOHJELMAA VARTEN

1. Mitkä piirteet ovat mielestäsi olennaisia juuri teidän kylämaisemassanne – eli mistä muodostuu teidän kylämaisemanne ominaisluonne?

2. Mikä on mielestäsi a) kaunista b) rumaa kyläympäristössä (yleisesti)?

3. Mitkä paikat tai maiseman tekijät ovat mielestäsi erityisen kauniita (esim. pihapiiri, rantaniitty, kylätie...)? Mitkä paikat ovat näköalapaikkoja, kokoontumispaikkoja ja retkikohteita? Mitkä talot ovat kauniita?

4. Mitkä paikat, rakennukset tai muut kohteet ovat jollain muulla tavalla merkittäviä kylän tai paikkakunnan historian kannalta, esimerkiksi tärkeiden tapahtumien tai henkilöhistorian vuoksi?

5. Mitkä asiat uhkaavat kylämaisemaa? Mitkä ovat ongelmapaikkoja ja mitä niille pitäisi tehdä?

6. Onko teillä ajatuksia tai evästyksiä kulttuuriympäristön vaalimiseksi käytännössä?

Kiitos palautteestasi! Jos haluat, voit jatkaa erilliselle paperille. Ole hyvä ja tarkista, että merkitsit kotikyläsi tai asuinalueesi nimen lomakkeen alkuun!

Lomake palautetaan keskusteluillassa. Lomakkeen voi palauttaa kahden viikon kuluessa myös Lempäälän kunnan palvelupisteeseen Tampereentie 8 tai osoitteella PL 36 37501 Lempäälä. Kuoreen merkintä ”Kulttuuriympäristöohjelma”.

Lempäälän kulttuuriympäristölle ovat ominaisia monenlaiset kulkuväylät ja niiden vaikutuspiiriin rakennetut ympäristöt. Mitä ne ovat ja mitä muuta Lempäälän kulttuuriympäristöön kuuluu, miten se on muodostunut? Mitkä ovat kulttuurihistoriallisesti arvokkaita alueita ja kohteita ja millä perusteilla? Mitä pitää ja voi tehdä kulttuuriympäristön hyväksi? Kenelle asia kuuluu? Saako jostain avustusta hoitotoimenpiteisiin? Miten nykyiset rakennustarpeet saadaan luontevaksi lenkiksi aikaisempien vaiheiden jatkoksi? Mitä laki sanoo?

Lempäälän kulttuuriympäristöohjelma on asukkaille ja kunnalle tarkoitettu käsikirja, jossa annetaan monipuolista tietoa paikallisesta kulttuuriympäristöstä. Toimenpideohjelmalla tähdätään monien eri tahojen toimimiseen kulttuuriympäristön parhaaksi. Työtä on ohjannut laajapohjainen ohjausryhmä.

**ISBN 951-98136-6-7 (nid.)
ISBN 951-98136-7-5 (pdf)**